

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND:

**J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga,
W. Reiman, J. Tõnisson**

1915

Kümnes aastakäik

Nr. 5 ja 6

Eesti Kirjandus nr. 5 ja 6.

Sisu:

A. Jür genstein, Dr. Mihkel Weske.

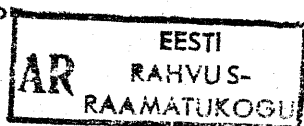
J. Jõ g e w e r, Dr. M. Weske kui keeleteadlane.

M. K a m p m a n n, Mihkel Weske luule.

Üksikud mälestused Dr. M. Weskest. Kogunud ja trükki annud J. W. W e s k i.

J. W. W e s k i, Dr. M. Weske kirjatööde nimekiri.

Ar 915P
Eesti

M. Weske.

Dr. Mihkel Weske.

Tema 25. surmapäeva puhul 4. mail 1915 1).

A. Jürgenstein.

I.

Ta oleks võinud veel praegugi 72-aastase vanakesena meie seas viibida, aga juba 47-aastase mehena viis surm ta ära, ja tervelt 25 aastat juba puhkab ta maamullas oma rahutumast ja vaevarikast elust. Kes Emajõe kaldal meie ülikooli surnuaial tema hauale juhtub ja seal okaspuude all Weske brongsist rinnakuju näeb, mis ilmade vahetuse mõjul juba tumeda värvi on saanud, sellele paistab, nagu oleks Weske elu ja tegevus juba kaugel, kaugel ajaloos, kuhu ainult mälestusesambad ja kirjalikud ülestähendused juhatavad.

Meie aeg elab ruttu. Nooremad ei mäleta juba tööpoolest isiklikult enam Wesket ja nende meeste read, kes temaga kokku puutunud, jäävad ikka harvemaks. Lai ja tihe unustusevaip laotab ennast tema mälestuse peale, nagu kõikide nende peale, kes elavate reast kaovad.

Meie ei tohi aga sidet oma minevikuga mitte kaotada. Rahvas, kes ilma minevikumälestusteta, ilma traditsioonideta ainult olevikule elab, on ilma tugeva aluseta.

Meil kui noorel kultuurarahval on alles lühikene ise-teadlik minevik. Ei ole meil suuri ega hiilgavaid sündmusi ega kuulsaid nimesid sealt näidata, kelle kõla üle ilma ulataks. Ei ole „kuningaid“, keda ühed kuninga viisil austada, teised oma jõuprooviks troonilt maha lükata võiksid.

Aga meil on rasketes oludes võitlejaid töömehi oma lähemas minevikus, kes meile meie praegust alust on rajada aidanud. Neid peame tänutundel mälestama.

---

1) Pea-allikaks selle elulookirjelduse juures olid Dr. M. Weske järelejäanud kirjad ja paberid E. K. Seltsi käes.

Kui nende meeste töö politikas ka vahest vähe kaugele lähevad, teaduses, kirjanduse- ja kunstipüüetes alles lapsekingades oli — ega see meile põhjust anna oma kultuurilisest minevikust häbeneneda ega oma vaimlisi vanemaid maha salata. Nii oli iga algus iga rahva juures ja nii jääb ta, senikui edu- ja arenemise eesmärgid ilmas valitsevad. Sest aasta 25 järele vaadatakse ka meie praegu nii moodustate püüete ja tööde peale kui vananenud asjade peale tagasi. Meie ei taha aga mitte niisugust meelsust suureks kasvatada, mis põlgusega ja kõrgilt selle peale vaatab, mis meile nüüd nii kallis ja töö- ning vaevavääriline näib olevat, vaid mis meist aru saada, meid mõista püüab.

Üks niisugune töömees, kelle mälestust Eesti Kirjanduse Selts tema 25. surmapäeval koosoleku läbi elustas, on Dr. Mihkel Weske.

II.

Mihkel Weske sündis 17. jaanuaril ¹⁾ 1843 Viljandi- maal Paistu kihelkonnas, Holstre vallas Weske talu peremehe pojana. Oma isa Peetri kaotas ta varakult. Ema Reet, sünd. Järv, ja vanem vend Abram, kes kohta pidas, ja iseäranis vend Juhan jäid nooremehe eest hoolitsema.

Weske perekond ei olnud jõukas, vaid harilik talu perekond. Ema ei mõistnud kirjagi lugeda, nagu Weske ise oma kirjades jutustab; sest kui Weske Leipzigit oma elust sagedaste Jaan Adamsonile kirjutab, siis palub ta, et Adamson tema ema oma juure kutsuks ja kirja temale ette loeks, niisama ema eest temale kirjutaks.

Weske talu seisab tee ääres, mis Pikasilla kaudu Viljandist Jurjevi viib, 20 versta Viljandist, 80 versta Jurjevist. Weske talu piiris on järv ja jõgi; sinna jõe peale ehitas Mihkel Weske vanaisa Hans vesiveski, mis esmalt tema käes oli; aga mõisa rentnik v. Wittenhof lahutas pärast veski talust ära ja andis oma suguvennale, kellelegi Saksa alamale Hohlfeldile rendile. See oli ka Weske ristiisa.

Oli rõhuv teoorjuse aeg ja Weske isale läks raskeks koha pidamisega valmis saada. Ta andis koha 1849 vanema poja Abrami kätte kõige inventaariga; enesele jättis 6 vaka- maad põldu vähese heinamaaga, mida ta surmani haris. See põld ei annud aga kuueliikmelisele perele — vanemad ja neli last teisest abielust — mitte küllalt ülespidamist.

1) Nii seisab kirikuraamatus ja ka ametlikus ristimisetahes. M. Weske nimetab ise oma sünnipäevaks 16. jaanuari, ema tõenduse järele (M. Weske väitekirjas olevas saksakeelses biograafias).

Lapsed saadeti teenima: Hans oma talusse venna Abrami juure, Juhan Massumõisa Ainsonite juure, 6-aastane Mihkel oma poolõe Mari ja selle mehe Andres Pertma juure Jürimatsi talusse. Mihkel pidi siin rehelistele peerugatuld näitama, ja kui ta selle ülesandega küllalt hästi toime ei saanud, sai ta nii palju peksta, et ära koju tuli ja siin isa lammaste ja lehmaga talu karjas hakkas käima.

Väikene Mihkel algas oma hariduslist käiku kõigi talupoiste moodi Holstre Pulleritsu vallakoolis. Tema õnneks töötas aga seal koolis mees, kellele kasina hariduse peale vaatamata Eesti kultuura-ajaloos aupaik tuleb anda, — Jaan Adams on, kellest tema eluloo kirjutaja W. Reiman ütleb: „üks suurematest, keda Eesti isa on sünnitanud ja Eesti ema ilmale toonud.“ Adamson istutas esimesed haridusetaimed anderikkasse poisikesesse. Seda tundis ka Weske tänuga oma terve eluaja, sest üliõpilasena ja teadusemehena pööris ta elu rasketel silmapilkudel ikka jälle nõuotsimisega vana isaliku sõbra, lihtsa külakoolmeistri poole, kes teda ustavalt toetas ja ka siis tema eest vankumata truudusega seisis, kui teised suguvennad noort Wesket kahtlustasid.

Adamsoni soovil pandi Mihkel, kui ta 14 a. vana oli, venna Juhani abiga Paistu kihelkonnakooli.

Weske häid andeid ja õppimisehimu pani Paistu kihelkonnakoolis tähele tollaegne Paistu õpetaja W. Hansen, kes poisile nõu andis misjonäriks õppida, et Indiasse Tamuli rahva juure tööle asuda. Weske esimene eesmärk oli külakoolmeistriks saada. Hansen oskas poisikest misjonärimõttele vaimustada, võitis mitmed mõjuvad mehed, nagu prof. Aleks. v. Oettingeni, asja nõusse ja korjas Weske haridusekäiguks osa rahagi. Weskele tehti võimalikuks Tartu gümnaasiumi pääseda, kus ta ühes nelja teise nooremehega (Enn Waher, Juhan Kihno, Peeter Waher ja keegi Rebane, kes varsti õppimise jätsid) gümnaasiumi kolmanda klassi lõpetas ja siis Leipzigi misjonikooli läks.

Nagu kunagi valla- ja kihelkonnakoolist läbi käinud poistel, oli Weskel juba ligi paarkümmend aastat turjal, kui ta gümnaasiumi astus¹⁾. Tema headsoovivad Saksa sõbrad aitasid teda vanaduse ja puudulise ettevalmistuse takistustest üle ja Weske õppis kõik hoolega järele.

1) Nii leidub harilik teade Weske eluloolistest tähendustest. Gümnaasiumi ametlikkudest nimekirjadest ei leita Weske nime, mis oletada laseb, et ta seal vaba pealtkuulaja olnud. See paistab ka Dr. H. Rosenthali memuaaridest välja. M. Weske ise jutustab oma väitekirjastrükitud eluloos, et ta õppimise gümnaasiumis kodukooliõpetaja-eksamiga lõpetanud.

Just kui ta terve elu, nii oli ka gümnaasiumipõli Emajõe-Ateenas noorelemehele ainelise puuduse pärast raske. Esimesel ajal oli ta Saksa perekonnas, prof. Aleksander v. Oettingeni korteris ja kostil, aga juba teisel semestril elab ta oma korteris ja muretseb ise omale toitu. Hakatuses oli kokku kõneldud, et prof. Aleks. v. Oettingen temale prii lõunasöögi oma juures annab, mõne sugulase juurest pidi ta hommiku- ja õhtusööki saama. Aga oli tülitav alati v. Oettingeni juures söömas käia; sellep. andis see temale söögi asemel 6 rbl. kuus lõunasöögiks. Otse muinasjutuline on nüüdsele põlvele, kuidas Weske kehvalt elas ja läbi ajas, ikka sealjuures rõõmus oli ja oma head tuju ei kaotanud. Ta ise kirjutab sellest Jaan Adamsonile 4. märtsil 1864:

„Selle 6 rublaga saaks ma kül vägga hästi louna söki, agga siis ei jä rahha enam üle mu asju tallitada. Kui kõik 6 rubla sögi eest ärra annan, misga pean siis ride ja sabaste parrandamisse rahha maksma? misga asjad mis kolis prugin, (kolimaterjal) ostma? Et nüüd rahha üle jääks nende asjade eest maksta, võtsin ma ka louna sögi omma holeks, mis, kui koddust ka middagi järrele sadetakse, palju oddavam maksma tuleb, kui söök mis sögi majast söön.

Nüüd söön: hommiko, üks tükkikenne leiba ehk koppiko või poleteise eest saia ehk middagi; louna ajal kedan veega kartohvlid, söön neid ja võttan leiba ehk heringad, lihha, pima ehk võid kõrva. Mõnnikord kedan ka mannasuppi, monnikord söön mis aga näppo pudub.

Mis louna ajal kedan, söön õhto ja ka veel teisel päeval külmalt. Õhto joon ka allati teed. Ma ollen nüüd üks hea kok, aga minno ja teiste kokkade vahhel on jälle vahhe, minna pannen kartohwliid kema, ja senni kui need paas varrisevad, varriseb minno keel Inglis või Kreka keelt j. n. e mis agga pärrast lõunaks õppida on. . .

Et igga kord ajaviitmist polnud, pradis in eest otsast ühhe korraga lihha, mis emma andis, nädala jauks valmis. See sai agga just tänna otsa, nattuke jäi veel kappi homseks üle. Ma räkisin Stammile ommast häddast, se lubbas nüüd monni päev turrule minna ja üht tänavust härga osta ja sellest pool mulle ärra müüa. Lähhab se nenda korda, siis lihha pudus jälle seks korraks kaddunud. Kartohvlid osts in Januari kuus ühhe vakka, neid on kaunis hästi veel. Leiva jahho mis koddust tõin on ka veel. Nisuggusse sömissega arvan keige parrem selle pole aastad läbbi savad. Kevvade pole kui ilmad sojaks lähhavad, lassen monne teise keeta. Ülle pühha käin ikka prohvektor Grassi jures sömas.“

See üksikasjalik kirjeldus annab selge pildi Weske välisest kitsast elust. Ehk tema küll, vaestest külaoludest tulles, oma seisukorda nõnda ei tunne, kui meie praegu, siiski näeme juba kohe, et Weske siin suure töö juures tingimata alatoitluse all kannatab, mis tema tervise peale pärast mõju avaldamata ei või jätta.

Oma õppimisega ja edasijõudmisega on ta üsna rahul. Oma kooliõpetajaid kiidab ta väga, kes temaga lahkelt ja sõbralikult ümber käia.

III.

Reede 23. septembril 1866 sõidab Weske Tartust Leipzigi misjonimajasse. J. Adamson ja teised sõbrad kingivad temale toreda piibli kaasa võtta, mis peale 8 rbl. maksab. Aurulaevaga läheb ta siit Pihkva, sealt raudteega piiri ääre ja esmaspäeva õhtul on ta Berlinis. Ta vaatab mõne päeva suurt Preisi pealinna ja sõidab reedeks Leipzigi.

Esimene kiri, mis ta 8. okt. 1866 sealt koju kirjutab, on täitsa misjonimaja õhkkonna mõju all.

„Armas emma! armsad suggulased ja sõbrad! „Tännage Issandat sest temma on helde ja temma heldus kestab iggaveste“ Se värs oli minnu parrema päidla al kui minna eila poole pääva ajal nädala eest Leipzigi linna tullin ja mu uus pühha kirja koolmeister (õppetaja) piibli raamatu minnu kätte andis ja minna sedda lahti teggin. Ja minna tännan Issandat, tännage teie ka. Ma olin tervisega ja ilma õnnetuseta seia tulnud.“

Esimesed muljed misjonimajast on üsna head.

„Direktori härra on Hardeland ja tema abi koolmeister Bemann. Hardeland üks tubli mehine, tark mees, keda meie Schultsiga,¹⁾ kui eestikeelt räägime, Meheks kutsume. Aga ta kuulab väga palju selle peale, mis auahne ja inimese maa peale loomisest ja seadusest, vaimust ja mõtetest moismata Bemann temale ette ajab. (Selles kirjas, 19. dets. 1866, tarvitab Weske juba uut kirjaviisi.) Aga meie oleme ka viad tema juures leidnud ja nimetame teda nüüd kolmveerant-meheks. — Bemann on — mis ma pean ütlema, päris kanapää. Tema kisub sügavad ja kõrged mõted vägisi maha pori sisse, kus tema mõted on. Mis ilmas ilus ja hea on, mis eest meie peame Jumalat tänama, et meile see on antud, seda laidab tema enamiste ja peab patuks. Püha kirja seletab tema monikord nenda, et süda on täis üle kuulata, aga mis võib teha, pean välja kannatama.“

See õnnetu Bemann aga ajab asja nii kaugele, et noormees viimaks enam kannatada ei jõua. Misjonimajas on täielik kloostrielu: kellegiga ei puutu välisest ilmast kokku, ajalehti ei lasta lugeda, teaduslikka raamatuid ei lubata muid, kui mis ainult pühakirja puutuvad. Weske silmadelt langeb järk-järgult kae selle pühaks peetud misjoniasutuse kohta. Juba 23. jaan. 1867 kirjutab ta Adamsonile, aga käsib seda veel saladuses hoida:

„Mina tahan missiooni majast välja minna; missionäriks mite saada; mite Tamuli rahva seas missiooni tööd teha, vaid Eesti rahva seas: see on parem, õigem ja armsam.

Risti usu õpetus siin majas ei ole inimese olemisest Jumala, maailma ja teiste inimeste vasto mite nisugune kui ta peaks olema ja kui ta ka Tartus on. Siin tahetakse inimese prii tahtmist ära salata. Mitmed ilmlikud õpetused saavad laidetud, mis väga ilusad ja kiidu väärt on.

1) Weskega ühes Tartust läinud misjonimaja-kasvandik, sakslane, Tallinnast pärit, kes ka misjonimajast ära läks.

Ümberkäimine teiste inimestega, kes mite missioni majast ei ole, on ni hea kui keeltud, ja siin majas on inimesed mitme asja poolest kui mul-likad. Keige esiti oleks tarvis neid ümberpöörda olevad; aga nad on uhked ja mõtlevad ennast keigeparemad ja vagamad olevad. — Siin ma ei saa mite targaks vaid jään veel rumalamaks, ja ei saa viimaks Eiroopa maale ja õpetud inimeste seka sündma — paganate seka kül. Mina, Eesti nurmil üfeskasvanud, saan viimaks siin kitsa müüride vahel ära närtsima...

Eesti rahva õpetajaks olen ma sündinud, aga paganate õpetajaks tahetakse mind teha; ja seda tean ma selgeste, et inimene selle rahva seas võib suurema kasuga õpetada, keda ta sündimisest saadik tunneb, kui selle rahva seas, keda ta vana ike sees natuke tundma õpib... Iseärane nüüdsel ajal on Eesti rahval abi tarvis.

Ma tahtsin pitkemalt veel siin läbi ajada, aga prohv. Arthur v. Oettingen (keige noorem Oett.) tuli Parisist, oli täna nädala eest siin; sai, kui ma temal omast elust olin rääkinud, täis tulist püha viha, käskis mind missioni majast nipea kui võimalik välja minna, ja midägi muud ette võtta. — Kui ma temale olin rääkinud, et ma Eesti rahva seas olen mõttelnud tööd teha, rõõmustas ta ennast väga ja tuletas mul meele, et ta juba Tartus seda mul on soovinud... lubas oma vennaga (Aleks. v. Oettingen) selle üle rääkida; küllab näis mis see ütleb.“

Kuid mis Aleks. v. Oettingen, õp. Hansen ja teised, kes Weskest misjonäri tahtsid teha, ütlesid, ei olnud sugugi trööstiv. 13. veebr. 1867 kirjutab Weske Adamsonile, et Aleks. v. Oettingeni käest kirja saanud, kus see teda manitseb „iseennast läbi katsuda, läbi ajada“ ja ülekohtu, mida tema mitte kõike ei usu, katsuda ära kanda. A. v. Oettingen uskuda, et üks Adamson Paistus, nagu tema selgeste olevat kuulnud, olevat Weske ära rikkunud. Weske tahta nüüd Eesti rahvale õnne saata. A. v. Oettingen ütleb, et kui Weske misjonimajast välja astub, tema ennast siis Weskest kui ühest „ustavuseta ja tõeta inimesest lahti ütleb“ ja kõik kulu, mis Weske õpetamine siinamaale teinud, tagasi maksta laseb. Ta käsib Wesket vähemalt üks aasta läbi ajada ja kõik põhjalikult tundma õppida. Ei meeldi misjonäri kutse temale siis ka mitte, siis ei taha ta teda sundida, siis võida ta omale vabalt tööpõllu valida, kas paganate või eestlaste seas.

Nagu näha, arvab A. v. Oettingen, et Weskes veel mitte sügavamat sisemist murret siimaalse elusihiga ei ole, et ta paljalt esimeste raskuste eest kergeste tagasi põrkab.

See kiri paneb Weske jälle mõtlema. Ta arvab, et veel sügiseni jääb, ja küsib, mis kodumaalased selle kohta ütleksid, kui ta välja astuks ja studeerima hakkaks. Kas jõuaksid ja tahaksid nad teda toetada?

Kuid herra Bemann muretseb selle eest, et Weske misjonimajasse ei saa jääda. Ta süda on täis muret.

„Armas sõber!“ kirjutab ta Adamsonile. „Kurbdus tahab mind ära litsuda; süda on rahutu ja mõtted jooksvad senna ja tänna, et õige häda: mis peab must sellel viisil saama? Ma kirjutan sul mõne rea ehk siis on parem — ja on parem. Kui mina nendest ennast lahti löön, kes minu eest mitu aastad nüüd suurt hoolt on kannud ja mind avitanud, kes mind siis jälle aitab. Aitab? Üks mees peab ennast ise ilmast läbi lööma.“

Ta küsib, kas kodumaalt laenu ei saaks. Armuandi ta ei taha. Ta lõpetab kirja:

„Kui mitte nüüd mu igatsemised korda ei lähe, siis lähen Gari-baldi alla Kreekamaale sõdima ja türklasi välja ajama ära Aasia maale. Pole aega. Kõigil head tervist!

Õnnetu munk Weske.

aga ta ei taha mitte mungaks jääda: süda naerab. Lootus ei kao. Jumalaga!“

Juba 5. juunil 1867 kirjutab ta Adamsonile kindlale otsusele jõudes pool hõisates:

„Armas sugulane, armas koolmeister ja armas sõber! Mina olen missiooni majast välja astunud! Mu kahevahel olemine, kas pean missionäriks Eestlaste seas saama, kus tarvis mul suuremad vaimuanded on, ja kelle lihast ja verest olen sündinud, kelle leiva ja veega olen üles kasvanud ja kelle tares olen tubliks suitsutatud e. n. ed., voi kas ühe võera rahva juures, on, pärast pool aastat missionimaja elu ja missiooni enam tundma õpimist ni palju kui ära kaardud.“

Ta tahab oma jõudu Eesti rahvale pühendada, aga et hea tagajärjega kodumaal tööd teha, enne Leipzigsistudeerida.

Väljaastumise kiirendajaks oli Bemann, kes kord Wesket tunnis nii söimama hakkas, et see enam välja ei kannatanud.

IV.

Misjonimehed olid väga kurjad selle sammu üle. Weskele ei antud passi väljaspool elamiseks kätte, ei ka 115 rbl. raha, mis direktori käes hoida oli, ähvardati teda Saksamaalt välja saata. Aga Weske läks Vene kindral-konsuli juure ja see sundis misjonimaja direktori vaosse. Weske sai oma passi ja raha kätte ja oli vaba.

Ta läks ühe tuttava litograafi juure korterisse (2 rbl. kuus korteriraha), sõi lõunat igal kesknädalal ühe Dr. Zimmeri juures, igal reedel ühe vabrikuomaniku juures, õhtuti ühe sõbra, muusikamehe Schumacheri juures. Raha on vähe, aga meel on hea: „Kolm päeva olen juba tudingi elu ära pidanud; ma kõnnin kergelt kui harakas Leipski linna ulitsaid mööda, raamatumap kaenlas, ilus kirju puuleritud, jänderik palmipuu kep käes, rohilane müts

natuke keerulaste ilma lahuta juukste peal, universitāti peale ja ka kodu prohvektoride juure ehk piiblioteki peale. Ma tuderin maailma lugu ja literaturo ning laulu õpetust" (vististe, nagu kõigest näha, luulekunsti).

Nähtavalt ei ole Weskel esimese joonega veel selge, mis ta õieti oma päristeaduseks peab valima.

Jaan Adamson ja teised kodumaa mehed, Hurt ja Kreutzwald, kellele ta oma elumuudatusest teatab, kiidavad Weske astunud sammu täitsa õigeaks ja lubavad nüüd, kus abi sakste poolt ära jääb, temale ka rahalist abi muretseda, Kreutzwald kuni 100 taalrit aastas sõpradelt korjata. Leipzigi ülikoolist saab ta 64 taalrit toetust rektor prof. Zarncke eestkostmisel ja varsti ka priilauas lõunasöögi. Kuid rahakitsikus teeb ikkagi vaeva. Kreutzwald kaebab, et tema lootused raha asjus täide ei lähe, arvab vaevalt 50 kokku saavat. Ise saadab väimehe Blumbergiga 25 rbl. Jaan Adamson on ainus, ütleb Kreutzwald, kes tubliste raha muretses. Prof. Koeler Peterburist ei vastagi lauluisale, mispärast see väga kuri on. Raha kogub ka J. V. Jannsen ja tütar Koidula. Kodumaal on 1868 ikalduseaasta ja raha vähe liikumas. Wesket toetab aga ka jõukam üliõpilane Falck Tallinnast, kellega nad sõbraks saavad, niisama pärsine ajaloolane, üliõpilane L. Arbusow. Aga juba septembris 1868 võib Weske Kreutzwaldile teatada, et tema ainelised mured suurelt osalt kadunud on. Leipzigist läbi sõites on Vene suurvürstinna Helene Pawlowna kindralkonsul tom Have kaudu Weske saatusest teada saanud, tema oma jutule võtnud, 30 kuldtukatit kohe kätte annud ja temale terveks ülikooli-ajaks 200 taalrit aastas stipendiumiks määranud. Weske ja tema sõprade rõõm on suur, et ta nüüd rahulikult õppida võib ja kodumaale uus õpetatud jõud loota on. Neid on ju nii vähe! „Meie noor suguvend on esimese järgu õnnelaps,“ kirjutab Kreutzwald Koidulale.

Ma olen pikemalt Weske gümnaasiumi- ja misjonimaja-ajas viibinud, sest need ajad on sellepärast tähtsad, et nad tema hingelist murrangut tähendavad, tema tulevast elukutset ja ilmavaadet rajavad. Seda rutem lähen nüüd Weske kuuest ülikooli-aastast mööda.

Suurvürstinna helduse läbi on suuremad ainelised raskused võidetud, ehk küll abi kodumaalt ikkagi vahetevahel tarvis läheb. Sest arusaadav on, et 200 taalri ehk rublaga aastas võõra maal raske on läbi ajada. Weske lahke iseloom tõi temale aga palju sõpru, mis temaie läbisaamise kergemaks tegi. Varsti leidis ta

omale õige teaduseharu, mis tema annete kohane: võrdleva keeleteaduse, mida ta hoolega õppima hakkas.

Weske teadusehimu oli suur ja ta tikkus ainete hankimisega liiga laiali minema. Selle eest hoiatasid teda sõbrad Kreutzwald ja Hurt.

Hurt kirjutab Weskele 1. detsembril 1867, kui ta tema lahkumise misjonimajast on heaks kiitnud:

„Mis nüüd ütlen, tuleb vennalikust südamest ja usun, et ka vennalikult vastavõetakse. — Esiteks soovin, et Teie nüüd ühe kindla studiumi ette võtate ja mitte plaanite seda ja tõist ei õpi. Kes üleliia palju korruga käsile võtab, ei saa viimati mingisuguse tööga hästi valmiks ja jääb kõiges lonkajaks. *Non multa, sed multum*, saab ka Teil tuttav Ladinakeele sõna olema, niisama ka Sakslaste „in der Beschränkung zeigt sich der Meister“ (enese piiramises ilmutab end meister)“

Siis annab Hurt nõu, et Weske kodumaal käivast keelevaidlusest esialgu mitte osa ei võtaks:

„Teie ei tee sellega nüüd muud midagi, kui raiskate oma kallist aega. Õppige nüüd muid tulusaid asju ja harige oma vaimu üleüldse. Eesti keel ja Eesti rahvas ei põgene ära, senni kui tagasi jõuate. Olete Teie tagasi tulles muidu keelte peale õppinud ja põleb Teie armastus oma rahvast ja emakeelt vasta niisama kui nüüd, siis saate vähema vaeva ja aja-kuluga paremat tegema. Aga, „mis südames, see on ka suus,“ saate Teie mulle vahest vastama. Mina kostan: Olgu suus, mis südames keeb, jah — ma astun veel kaugemale ja ütlen: Mingu suust ka paberi peale, aga paber jäägu mõneks ajaks pulti ja ärge kippuge liig ruttu ja vara oma valguse küünald vaka alt võtma. Minu vennalik süda ei anna järele, ma pean oma arvamise puhtast välja ütlemä: Teie ei saa nüüd oma töödega, kui rahva ette astute, ei enesele ei rahvale õnne tooma. Uskuge mind, Teie keelgi on kirja keeleks mitmes tükis väga puuduline. Teie uus väljaarvatud kirjutamise viis tunnistab kül, et Teil terav kõrv on, oma emakeele sõnade väljaütlemise juures vahesid tegema, aga vahe tegemise viis, nii pikalt kui ta Teie oma on, on täieste luhta läinud.“

Umbes sellessamas mõttes kirjutab ka Kreutzwald ja annab 5 punktis õppimiseks näpunäiteid. Viiendaks soovib ta iseäranis visalt kinni pidada sellest, mis kord ette võetud. Ta lisab siis veel juure:

„Selle punkt 5 al tähendatud asja pärast on mulle kahelt poolt kirjutatud, kuda Teil sest väga kahjulik viga peab olema, et Teie tulise hoolega iga uut ette võtate, lühikese aea pärast ära väsite ja siis jälle adra sahad teise põllule käänate? Niisugune õpetuse kallal töötegemine on enam aea raiskus, kui et temast kasu võiks loota...“

...Iseäranis tahab mulle Teie epistlidest välja paista, kui ei käiks mõted igakord täielikul „Logika“ vormil, darum „ein Collegium logicum“ väga soovida oleks.“

Hoolsa õppimise juures on Weske Leipzigris aga elurõõmus. Ta võtab agaraste üliõpilaste elust osa. Ta on ühe üliõpilaste akadeemialise ühisuse „Lipsia“ esimeheks. Ühisusel on sihiks üliõpilaste teaduslist ja seltskond-

list elu edendada. Weske kirjade seas on üks trükitud väljavõte seltsi põhjuskirjadest, mis ülikooli dotsentideseltsile selle soovil ette pannakse ja milles dotsentideseltsilt kaastööd palutakse. Alla kirjutanud on eestseisuse liikmetena: M. Weske, stud. phil., esimees; Th. Schreiber, stud. phil., I kirjatoimetaja; L. Avenarius, stud. jur., abiesimees; Th. Kolde, stud. theol., II kirjat.; H. Törrpel, stud. phil., laekahoidja.

Saksa-Prantsuse sõja ajal hoolitseb see üliõpilaste selts selle eest, et sõjaväljale Saksa sõjameestele ajalehti ja muud lugemisevara saadetak. Ja kui sõjamehed koju tulevad, on ka Weske rüütliiriides ja lipuga neid vastu võtmas. Sõja käigust kirjutab ta ka tutvatele kodumaale, kusjuures tema sümpaatiad tol korral, nagu tervel Venemaal, kus Krimmi sõja kibedus alles meeles on, sakslaste poole kaldub. Weske tegevuse eest annetab temale Saksi kuningas autähe ja Leipzigi naisterahvad kuldsõrmuse.

Ta võtab mitmel puhul teiste üliõpilastega jalarändamisi Saksamaal ette.

Et Weske lugupeetud akadeemiakodanik oli, näitab tema esimehe-amet üliõpilaste seltsis, aga ka tema osavõtmine seltskondlikust elust. 12. dets. 1869 leidub tema kirjast Adamsonile tähendus:

„Ka käin mina nüüd pallide peal. Prohv. Z. kutsumise peal olin mina prohv. palli peal, kus prohveessorid oma poege ja tütatega koku tulevad ja tutvavad noorid herrad ligi toovad, ja nenda ka noored preilid. Seal olen mina prohv. tütatega nenda tubliste tantsinud, et inull nahk monikord nenda lige oli kui enne rehepeksmise juures... 19. detsembril olin mina prohv. Credi juures ühes peenikeses seltsis, kus ka üks prints (Bentheim) ja üks grahvi herra (Stolberg) olid... Ka oli seal üks herra v. Liphard Liivimaalt, Torma kihelkonnast.“

Leipzigi õppides vahetas Weske kirju ka tuttava endise Liivimaa maanõuniku ja politikalise kirjanikuga, Vardi mõisa omaniku Vold. v. Bockiga, kes sellel korral Saksamaal Quedlinburis elas. Sellele pani ta midagi tema töödest Saksa keelest Eesti leele ümber ja sai sealt veidi teenistust. V. v. Bock ja mõned teised soovisid Wesket uueste asutatud Hollmanni seminari kooliõpetajaks 700 rbl. aastapalgaga. Aga Adamson laitis selle nõu ära.

1872 kiriutas Weske oma doktori-väitekirja Eesti häälikute kolmest pikkusejärgust ja kaitsis seda Leipzigi ülikoolis keeleteaduse-doktori aukraadi saamiseks. Väitekirja pühendas ta oma heategijale suurvürstinna Helene Pawlownale. 1873 tahtis ta koju tulla, aga suurvürstinna, kellelt ta reisiraha ootas, suri. Suur oli Weske kurvastus selle oma heategija pärast. Kadunud kõrge hea-

tegija tütar suurvürstinna Katarina aga saatis Weskele ometi 200 taalrit reisiraha, ja nii kirjutab ta rõõmsalt Adamsonile 20. aprillil 1873: „Täna kahe ehk kolme nädali pärast saan mina oma isamajas olema.“ Ta oli oma eessihil.

V.

Weske oli omale eesmärgiks seadnud, enese tööjõudu oma Eesti suguvendade kasuks tarvitada. Selleks asus ta Tartu elama.

Agas raske oli siin omale kohast tööpõldu leida. Tartu oma ülikooliga ja keskõpeasutustega seisis 1873 veel täieste Saksa mõju all. Ja mitmed mõjuvad Saksa isikud, kes Weske sammu, misjonäriametit maha jätta, mitte heaks ei kiitnud, olid tema vastu umbusklikud. Weske oli juba Leipzigiist kord Adamsonile kirjutanud, et kui ta Tartusse tegevusesse asub, temal siis ka nõu on Tartu ülikoolis katsuda Eesti keeleteaduse üle ettelugemisi pidada. Siin oli ülikooli juures ka Eesti keele lektori koht. Weske pööris oma tähelepaneku selle peale, aga ligi kaks aastat pidi tema, kes selle ameti peale kui Soome sugu keelte tundja kõige kohasem oli, ootama, enne kui ta lektoriks valiti ja kinnitati.

Need paar aastat olid rasked ära elada. Et omale kuidagi ülespidamist teenida, hakkas Weske toleaege Tartu Saksa ajalehe „Neue Dörptsche Zeitung“ kaastööliseks. Selle Saksa lehe toimetuse oli võrdlemisi vabameelne ja Weske võis seal Eesti asjadest kirjutada. Kaastööd tegi ta veel Jannseni „Eesti Põllumehele“, sai 10 rbl. trükipoogna eest, ja andis tunda, mille eest aga vähe maksti. Weske järelejäänud kirjades leidub üks Saksa keeli mustalt mahakirjutatud aruanne tema esimese tegevuse üle kodumaal, mis ta kellegile headsoovivale Saksamaa suurt-sugu sõbrale saatis. Sealt näeme, kui kitsas ta elujärg oli. Ta kirjutab:

„Maikuust kuni augusti lõpuni (1873, A. J.) elasin oma sugulaste juures Viljandimaal. Seal panin ma rõõmustavat edu majanduslises ja vaimlises põllul tähele, mis viimasel ajal õige kaugele on jõudnud. Ma olen väga sagedaste põhjalikult talupoegadega nende olude üle kõnelnud, neid õpetanud ja ennast õpetada lasknud. Nimelt olen ma neile selgeks katsunud teha, et nad rahvakoolide eest rohkem ohvrid peaksid kandma ja oma karjakasvatust parandaksid. Ka olen ma üle 100 rahvalaulu rahva suust üles kirjutanud...“

Augusti hakatusel tulin Tartu. Minu tegevus on siin järgmiselt kujunenud: Mina seletan iga laupäev peale lõunat kuuele (nende seas ka Harry ja Eugen Jannsen, A. J.) gümnaasiumi vanemate klasside õpilasele, sündinud eestlastele, Eesti keele grammatikat ja harjutan neid selles ka

tegelikult. Nead maksavad mulle selle eest kokku 15 rbl. semestri eest. Pärast hakkasin veel ühele usuteaduse-kandidaadile Eesti keelt õpetama. Mõnest nädalast saadik olen „Neue Dörptsche Zeitung'i“ kaastööline. Ma panen sinna üht ja teist „Eesti Postimehest“ ümber ja teatan aeg-ajalt seda ja teist Eesti rahva elust. Selle eest saan aastas 100 rbl. Olen ka kuukirja „Eesti Põllumehe“ kaastööline, kellel aga kahjuks vähe lugejaid on. Siin saan ma 10 rbl. poogna eest. „Vanemuise“ seltsis olen ma seks talveks 8 kõnet pidada võtnud, mis keele ja üleüldiskultuurilise sisuga on. Kaks neist olen juba ära pidanud. Kolm esimest kõnet tahan veel see aasta välja anda.“

Edasi kirjutab Weske, et ta „Eesti Põllumehele“ pikema kirjatöö metsa kasust kirjutanud, et ta Õpetatud Eesti Seltsis varsti kõnet tahab pidada, selle seltsi raamatukogust palju materjali oma teaduslisteks töödeks leidnud, et ta vallakooliõpetajate seminaris tunda lootnud saada, aga dir. Hollmann teda mitte ei olla tahtnud. Ta loodab mitmeid Eesti kooli- ja teaduslikka raamatuid kirjutada ja ka nende eest raha saada.

Jaauarikuu teisel päeval kirjutab ta aga jälle kellelegile suuremale mehele (mustas kirjas) ja palub omale teadusliste tööde tegemiseks abi, sest muidu ei saavat ta edasi ja tema studeerimine oleks asjata olnud.

Oma seltskondliku läbikäimise üle kirjutab Weske ka väljamaale ja on sellega üsna rahul:

„Seltskondliku läbikäimise poolest töötab minu siinelamine üsna rahuldavaks minna. Mina käin läbi ekstsellents parun v. Rossilloniga, keda ma juba Saksamaal tundma õppisin, herra v. Samsoniga Urvastest, kellega siin tutvaks sain, prof. Arthur v. Oettingeniga, Leo Meyeriga, dotsent Dr. Rühliga, Dr. Mathieseniga ja teistega. Suurem osa siinseid teoloogisid ei salli mind, juba sellepärast, et ma nende tahtmise vastu misjonimajast välja astusin. Mul on sellest kahju, aga suurt ma sellest ka ei hooli.“

Need Weske oma käega tehtud ülestähendused annavad õige üksikasjalise pildi tema esimesest Tartu ajast. Ühelt poolt vilu vastuvõtmine mõjuvate Saksa vaimulikude ringkondade poolt, teiselt poolt kaunis heatahtlik läbikäimine, aga vähe suhu pista. Eesti soost linnaelanikud avaldavad veel vähe mõju ja Weske ei leia kohta, kus oma tööjõudu täiel mõõdul maksma panna. Kirjadest on näha, et Viljandi sõbrad, Adamson eesotsas, teda esimesest raskest ajast aineliselt üle aidata katsuvad, aga vähe jõuavad. Weske trööstib ennast parema tulevikuga, arvab raamatute kirjutamisega tulevikus teenida, palub sõpru temale raamatute ettetellimisega raha muretseda ja loodab ikka lektori ja dotsendi koha peale ülikoolis.

See tema raske seisukoht, kus ta ühelt poolt Saksa mõjumeestega sõbralikult peab katsuma läbi ajada, et

ülrikoolis tegevust saada, tema töö Saksa lehe juures ja mõned saksasõbralised laulukesed, mis juhtumisi sündisid, vihastavad Eesti radikaalseid ringkondasid. Jakobson nimetab teda ilalakkujaks ja veel pahemaks, neab ta laulud ära, ja Adamson peab oma kaitsealust jälle suguvendade vastu kaitsma, kes Weskele liiga püüavad teha ja teda ligemalt ei tunne. W. Reiman on Jaan Adamsoni eluloos selle kohta Adamsoni pikema kirja avaldanud, mida ma siinkohal korrata ei tarvitse.

Muidugi tulevad need sekeldused tükati Weske iseloomu omadustest, mille eest teda juba Hurt ja Kreutzwald teaduslikul otstarbel, nagu nägime, hoiatasid. Weske oli ju luuletaja palava hingega inimene, mitte külmalt kaaluv politikamees. Nagu teaduses, nii ka inimestega tutvundes ja ümber käies läks ta hõlpsaste palavaks, sai vaimustatud ja astus sammusid, mis Jakobsoni taolistele mõistuseinimestele küllalt järjekindlad ja õiged ei näidanud olevat. Weske poliitiline ilmavaade kaldus esiotsa ka sinnapoole, et eestlased sakstega heas vahekorras olles kõige paremine võivad edeneda.

Aegamööda võidab aga Weske pinda ühel kui teisel pool ja varsti (1875) saab ta Tartu ülikooli lektoriks. Õpetlase-töö tegemiseks oli nüüd enam-vähem võimalust, noore õpetlase ainelist seisukorda parandas see amet aga õige vähe, sest Eesti keele lektorile maksti tol korral kõigest 400 rbl. aastas palka. Weske ei olnud, nagu me teame, küll millalgi küllusega ära hellitatud, aga siiski oli tal ära- elamine raske. Natuke paranes tema aineeline seisukord, kui Tartu uus Vene rahvakooliõpetajate seminar asus, mille juhatajaks dir. Shdanowitsh oli. Direktori ja kuraator Saburowi nõusolemisel nimetati Dr. Weske ka seminari Eesti keele õpetajaks. Nüüd oli Weske sissetulek ühes lektoripalgaga juba 800 rbl. peale aastas tõusnud. Aga kauaks seda paremat põlve ei olnud. Kui kuraator Saburow ministriks nimetati ja tema asemel õpekonna etteotsa parun Stackelberg sai, olid Weske päevad seminaris loetud.

Weske poliitiline meelsus ja rahvusline seisukoht olid vaheajal juba selgeks saanud. Jakobsoni „Sakala“ ilmutamisest saadik oli ta Jakobsoni agar kaastööline ja poolehoidja ja kui niisugust ei võinud teda Balti mõjumehed mitte meie rahvakooliõpetajate õpetajana sallida. Weske pidi, ehk küll dir. Shdanowitsh kaitsta katsus, seminari-koha maha jätma. Sellega läks tema aineeline seisukord jälle 400 rbl. peale tagasi.

Kohe, kui Weske lektoriks nimetati ja ta omal vähegi kindla aluse jalgade all tundis olevat, hakkas ta suure hoolega teaduslikule tööle. Ettelugemisi ei ole Eesti lektoril palju pidada ja kuulajaid on tal alati vähe olnud. Weske tegi aga suure hoolega keele uurimise tööd. Ta seadis omale esimeseks suuremaks tööks ühe Saksa-Eesti sõnaraamatu välja anda. Selleks oli aga tarvis enne materjali korjata, iseäranis meie keele murrakuid ja häälikute väljarääkimist põhjalikult tundma õppida.

Weske palus ülikooli keele-teaduskonnalt selleks otstarbeks abi, et keele uurimise teekondi suvisel vaheajal ette võtta. Ta oli niisuguseks uurimistööks väga kohane, sest tal oli imeterav kõrv keele peensuste kuulmiseks.

Paari suve jaoks sai ta igaks suvereisiks 100 rbl. ja käis setude juures, Kavastus, Kõdaveres, Avinurmes, Lügansusel, Narva ümbruses, Amblas ja mujal keelt uurimas ja rahvaluulet korjamas. Varsti aga ei antud abiraha enam, sest Wesket süüdistati, et ta rahva seas liikudes mitte ainult keelt ei uurida, vaid ka poliitikalist kihutusetööd teha. Sellest hoolimata jätkas Weske oma tööd. Oma uurimise-reiside viljana andis ta kogu rahvalaulusid välja ja kirjutas „Eesti keele healte õpetuse“. Ettevõetud sõnaraamatutöö ei jõudnud mitte lõpule. Sest Weske tööle tuli see viga, mille eest teda juba Hurt ja Kreutzwald olid hoiatanud: ta võttis väga mitmed asjad ette ja killustas liiga palju oma tööjõudu.

VI.

Tartus elades hakkas Dr. M. Weske peale oma keeleuurimise ja kirjanikutöö täiel mõõdul kõigist rahva elu-avaldustest osa võtma. Eesti Kirjameeste Selts, Aleksandri kool ja nende ümber tõusvad tülid, millest ta Jakobsoni erakonna tulise eestvõitlejana osa võttis, nõudsid palju aega ja töid tuska. Isegi vallavanemate konverentsi juhatas ta ja laskis ennast näit. „Linda“ seltsi Tartu osakonna agendiks valida, missugune amet temale palju tüli ja pärast etteheiteid tõi.

Kõige enam tööd oli Weskel veel senaator M a n a s - seini revideerimise ajal. Siin oli ta maainimestele alaliseks nõuandjaks ja juhatajaks. Ta kirjutas palvekirju, andis nõu, muretses eestkostmist jne. Sellest Weske tegevusest on suur hulk kirjalikku materjali järele jäänud, mis otse eritööd nõuaks.

Weske oli läbi ja läbi heasüdamline inimene, valmis igal pool aitama, kus ta võis. Seda tema heasüdamlust

tarvitati hoolimatalt. Vististe ei aimanud üksikud, kui palju nad oma abipalumisega Wesket koormasid. Weske järelejäanud kirju lehitsedes näed, kuidas teda on eksplua- teeritud. Suurem osa selleaegseid kirjanikke — J. Kunder, J. Pärn, Pärmann, L. Suburg, J. Kõrw ja mitmed ja mit- med teised saadavad temale oma käsikirju, paluvad läbi lugeda, otsust, nõu anda, mõned nõuavad õige naiiv- selt, Weske parandagu nende tööd läbi, parandagu trüki- poognaid, kaubelgu käsikirjad kirjastajatele ära, nõudku raha välja, õiendagu sekeldusi, andku nõu — tasust kõige selle eest ei lausu keegi sõnakest. Ja Weske on nähta- vaste kõik toimetanud. Et inimene kõige selle juures viimaks ennast enam koguda ei jõua, on arusaadav.

Sealjuures pidi Weske, nagu juba ennem nägime, palju tagakiusamist kannatama. Kui 1881. aastal vaenu- likkus eestlaste ja sakslaste vahel õige teravaks läks ja kahtlased tulekahjud Tartus ja mujal tõusid, millega rah- vuslist liikumist taheti kahtlustada, süüdistati sütitamises kõige pealt Wesket. Juhtusid temale linnas Saksa üliõpi- lased või keskkooli-poisid vastu, siis küsiti tihti pilgates: „Herr Doktor, wo brennt es?“ („Doktori-herra, kus põleb?“) Asi läks nii kaugele, et Weske ja tema lähemate sõprade juures läbiotsimisi toime pandi. Õnneks pääsis Weske sellest kahtlustusest, kui viimaks korda läks üht sütitajat värske teo pealt kinni võtta. Tulesütitaja oli Saksa üliõpi- lane Schwarz. Wesket toetas aga tuntavalt prof. P. Wisko- wato ja ka mõned Saksa professorid, nagu G. Teichmüller j. t.

Erakondlik võitlus ei toonud Weskele mitte ainult vaenlust sakslaste poolt, vaid ka oma meestelt. Nii kirju- tas A. Grenzstein oma „Olevikus“ tema vastu kärelda kirja, tervet tema tegevust kui sihita ja plaanita karglemist ja mõistmata jõukillustamist kujutades. Muidugi oli sellel etteheitel oma suur osa õigust, sest Weske oli kõige pealt teadusemees, keelemees ja luuletaja, aga mitte külmalt kaa- luv politikamees. Et aeg ja olud tema politikalisesse võitlu- ssesse kiskusid, oli tema õnnetus. Aga seda tunnistust ei või temale keegi keelda, et kuigi ta eksis ja tihti ka oma jagu tühja tuult peksis, ta seda oma arvates alati kõige paremas tahtmises tegi.

Et Weske erakondlikust ja politikalisesest tegevusest Tartus vähegi ümargust pilti anda, selleks peaks meie lähem minevik veel palju põhjalikumalt ja üksikasjalisemalt läbi uuritama. Praegu on see, võib olla, isegi veel liig vara. Ei mahuks ka see ajajärk üksikasjalises kirjelduses praegu-

sesse kitsasse raami. Igatahes võib ütelda: tema tugevam külg ei olnud see politikamehe tegevus mitte.

Palju ei oleks puudunud, siis oleks Weske ka poliitikalise ajalehe toimetajana C. R. Jakobsoni järeltulijaks saanud. Jakobsoni pärijad ja sõbrad pidasid peale Jakobsoni surma, kui „Sakala“ käsi halvemine hakkas käima, nõu lehte Peterburki üle viia ja Wesket toimetajaks palgata. Temale pakuti 1000 rbl. palka, kui leht Viljandisse jääb. Aga Kunder laidab selle nõu täitsa ära. Kunder kirjutab temale:

„Minu vend Koval Hain kirjutas mulle, et Sind olla 1000 rublaga etc. „Sakala“ toimetajaks valitud. Kui Sa selle valimise vastu võtad, siis ütlen ma Sulle, et Sinu tööpöid otsas on. Kui „Sakala“ toimetaja ei saa Sa Eesti keelele ja rahvale millalgi seda tasu tooma, mis sa suurooliõpetajana tood. Tee kaup kohe tagasi! Prohvessori koht saab ju küll kord ka Tartus elusse saama, kus Sa täiesti oma leiba 1000 kord rahulikuma ja rõõmsama südamega võid süüa, kui Viljandi linnas ümber tapeldes ja vihastades.“

Nähtavalt hindab teravamõtteline Kunder Weske andeid ja tööd väga õigeste. Ja kui pärast uus plaan tekib, et „Sakalat“ Peterburki tahetakse viia ja Wesket sinna toimetajaks, siis ütleb Kunder, et Weske pidada vähemalt 3000 rbl. palka nõudma. „Ega Sina ometi teise lehma pea nuumama hakkama.“ Toimetaja nõu jääb ikkagi katki, ei tea õigeste, kust poolt, sest Weske ise näib nõus olevat. Tema paberite seas leidub väike paberileht, kus ta oma käega on kirjutanud:

Hiermit erkläre ich mich bereit, die Redaction der Zeitung „Sakala“ zu übernehmen.

Dorpat,
den 26. Sept. 1882.

Dr. Michael Weske,
lector. 1)

Tartus ametis olles andis Weske teaduslist ja kirjanduslist kuukirja „Oma Maa“ välja, mis aga ilmaski päris hoo sisse ei saanud. Aga see osa tema tegevusest käib tema kui kirjaniku kohta, millest M. Kampmann pikemalt kõneleb.

Weske lootus ja Kunderi arvamine, et ülikooli juure varsti Eesti keele professori koht asutatakse, ei ole teata-vaste tänapäevani täide läinud. Weske ise lootis vähemalt, et ta Eesti keele dotsendiks nimetatakse või lektori palk 1000 rublani tõstetakse, aga ka need lootused olid asjata.

---

1) Sellega seletan ma, et ma valmis olen ajalehe „Sakala“ toimetust oma peale võtma.

Tartus,
26. sept. 1882.

Dr. Michael Weske,
lektor.

Selleaegsed Saksa professorid, kelle käes asi otsustada oli, seisid vastu. Weske ise kirjutab sellest J. Adamsonile 11. okt. 1877 :

„Prohvektor Teichmüller käis paari nädali eest kuraatori Saburoffi juures, ja palus, et minu palk nenda kõrgeks saaks säetud, kui Vene universiteetide lektoridel, se on 1000 rubla. Kuraator öelnud, et sõja ajal (siis oli Vene-Türgi sõda käimas; A. J.) seda võimalik ei olla, ja et ta seda väga hea meelega teha tahaks. Pärast sõda tahab ta seda teha. Ta öelnud, „tehke Weske dotsendiks, mis üksi prohvektorite asi on, mina tahan kinnitada“. Sealt sai siis näha, et need prohvektorid, kes ütlesivad, et kuraator mind ei kinnitaks, et süitmaa magisteri ehk doktori eksami ei ole teinud, valet rääkinud olivad. Takistus, se on peதாகистus oli : prohv. L. M., kelle õigus ja kohus on, keele uurijaid valitsemiseks ette seadida, ei pannud mind mitte dotsendi valitsemiseks prohvektorite kogule ette, et teised teda küll sundisivad. Põhjust, mispärast ta seda ei teinud, ei öelnud ta kellegile. Selle asja saladus on : Prohv. L. M. hojab seda kohta tühe mehe õpetatud pojale, kes prohv. Engelhardiga sugulane, mitme muu prohvektoriga hea sõber. See noor mees on magister Leopold Schröder,¹⁾ direktori Schröderi poeg. L. Schröder on üksi indogermania keelte uuria. Ta on prohv. L. M. juures studeerinud. Nagu sa tead, on L. M. Oettingite partei seltsis.“

VII.

Aastal 1885 sai Dr. M. Weske valitsuse poolt luba ja väikse toetuse, et Ungarisse sõita keeleuurimise-reisile. See reis vastas ka igapidi tema Saksa soost vastaste soovidele, kes teda Tartust ära tahtsid saada.

Weske sai ministeeriumist 990 rbl. Ungari reisiks. See summa tuli aga kahe aasta peale ära jaotada. Peale selle ei saanud Weske seda summa tervelt reisi otstarbeks tarvitada, vaid ta pidi Tartust lahkudes veel palju sellest vanade kohustuste katmiseks (muu seas ka „Oma Maa“ võlusolevateks väljaandmise-kuludeks ära maksma). Pärast sai ta Peterburist küll veel 219 rubla reisiraha (Tartust Kaasani uuele kohale sõitmiseks), kuid siiski on Ungari päevad temale raha poolest kitsad ajad, sest professor ei saa muidugi enam nõnda ära elada, kui üliõpilane. Ungaris oli ta sunnitud isegi oma kalli Leipzigi naisterahvaste mälestuse-sõrmuse panti panema. Suur hulk kirju, mis ta sellel ajal J. Kunderile ja prof. J. Koelerile kirjutanud, kõnelevad siis ka rahalistest muredest ja sekeldustest.

Teaduslikult ja seltskondlikult on Ungaris viibimine M. Weskele õige kasulik ja meeldiv. Ta asub kuulsa Ungari keeleteadlase prof. Dr. J. Budenzi juure elama, kus ta omale toa otse Dr. Budenzi töötoa kõrvale saab. Prof. Budenz annab temale esialgselt ise Ungari keeles

1) Prof. Leop. v. Schröder, praegu Vienis akadeemikus.

õpetust, ja pärast saab ta ka teiste poolt teadmisi. Ta teeb tutvust veel prof. Hunfalvyga, kes esimese laulupidu ajal 1869 ka Tartus, Jannsenite perekonnas viibis, käis kuulsa kojamaalri krahv M. v. Zichy perekonnamõisas Zalas võõrsil jne.

Varsti võib ta kodumaale sõpradele teatada, et ta Ungari keeli kirjandust vabalt lugeda ja tarvitada võib.

Varsti peale selle nimetati Weske Kaasani ülikooli juure erakorraliseks Soome sugu keelte professoriks. Ta hakkas suure agarusega Vene keelt õppima, — selles keeles pidi ta ettelugemisi pidama. Tema imekspanemiseväärt keeleanded tegid talle Vene keele õppimise ruttu võimalikuks. Kuidas ta kodumaale tulles Peterburis ja Moskvas Vene keelt õppis, sellest kuuleme teisel.

Sügisel 1887 ilmus ta Kaasani uuele kohale. Kuulajaid ei olnud tal seal peaaegu olemas. Sellevastu aga rikas uurimispõld, sest Kaasani ümbruses elavad laialipillatud Soome suguharud, nagu votjakid, tshuvaschid, tsheremissid j. t., kelle keeli Weske agaraste uurima hakkas. Ta võis seda rahuga teha, sest ainelisest küljest (aastapalk 2000 rbl.) oli ta nüüd korraga võrdlemisi heal järjel, nii et tal võimalik oli juba endiseid aukusid tasandada ja puudus tööd enam ei seganud. Lootusrikas teaduslik tööpõld seisis Weskel ees, sest kõrvalised eksitavad mõjud, mis Tartus aega wiitsid, olid nüüd ära jäänud.

Oma uurimiste tööviljana ilmutas Weske Kaasani raamatu „Славяно-финскія культурныя отношенія по даннымъ языка“. Raamatust seletatakse keeleteaduse põhjal Slaavi-Soome vastastikust kultuurilist mõju. Teiste poolelijäädud uurimisetööde juurest kutsus ootamata äkiline surm mehe ära. 4. mail 1890 lahkus Dr. M. Weske südamerabanduse löögil siit ilmast. Ta maeti Kaasani.

VIII.

Suur oli kurvastus kodumaal, kui Weske varase surma sõnum tuttavaks sai. Tema sõbrad otsustasid teina surnukeha kodumaale tuua ja Tartu mullapõue sängitada, kus ta oma parema jõu oli kulutanud.

Eesti Kirjameeste Selts võttis asja oma kätte.

Prof. Koeleri kaudu saadi ministriumist luba, Weske põrmu kodumaale tuua, juba septembri lõpul kätte ja raha oli varsti niipalju koos, et Eesti Kirjameeste Seltsi volinikuna herra Adolf Daniel Kaasani sõitis ja sealt surnukeha kodumaale tõi. Kaasani aitasid lahkest asja ajada suguvennad,

loomaarstide-ülikooli professorid Blumberg ja Holzmänn, kes tunnistuse andsid, mis arhiivis veel praegu alal on, et väljakaevatud surnu tõeste Dr. Weske on.

Ärevust tegi veel see küsimus, kuhu Weske põrm, millega A. Daniel 10. okt. 1890 Tartu jõudis, Tartus matta. E. Kirjameeste Seltsi eestseisus harutas seda küsimust 6. okt. Tallinnas ja tegi järgmise otsuse, mis ka arhiivis olemas on:

„Sellega tunnistame meie, allnimetatud Eesti Kirjameeste Seltsi Eestseisuse liikmed, et meie heaks oleme arvanud, õntsa Dr. Weske surnukeha Tartu universiteedi tuude kirikaida matta, sellepärast et tema oli universiteedi koguduse liige, ja see kirikaid kõrgema ja ilusama koha peal seisab, kui teised Tartu kirikaiad.

Tallinnas, 6. oktoobril 1890.

Eesti Kirjameeste Seltsi abipresident Jüri Truusmann, kirjatöimetaja Jõgewer, kassahoidja abi Dr. G. Koeler.“

Kui see otsus Tartus tuttavaks sai, äratas see ühe osa lihtrahva seas suurt pahameelt. Ülikooli surnuaeda peeti ikkagi Saksa surnuaiaks ja mõned inimesed ei saanud aru, miks kadunud Wesket, kes sakslaste poolt küllalt pigistust oli kannatanud, nüüd Saksa surnuaiale tahetakse matta. Weske haua ehtimise komitee hoolega korraldatud dokumentides on üks kiri, mis sellekordsele „Postimehe“ toimetajale Dr. K. A. Hermannile on saadetud ja kus ägedusega nõutakse, et Weske „Eesti surnuaiale saaks maetud“, „kui võimalik siis õntsa J. V. Jannseni ligidale“. Kui „Postimees“ selle kohta neljapäeval enne matmist mitte rahuloldavat teadet ei too, s. o. et Weske Eesti kabelisse maetakse, siis ähvardatakse rahvast üles kutsuda matmist takistama, nii et seda ainult politsei võimul toime võiks panna. Ja E. Kirjameeste Seltsi eestseisusele töötatakse pahu tagajärgi tema „saksameelsuse“ eest.

Noh, meie inimesed ei söö nii palavalt, kui kokad ette kannavad. Vististe saadi aru, et kodumaa ülikooli surnuaed mitte ainult Saksa surnuaed ei ole, ja et kui Dr. Weske ise kõlbuliku leidis olevat selle koguduse liige olla, siis tema matmise vastu ka ta oma koguduse surnuaiale midagi ei võinud olla.

Dr. M. Weske matus 21. okt. 1890 läks ilma vähe-magi vaenuavalduseta määratu hulga rahva osavõtmisel hästi korda. Ülikooli poolt olid asemikkudeks professorid A. Brückner, Leo Meyer, P. Wiskowatow. Pürgasid pandi palju hauale, küll igalt poolt kodumaalt, küll Kaasanist,

kadunu viimasest tegevusekohast. Haul laulis „Vane-
muise“ koor, E. Al. kooli kasvandikkude koor, Jakob Tamme
luuletus loeti ette jne.

Õhtul oli E. Kirjam. Seltsis vaikne mälestuse-söö-
maaeg, kus otsuseks võeti Weske hauale mälestusesam-
mast seada ja selleks ka esimene summakene kokku pandi.

See otsus ei jäänud paberile, vaid valmis teoks.
Muretseti korjanduseks luba ja 6 aastat pärast matust,
16. märtsil 1896, avaldas Weske haa ilustamise toime-
kond üleskutse annete korjamiseks. Komitees olid: H.
Treffner, esimees, G. Sachs, kassahoidja, J. Jurkatam, kir-
jatoim.; toimekonna liikmed: G. Goldmann, J. Teas, J.
Jõgewer, M. Vares, A. Nõu, J. Pellberg.

Kolm aastat peale seda, 27. mail 1899, oli toime-
konna töö lõpul. Sellel päeval õnnistati Weske mälestuse-
sammast, A. Weizenbergi poolt valmistatud brongs-rinna-
kujut, mille kiviraiuja Lesta graniitalusele oli seadnud ja
haa raudvõrega ümber piiranud.

Jällegi nägi Tartu pidulikku päevi, kui prof. F. Hör-
schelmann mälestusesammast suurel rahva osavõtmisel
pühitses.

Mälestusesammast ja haa ilustamine maksis: Wei-
zenbergile Weske rinnakuju eest 500 rbl., C. Lestale tööde
eest 650 rbl., muud korjanduse kulud, kuulutused, trüki-
tööd jne. 73 rbl. 81 kop., kokku 1223 rbl. 81 kop. Kor-
jandusest üle jäänud 62 rbl. 74 kop. pani komitee Weske
haa korrashoidmiseks Tartu renteisse kasu kandma, kust
ta 7. märtsil 1915 toimekonna veel elavate liikmete otsust
mööda ühes juurekasvanud protsentidega ja kõigi hästi korral-
datud dokumentidega Eesti Kirjanduse Seltsi kätte üle
anti, kes ka selles asjas endise Eesti Kirjameeste Seltsi
järeltulijaks on saanud.

Weske elutööst seda jäädavat leida ja hinnata, mis
temast Eesti rahvale kultuuriliseks raudvaraks on jäänud,
ei ole mitte kerge, iseäranis selles lühikeses mälestuse-
kõnes. Siin seisab küll esimesel kohal tema keele-
teadusline töö. Nagu teada, oli tema doktori-väitekirj
esimene töö, kus Eesti keele ülesehituses nii tähtis hää-
likute pikkuse ja kõvaduse seadus teaduslikku seletust
leidis. Tema pärastine häälteõpetus tõi siia tähtsat lisa,
tema ettelugemised ja lühemad kirjeldused Eesti keele
kohta on keeleteadlaste juures lugupidamises, ehk küll
Weskel korda ei läinud oma rikkalikku uurimisevara
ümarguses kogutöös tulevale põlvele maha jätta.

Kui luuletaja ja populärteaduslik kirjanik on Weske õige palju ära teinud. Selle töö, nagu ka tema keeleteaduse ligem hindamine leidub teistes kõnedes.

Aga Weske tööd ja tähendust hinnates ei või üksi sellega leppida, mis tema tööst must valge peale maha jäänud. Siin peab, nagu kõigi meie esimese ärkamiseaja tegelaste juures, ka seda arvesse võtma, missugust mõju nemad oma isiku ja kokkupuutumise kaudu meie seltskonna peale on avaldanud. Siin läksid arvamisid Weske kohta tema eluajal väga lahku. Kuna ühed tema isiklikku mõju ja tegevust väga ülistasid, arvustasid teised teravalt ja tuletasid meele, et Weske tihti ka kaalumata ja tunnete, aga mitte mõistuse järele ei ole talitanud ja sellega meie arenemisekäigusse ka segavalt ja eksitavalt on mõjunud. Nagu enamaste alati, saab ka siin kuldne kesktee kõige õigem olema. Salata ei saa seda head mõju, mis Weske õpetegevus ülikoolis ja seminaris meie nooresoo meelsuse peale on avaldanud. Sellest äratavast mõjust jutustab meile ka Jakob Tamm, temaaegne seminari kasvandik. Kahtlemata on Weske isamaalised, kodumaa rahva ja looduse armastusest hõõguvad luuletused heategevvalt meie kultuurilises edenemises mõjunud. Segavad vahejärgud tema erakondlikus ja poliitikalises tegevuses kaalub see omakasu-püüdmatus ja õiglane tahtmine üles, mis ka selle tegevuse aluseks oli. Need üksikasjalised vahejärgud kaovad seda rohkem, mida kaugemale Weske elu ja tegevus minevikku vajub, kus tema elu peamomendid perspektiiviliselt paistma hakkavad.

Kui nüüd täna Eesti rahvas uue Eesti Kirjanduse Seltsi eestvõttel Dr. M. Weske 25-dat surmapäeva mälestab, siis on see juba kolmas suurem mälestusepidu Dr. Mihkel Weske auks, mis 25 aasta jooksul, sest saadik kui ta elust lahkus, toime on pandud. Kuna varemine surnud suure võitleja C. R. Jakobsoni ja niisama Dr. K. A. Hermannini haud siamaale alles asjata tänulikku ilustajat kätt ootab, on Eesti tütreid ja pojad oma tänuvõlga Dr. Weske vastu usinamalt täitnud. Näib, nagu oleks rahval see tunne, Weskele pärast ki surma selle eest tasuda, et elu temaga küll wõõrasemalikumalt oli ümber käinud kui kellegi teise Eesti hariduse- ja kultuura-eestvõitlejaga. Ei ükski meie suurematest meestest ei ole nii vähe isiklikust elumõnust lugu pidanud ja kõik, kõik oma elusihile ohverdanud, kui Dr. Mihkel Weske. Osalt terava mõistusega keeleteadlane, osalt ilutseja hingega luuletaja, kes Zeusi maajagamise juures, nagu harilikult,

puudus, on Dr. Mihkel Weske oma parema teadmise ja tundmise järele tööd teinud, võidelnud, kannatanud ja ka rõõmustanud, juba oma eluajal seda armastust nähes, mis tema ennast-salgav iseloom rahva südames elule kutsus.

Kui meie inimese isiklikku väärtust mitte ainult selle järele ei hinda, mis temal elus korda on läinud, vaid ka selle järele, mille poole ta kõige hingepalavusega on püüdnud, kuigi neist püüdmistest suur hulk küll püüdja oma iseloomu kui ka võitmata ajaolude järele nurja on läinud, siis peame Wesket küll esimesesse rinda oma paremate poegade keskele paigutama.

Iseäranis praegusel arvurikkal edasipüüdjal noorelsool, kellel Weskega võrreldes nii avarad allikad edasi-ning toetusesaamiseks lahti on, oleks asja seda endist Holstre karjapoissi meele tuletada, kes otseteed oma parema tundmise järele käies kindla hoolitsemise alt ära tuli, vabalt ja „kergelt kui harakas“ Leipzigi uulitsatel, ilma kopikata taskus, kõndis, et aga teaduseallikast ammutada võida ja seda jälle oma armastatud kodurahvale edasi anda. Ei ole siin midagi sellest kahtlevast, surmavapilisest ilmavaatest ja juurdlemisest, mis kõik vaba algatuse juba idus lämmatab, ei seda iseene väljaelamise tungi, millele nüüd nii palju arvatakse ohvriks tuua võivat.

Meie ei soovi mitte, et keegi tänane inimene Dr. M. Wesket kõigi tema valguse- ja varjukülgedega kopeeriks, aga meie soovime, et tänane mälestusepidu ühe osakesegi sellest enesesalgavast armastusest, mis Weske rinnas elas, uueste elule ärataks. Ja et ta meid meie minevikku armastama ajaks, kus kõigi tehtud vigade peale vaatamata nii palju armastust ja kõrget meelt peidus on, et meie uhkusega endid selle aja pärijateks võime tunnistada.

Dr. M. Weske kui keeleteadlane.

Kahest seisukohast võime meie Dr. M. Weske kui keeleteadlase peale vaadata. Me võime küsida, kas ja missugusel määral on Weske keele teadust ennast edendanud, ja 2) missugune on tema mõju olnud Eesti kirjakeele arenemise, oma keelest arusaamise peale. Mis esimese küsimise kohta käib, siis nõuaks siin selle arvamääramine, mis Weske keeleteaduse enese edendamiseks on teinud, pikemat ja üksikasjalisemat spetsiaaltööd, mida

mendas ridades mitte mõeldud ei ole ette võtta. Ma tähendan siin ainult järgmist: Weske on esimene eestlane, kes enesele keeleteaduses nime on omandanud ja keda teaduseilmas tõsiselt arvesse võetakse, ja on tänini ka ainukeseks selles mõttes jäänud. Sellest hoolimata, et meil keelekõsimustest suure huvitusega osa võetakse, ei saa ühtki teist eestlast nimetada, kellel tarvilisel määral keeleteaduslist eelharidust oleks olnud ja kes oma keeleteaduslist haridust ka õiges sihis oleks mõistnud töösse panna. Muidu on kõik materjalid, mis meil Eesti keele kohta olemas, meie maa sakslased kokku kannud: Wiedemann, Ahrens, Knüpffer ja hulk vanemaid mehi, kuna keelest arusaamise eest meie ainult soomlastele, eesotsas prof. Dr. Setälale, tänu võlgname. Weske oli ainus eestlane, kes võõraste seas ennast maksma sundis panema, kes teaduslist uurimiseviisi Eesti keele alal tarvitama hakkas ja keele kujusid teadusliselt seletada katsus. Ma tuletan siin meele ainult tema uurimisetöösid Eesti keele häälikute pikkuse alalt, n. n. kolmest häältejärgust Eesti keeles, millest veel Wiedemannil, kes 1875 oma suure ja rikkasulise Eesti keele grammatika välja andis, aimu ei olnud, ja mis muudetud ja täiendatud kujul Soome uurijate poolt, olgugi pikkade kahtluste järel, lõpulikult Soome-Ugri algaegseks raudvaraks on tunnistatud.

Teise küsimise juure minnes, nimelt missugune oli tema mõju Eesti kirjakeele arenemise ja omast keeles arusaamise peale, peab tähendama, et eelpool-nimetatud huvitus oma keele kohta suureste Weske otsekoheisel mõjul on tekkinud. Tema oli see, kes vanas Eesti Kirjameeste Seltsis Eesti keele küsimused huvitavaks tegi, neid seal alatihi kõne alla võttes. Tema Eesti keeles 1879 ilmunud raamat „Eesti keele healte õpetus“ oli ülepea esimene keeleline töö Eesti keeles ja oli omal ajal suur sündmus, kuna midagi sarnast Eesti keeles avaldada veel keegi ei olnud julenud. Seda tohiti senni ainult Saksa keeles teha. Onneks oli niivõrd hästi see töö, kui ka Kirjameeste Seltsis peetud kõned, mis osalt seitsme aastaraamatutes ka ära said trükitud, andelise teadusemehe kirjutatud, kes kõik oma ettepanekud ja soovid ainult keeles eneses leiduvate nähtuste peale põhjendas, asjaolu, kus jällegi Dr. M. Weske tänini ainukeseks on jäänud. Kõik teised, koguni labaste kooligrammatikate kirjutajad ei ole suutnud olemasoleva keele alal püsida, vaid teda, üks nii, teine teisiti, oma tujude ja maitse järele püüdnud ümber moonutada. Kui

selles asjas tänini Weske mõju vähe on märgata olnud, siis loodame, et järgneva 25 aasta jooksul see mõju sedavõrt jälle lugupidamisesse tõuseb, nagu ta seda ära on teeninud, ja Dr. Weske 50-ndaks surmapäevaks Eesti keel kõik temale nii vanemast kui uuemast ajast kaela riputatud ja riputatavad kuljused endast maha puistab ja oma täies omapärases puhtuses nõnda kõlab, kuidas Eesti rahvas teda on loonud ja edasi loob ja kuidas M. Weske teda kuulda armastas. Kudas keelt mitte ei pea kirjutuselaua taga luuletama, vaid keele arendamist selle peale rajama, mis keeles eneses antud, selle sihi kättenäitamine on teine suur teenus Dr. M. Weske poolt keele alal.

Vähem õnnelik oli Weske Eesti õigekirja küsimuse asjus. Ma mõtlen tema sellekohaseid ettepanekuid tema „Eesti keele healte õpetuses“. Keele häälikud ja kujud oli ta õigeste kuulnud, kõik väljamõeldused sellel alal tagasi tõrjunud; ta tahtis nüüd ka kõiki keeles leiduvaid peensusi häälikute väljaütlemises harilistes lugemiseks määratud raamatutes silmale nähtavaks tuua. Selle juures ei olnud ta ise sihikindel, kuna ta tihti ühe ja sellisama hääliku tähendamiseks koguni kolmesugused tähendamiseviisid määras. See sünnitas kirjaviisis suured segadused, ei mõistetud soovitatud tähtesid õigel kohal tarvitada, mõneks aastaks tekkis kirjaviisis päris korralagedus, mis alles pikkamisi paranes, ilma et Weske mõjust selles asjas jälge järele oleks jäänud. Ei ole nimelt kerge harjunud kirjaviisi kõrvale heita ja uut asemele seada. Igatahes võiks see hoiatuseks olla meie mitmekesistele keeleuudendajatele, kuna keele uuendamine veel raskem on kunstlikul teel läbi viia kui kirjaviisi uuendamine.

Weske oli sündinud keeleteadlane, aga tema järelejäanud keeletööd on kõik ainult katkendid, ka tema suur uurimisetöö „Славяно-финскія культурныя отношенія“, mille lõpetamise surm katkestas. Olud, milles Weske elas, ei olnud mitte niisugused, mis teda oleksid lubanud midagi jäädavat luua. 400 rubla palgaga, mis Weske lektori ameti pidamise eest sai, pidi ta ennast ise ära elatama, uurimisetöösid Soome-Ugri keelte alalt endale muretsema, kuna ülikool nende muretsemist ülearuseks pidas. Tundide andmine koolides, millega palga lisandust oleks võinud teenida, keelati ära. Uurimisereisideks Saksamaa professoritele, kes vanas Saksa ülikoolis ametis olid,

leidus raha, mitte aga Weskele, kes oma keeleuurimise-reisid sellest samast viletsast neljastsajast rublast oli sunnitud katma. Alles Kaasanisse asudes oli tal lootus, et ta nüüd ennast täieste teadusele võib pühendada, kuid seal tuli liig varajane surm vahele.

J. Jögewer.

Mihkel Weske luule.

Eesti lüürika enne Wesket kannab oma tähtsamas osas võõrast laadi. Mitte ainult vana ratsionalistlik-sentimentaalne kirikuõpetajate luule, vaid ka Jannseni Eesti Laulik, Koidula Vainulilled ja Emajõe ööpik on viimase isamaalisest ning rahvuslikust vaimustusest hoolimata Eesti rahvalaulule tooni ning ütlemiseviisi poolest võõrad. Eesti vanem kunstluule ei seisa oma aine ega kuju, ei mõtte-ega tunde viisi poolest meie rahvaluulega ühenduses, vaid on võõrsilt sissetoodud taim. Alles Kreutzwald märkas seda vahet, mis ärkavat Eesti kunstlaulu vanast runoluulest lahutas, Eesti luulelt tema omapärasuse riisus ja tema võõraste eeskujude jäljenduseks tegi. Sellepärast lennutas Kreutzwald ka teravaid pilkenooli Saksa kurrukuke ja tema raskete laulude pihta, milles kurr-kurr ja murr-murr iga sõna taga laksuvat. Regevärss, mis lõpuriimist lugu ei pea, kandis ometi palju ilusamaid ja kõlavamaid ehteid. Sellepärast tegid Kreutzwald ja Russov juba varakult katseid Eesti kunstluulele vana regevärsi kuube selga tõmmata. Kuid see ettevõtte ei õnnestanud. Rahvahing, millest vana rahvalaul tõusis, pind, milles ta juurdus ja millest ta toitu leidis — looduserahva ajajärk oli Eestis, nagu kogu Euroopaski mööda läinud, uus kultuurakiht oli vanale peale kasvanud ja endise oma alla matnud. Maailm ja inimesed olid teiseks saanud. Endise aja naiivse, lapseliku vaimu õied ei kannatanud uuema aja karedat kultuuraõhku välja; sellepärast ei või ka vana rahvalaul ega tema jäljendused Eestis enam edasi elada, vähemalt mitte muutmata endisel kujul, vaid ta pidi ennast laskma uute oiude ja maitsete järele moendada. Vana väljasurev Eesti rahvalaul võis ainult uuel kujul üles ärgata. Tema esimene ärataja, kes oma luuletöodes täies iseteadvuses vanale Eesti rahvalaulule nõjatas ja seega meie kunstluulesse märgatava pöörde tõi, oli Mihkel Weske.

Selleks reformaatorlikuks tegevuseks näib Weske isik laadi poolest nagu ette määratud olevat. Ta oli väga luulelise loomuga mees, kes tõsise, praktilise eluga suuremat tegemist ei teinud, vaid oma unistustele ja aadetele elas. „Kuidas võin ma Eesti luuletajaks areneda, kui mulle edasiõppimist võimalikuks ei tehta?“ nii kirjutab Weske Leipzigi üliõpilasena oma sõpradele Holstres. Nii seisis luuletaja-ideaal juba noores eas silma ees. Tegelikus elus oli ta osavuseta, vähe praktiline, ilma mureta ja mõistis ka raskest ja vaimukurnavast uurimisetööst hoolimata naiivseks looduselapseks jääda — kõik head luuletaja-iseloomu tundemärgid. Sanguiinilise, ägeda temperamendi omanikuna oli Weske väliste mõjude vastuvõtmiseks ülihell, nõnda et suur retseptiviteet juba talle kiusatuseks sai. Kodumaa vanemad sõbrad lasevad teda kirjateel ja suusõnaliselt Leipzigi professorite kaudu hoiatada, et ta mitte igast ettejuhtuvast õiest ei peaks minema mett imema. Ja neil oli teatavas mõttes õigus: Weske laskis end kergeste ahvatleda. Tal ei olnud meelegi kindlust ja püsivust; sellepärast oligi ta elukäik veel vanemas mehe-eas okkiline ja raske. Kui impulsiivne loomus andus Weske teatavale ideele kergeste ning täie hingega. Iseenese üle valitsemine ei olnud mitte tema asi. Valdas teda mingi aine, mingi isik, siis sattus ta nagu ekstaasi, unustas sealjuures aja ning ruumi. Juhtus ta kellegagi, kes talle tuppä ehk risti teele astus, kord huvitavasse jutuainesse, siis jäid kõik kohusetäitmised kõrvale, lektorit ja kooliõpetajat ootasid kuulajad sagedaste ilmaasjata tundi tulevat; aga kui ta kord oli ilmunud ja ainst kuumaks saanud, siis ei olnud kõnehool enam peatust, ühe tunni asemel kõneles Weske siis kaks. Selle juures ei olnud Weske mitte üsna ilma agitatorlikkude kalduvusteta. Kui tal ka koondamisevõim ja lõpuni väljapidamine puudus, said need kalduvused vähemalt uue ettevõetava asja algusel heaks tõukejõuks. Selle peale vaatamata, et Weske Leipzigi Eestile elas ja nõupidas, kuidas seda kõike, mis siin omandatud, kodurahva kasuks võiks ära tarvitada, võttis ta sealsest Saksa elust õhinaga osa. Kui Saksa-Prantsuse sõda lahti läks, astus Leipzigi üliõpilastest komitee kokku, kes enesele ülesandeks tegi kaasvõitlejatele ja teistele Saksa sõjameestele ajalehti ja ajakirju kätte saata. Selle komitee esimeheks valiti üliõpilane M. Weske, kes sellekohase vaimustatud üleskutsega kodanikkude ja ülikoolide poole pööris. Weskel oli see tol ajal võimalik ja sünnis, sest Venemaa hoidis Saksamaa poole ja toetas teda Napoleon III vastu. Ja kui

võitjad Saksa sõjaväed 1870 Prantsusemaalt koju tulid, siis oli noor keeleteadlane Weske üks nendest, kes vanades rüütliriietes võitjaid vaimustatud kõnes tervitas. Ta oli end lasknud sõjameeste vastuvõtmise komisjoni liikmeks valida ja avaldas seal nii silmapaistvat tegevust, et kuninglik Saksi valitsus tema rinda ordeniga ehtis ja kohalik ringkonna naisterahva - komitee talle kallihinnalise mälestusesõrmuse kinkis. Veel vanemas eas avaldas ta selle üle kibedat kahetsust, et ta kord puudust tundes pidanud selle sõrmuse pandimajasse viima ja ei suutnud teda sealt õigel ajal enam välja lunastada. Ka hiljem kodumaal tegevusesse astudes avaldas Weske väliste mõjude kohta suurt vastuvõtlikkust. Kergeste vaimustatud, hakkas ta iga tööd agarusega peale, aga et karakteril kindlus ning püsivus puudus, ei olnud ta tegevusel põhjalikkust; huvitus kadus peagi ära ja kaldus mõne teise asja poole, nõnda et siin ja seal Weske töödest pealiskaudsus nähtavale tuli. Ta oli kõikide vastu lahke, jättis sagedaste käesoleva töö pooleli, tegi teiste pärast käikusid ja viitis aega, et ühe ehk teise soovi täita, millel aga seesugust tähtsust ei olnud, et see tema tähtsama töö seismajätmist oleks võinud vabandada. Tal oli püüe teisi aidata, kuid see näitas ka, kui lodevaste ta oma päristöö küljes rippus. Weske sisemise elu tugi näis õige nõrk olevat. Kergeste langes ta teise inimese mõju alla, ja tal ei olnud annet vaimusid sügavamalt ja põhjalikumalt tundma õppida, nende väärtust õigel hinnata ja enese otsustes nende kohta kindlat seisukohta võtta. Niisugustele kergelaadilistele ja pealiskaudistele inimestele pole muutus mitte vastumeelt, sest et just muutus nende sisemisele olule vastab. Iga uudis toob huvitust ja vahetus jälle mahti uutele jõukatsetele. Sellest siis tulebki, et mitmed Weske ühiskondlikud ettevõtted äpardasid ja mõnedki tööd pooleli jäid.

Eelmistest karakteriomadustest tulid iseäranis vastuvõtlikkus, anduvus teatud ideele ja tung seda laiale laotada, mille mõistus leidis hea ja tulusa olevat, Weske luuletegevusele suureks kasuks. Aga ka olud ja ümbrus, milles Weske üles kasvas, määrasid tema tegevuse sihi ära. Paistu kihelkond ja Holstre vald oli tähtsaks rahvusliku ärkamise keskkohaks. Ausameelne ja õiglane Pulleritsu koolmeister Jaan Adamson, kelle suust Weske esimest kooliõpetust sai, kindlameelsed ja teotugevad Petersoni vennaksed, kes Holstres rahvatribuunide osa etendasid ja rõhutele pealinnast õigust püüdsid muretseda, olid noorele

Weskele Eesti isamaalase lähemateks eeskujudeks. Sügavamat muljendit nooremehe kohta tegi isamaaline laul, mis kooskäämistel rahva nagu üheks kooriks ühendas, meeli ülendas ning vaimustas. Weske oli suur laulusõber; ta ei jõudnud laulu imelikku ja jumalikku mõju, mis vaimuelu vahvastab, küllalt kiita. Vanad rahvaviisid olid unustusse vajunud, nende asemele astusid uuema aja viisid, suuremalt osalt võõrsilt saadud laenuvara. Neile seati Eesti keeli sõnad alla, ja nõnda rändasid nad rahva suhu. Ka noor Weske leidis Tartus õppides endal luulesoone üles, soetas võõraste meeldivate viiside alla laulusõnu ja katsus ka vabalt salmikuid valada. 1866 viis ta oma esimestest luulekatsetest kogukese G. Blumbergile näha ja palus, et see nad Kreutzwaldile ja Hurtile parandamiseks kätte saadaks, sest autoril olnud suur lust oma esimesi vaimulapsi tervele maailmale näidata.¹⁾ Blumberg näib seda soovi täitnud ja kooliõpilase Weske esimesed laulud Kreutzwaldile arvustuseks kätte saatnud olevat, sest Weske järelejäädud paberitest leiame pikema saksakeelse arvustuse, mida Kreutzwaldi omaks tuleb tunnistada, ehk küll nime all ei seisa ja käekiri Kreutzwaldi harilikust käekirjast lahku läheb. Ei olewat midagi täbaramat asja, kui niisuguste kirjatööde hindamine, mille autor ootab, et teda peaks kiidetama. Ja kui parema südametunnistuse järele niisuguseid töid kiita ei või, siis olevat pagan lahti. Sellepärast seab arvustaja enesele juhtsõnaks palve: Ära saada meid kiusatuse sisse, ja paneb oma otsused nii selge ja kindla käekirjaga üles, nagu meie enne ega pärast seda Kreutzwaldi juures pole harjunud nägema. See arvustus heidab Weske esimeste luuletööde peale heledat valgust, ehk küll nende tekst meile suuremalt osalt tundmataks jääb. Meie kuuleme siit, et Weskele juba algusest saadik vana rahvalaul ja Kalevipoeg on meeldinud ja et ta seal nähtud luulemetoodi püüab jäljendada. Oma luuletustekogule on ta rahvalaulu vormi valatud pühenduse etteotsa seadnud, milles laulujumalat appi hüütakse, just nagu Kreutzwald seda Kalevipoja „Soovituses“ teeb. Kuid Kreutzwald tähendab, et üksnes alliteratsiooni tarvitamisega veel mitte regevärsi iseloomu ei tabata, vaid et parallelismust ehk mõtteriimi tuleb rahvalaulu peatundemärgiks pidada, mida Weske mitte pole tarvitanud. Edasi nõuab Kreutzwald, et luuletaja keele ja mõtete poolest igapäisusest peab kõrgemale tõusma, et luulekeel lihtsast läbikäimise-

1) Blumberg Hurtile 16. jaan. 1866.

keelest niisama palju puhtam ja ilusam peab olema, kui pühapäine piduriie ärakantud töökuuest nägusam on. Edasi heidetakse meie noorele luuletajale ette, et tema proosakõnet sõnade seal — teal — peal abil riimi seab, sõnu kuni ühe täheni lühendab ja Pärnu-Viljandi murrakut kirjakeelesse segab ning laulud ülearu pikaks venitab. Weske esimesed luulekatsed ei olevat nõnda siis sugugi paremad kui Jannseni, Jürgensi ja Sõrve lauliku Kõrberi omad, keda vali arvustaja turulaulikutega ühte ritta seab. Mõnda salmi on Kreutzwald küll parandada katsunud, kuid üleüldiselt annab ta nooremehele nõu oma laule enne paar aastat laualaekas hoida, raspeldada ning kõige suurema hoolega viilida, ja siis nägevat autor ise, et tema endistest salmidest enam midagi pole järele jäänud. Kõige paremate hulgast nimetab Kreutzwald laulu „Truu armastus“, mida pärast voolimist ehk võiks avaldada. See on üks neist esimestest lauludest, mis Weske hiljem trükki annud, kuna suurem hulk neist, mida Kreutzwald läbi sarjanud, näib ära hävitatud olevat.

Seisku siin paar salmi laulust „Truu armastus“ selle kohta näiteks, kuidas Weske luuletegevust alustas, kui lihtlabane ja proosaline tema esimene lüürikatoodang oli:

Igas kohas, kus ma olen :
 Kodus, metsas, põllutööil,
 Ikka armastuses põlen,
 Ikka mõtlen sinu pääl.
 Sinu nägu on mul silmis,
 Sinu kõne hääl mul kõrvus.
 Oh kui oled armas mull.

Hommikul kui rõõmsast annan
 Ennast Looja hoolele,
 Sind siis südames ma kannan,
 Soovin kõik head sinule.
 Öhtul, kui tööst järel' jätan,
 Vagusi siis laulda võtan :
 Rahu, tervis olgu sull !

Weske luulekatsete hulgas leidunud ka juba Hauffi laulu „Morgenrot, Morgenrot“ tõlge, mille kohta Kreutzwald lausub, et ta õnnelik oleks, kui noorel luuletajal korda läheks Kreutzwaldi enda äpardanud tõlget, mis talle kunagi au pole teinud, kõrvale tõrjuda. Eitavast kriitikast hoolimata aimab Kreutzwald ometi Weskes tõusvat talenti, kellest tulevikus midagi võib loota. Sellepärast lõpetab ta oma arvustuse tähendusrikaste sõnadega: Kui mina oma eluõhtul veel seda rõõmu näen, et Eesti silmapiiril uus koidupuna hiilgab, siis tuleks mulle kiusatus nendele ini-

mestele seda pattu andeks anda, kel jultunust küllalt on Eesti kirjandusest kõnelda, asjast, mida veel mitte pole olemas. Kui aga „Postimehes“ ja mujal neid kiiduvalinguid loed, millega vabrikandid vastastikku üksteise tehised üle valavad, siis tuleb vana salm meele: „Kiida minu haisu, ma kiidan sinu tossu!“

Oma pessimistlikkude vaadete ja meelekibeduse tõttu on Kreutzwald Eesti olude ja tegelaste kohta mõnegi sapilise otsuse annud, kuid eelmises väites, et 1866 veel Eesti kirjandust ei olnud, peitub liialdusest hoolimata teatav osa tõtt. Eesti keeles oli ju mõnigi nimetamiseväärt raamat ilmunud, kuid Eesti vaimu ja loomu iseäraldusi see suuremalt osalt tõlgitud ja Saksa vaimutööd jälgendav kirjandus ei avaldanud, sest et sellele rahvuslikku alust ei olnud pandud. Oma hiljuti ilmunud Kalevipoega ei tahtnud Kreutzwald alandlikkuse pärast mitte kaasa lugeda ja Eesti ennemuistsete juttude ained arvab ta võõrsilt sisse rännanud olevat. Ja tänini ilmunud eestikeelses kunstluules valitses, nagu eespool seletatud, võõras ütle-miseviis ning mitte-eestiline laulutoon. Kreutzwaldi otsus Weske esimeste luulekatsete ja kogu Eesti kirjanduse kohta selgitas ning kinnitas nooremehe vaateid lüürika alal. Kuhu ta enne nagu instinktiivselt oli kaldunud, sinnapoole püüdis ta nüüd täies iseteadvuses: ta tahtis Eesti luulevaimu natsionaliseerida.

Maikuu 1866 sai Kreutzwald Tartus olles inspektor Mickwitzi juures Weskega ka isiklikult tuttavaks ja noormees hakkas teda huvitama. Ta andis Weskele mõista, et misjonäri elukutse, mille noormees valinud, talle hästi ei kõlbavat. Kui nüüd Weske siiski Leipzigi sõitis, andis Kreutzwald talle professor Brockhausi jaoks oma soovituskirja kaasa, sest Brockhaus oli juba varemalt noort eestlast otsinud, kes talle Eesti keele õppimisel võiks juhatast ja abi anda. Ja kui Weske aasta pärast misjonimajast lahkus, siis oli Kreutzwald esimene, kes selle kohta rahulolemist avaldas¹⁾. Kreutzwaldi ja Adamsoni eestvõttel pidi kodumaal omawaheline abiandmise-selts kokku astuma, kelle liikmetel ülesandeks oleks olnud iga aasta niipalju raha kokku panna, kui Weske Leipzигis väikse stipendiumi kõrval studeerimiseks veel tarvitas. Sellest seltsist ei tulnud midagi välja, ei saadud mitte rohkem kui 1¹/₂ rbl. kuus kokku, kuid kirjavahetus Kreutzwaldi ja Weske vahel käis ikka edasi. Ka teised kodumaa sõbrad tundsid tema

1) Kreutzwald Weskele 24. jaan. 1868.

kohta huvi. Hurt manitses Wesket tungivalt, et ta kindla stuudiumi ette võtaks ja mitte ilma plaanita seda-teist ei õpiks. Ka pidavat Weske, kes ju esimesel ülikooli-aastal Eesti kirjaviisi reformi plaaniga välja astus, oma õppimise ajal kõik eestikeelsed tööd ja vaidlemised keele alal kõrvale jätma ja püüdma oma erialal põhjalikult tööd teha¹⁾. Ja Kreutzwald ütleb lausa välja, et Weske peaks seniks tühjade laulude loomise maha jätma ja seda aega ootama, mil ta kindla leivateenistuse leidnud; siis olevat tal priitundidel mahti nii palju laulda ja kirjaviisi paranduse projektisid teha, kui süda ihaldab.²⁾ Selle peale kostab siis Weske, et ta kõik allootriaasjad maha jätnud. Vaidlemised kirjaviisi asjus jäid tema poolt esiotsa küll soiku, kuid luuletung ei annud ennast taltsutada. Tähtsamad elujuhtumised, mis ta hingesse mõjunud, püüdsid luules ilmet leida. Oma sõpradele Holstres teatab ta, et ta Leipzigis ühel pühapäeval 16 laulu teinud. Weske paberitest leiame, et ta tartlasi järgmises salmikus jumalaga jätnud:

Pai preilikased, pai herrakesed,
 Jumalaga jätame nüüd teid.
 Pai preilikased, pai herrakesed,
 Palun, pidage ka meeles meid!
 Haljas Toomemägi,
 Ilus Emajõgi,
 Ehk veel näha saame jälle teid.
 Helled herrakesed,
 Lahked preilikased,
 Ehk me näha saame jälle teid.

Ka oma reisimuljendid Saksamaal tähendab ta taskuraamatusse salmikutes üles:

Selge Saa'e kõrgel kaldal
 Olin Rudelsburi peal,
 Mis on vanal ritri vallal
 Märgiks maha jäänud veel.
 Ritterid siin jõivad viina,
 Prouaid auustasivad,
 Tegid rahval' rasket piina,
 Vaprast sõdisivad nad jne.

Saksimaa mägedes ümber uites ja Schneekoppe ladvale tõustes kirjutab ta järgmised salmid taskuraamatusse:

Esimene Eesti mees
 Olen ma siin mäe peal,
 Esimest kord Eesti keel
 Kõlab selle metsa sees.

1) Hurt Weskele 1. detsembril 1867.

2) Kreutzwald Weskele 24. jaan. 1868.

Õnnelik siin olen ma,
Õnne soovin sulle ka,
Eestlane, kes vaatama
Schneekopfi tuled sa jne.

Need on silmapilgu sünnitused ja kergelt paberi peale visatud, kuid siiski näib Kreutzwaldi kriitika head mõju avaldanud olevat. Weske hakkab oma laule suurema hoolega välja töötama ja mis kehvemad saavad, need hoiab ta nüüd oma taga, jätab nad avaldamata. Mõned laulud, mis Leipzigis luuletatud, on kuju poolest hoopis siledad, kuid stiililiselt ei lähe needki veel Jannseni lauludest lahku. Ei ole kerge vanadest viisidest loobuda, ehk küll neid nägelikult enam õigeks ei tunnistata. Weske jäljendab saagedaste ikka veel Saksa laulutooni ja ütlemissuvi, luuletab Jannseni kombel eelseisva viisi najal. Esiotsa said neid sõbrad käsikirjas lugeda. Suure hulga oma lauludest on Weske Holstre Massumõisa peremehele Peeter Ainsonile erakirjades kätte saatnud, nõnda et J. Bergmann hiljem „Dr. M. Weske laulude“ käsikirja kokkuseadmisel Ainsoni kirjadest umbes 25 luuletust võinud tarvitada. Sisu poolest olid need väga mitmesugused. Priiuse tulemise 50. aastapäevaks tahtsid holstrelased mõnda isamaaja priiuselaulu kätte harjutada. Seks pidi Weske sündsaid sõnu muretsema¹⁾. Sel puhul sündisid vist ka tuttavad isamaalaulud: „Vaigistage kõnekõmu“ ja „Minu isa ütles mulle: Prii on jälle meie maa!“ Mõlemaid lauldi Saksa viiside järele. Hiljem kuuleme, et Holstres ja Aidus pulmapidudel suure õhinaga Weske armastuselaule ette kantud ja need noorelerahvale väga meelepärast olnud.²⁾ Vist on Holstre noorte külasõprade kiitus ja pealeajamine selleks põhjust annud, et Weske neis lauludes, mis ta Leipzigist kodumaale saatis, vahel labase külapoiste-erootika nõudeid hakkas täitma. Nii õpetab ta ühes laulus külaneidudele tingimata suudlemist:

Els, mis noru vead,
Astu, anna suud!
Noorelt õp'ma pead,
Targemaks siis saad.

Vähe aega, tea,
Tüdruk ilus on,
Nagu värskel liha —
Varsti vana känd.

1) Ainson Weskele 26. jaan. 1869.

2) Ainson Weskele 29. juulil 1871.

Nüüd su pehmil põskil
Lahked lohud küll,
Pea katvad kibrad
Suud ja põski sul.

Nüüd näed aida ukstel
Poisse paluvat;
Vanaks saad, siis pead
Armujärgi.

Anna aegsast musu,
Kuule, armas Els!
Viimaks ükski, usu,
Suud ei küsi sult.

Teises tänavaulus kiidab Weske rõõmsat ja vaba poissmehe-põlve, nimelt sulase head teenistust mahatehtud kasulinadest, mille läbi poissmehel võimalikuks saab uhkesti ära elada, kõrtsis õlut ja peenikest viina juua, et siis selle järele talutüttele kõlgusesse ehale minna. Trükki ei ole seesugustest lauludest küll ainuski pääsenud, kuid Weske isiku ja tema kalduvuste iseloomustamiseks on nendegi nimetamine tarvilik.

Ja kui Weske kodumaale tagasi tuli, leidis ta, et tema laulud rahva suhu olid läinud. See andiski luuletajale julgust oma luuletöid koguda ja 1874 pealkirja all „Laulud viisidega“ välja anda. Nii mõnelegi võõrale lauluviisile allaseatud Weske sõnad olid nii ilusad ja ladusad, et neid heal meelil lauldi ja nad nüüd uuemate rahvalaulude hulka kuuluvad, näit. „Kui kallist kodust läksin“, „Ma nägin orus lillekest“ jne.

Kuid Saksa laulutooni heitis Weske peagi kõrvale. Juba Leipzigis ja varsti peale kodumaale jõudmist leiame Weske luules uusi helisid. Luuletaja andub vana rahvalaulu iseviisilise ilu maitsmisele, omandab regevärsi laulutooni ja ütlemissuvi, kuid püüab ühtlasi uuema aja luulet rahvalaulule lähendada, uut kõrgema-astmelist rahvalaulu luua. Seda teeb tema nüüd täie iseteadvusega ja järjekindlusega. „Võõra rahva laulude ümberpanemine — nii ütleb ta — ei ole enamaste kiita, sellepärast et suurem hulk neist meie rahva mõtete, iseloomu ja haridusejärje kohta mitte ei sünni. Minu kindel tahtmine oli aga, et Eesti rahva laulud rahva elu, vaimu ja iseloomu järele tehtud ja nõnda kui üks kuju neist peavad olema. Nad peavad minu arvates vana rahvalaulude põhjuse peale seatud, aga mõne uuema aja ehte ja iluga ehitatud olema.“ See mõte oli õnneliku tähe all sündinud; siin oli Weske iseennast leidnud ja Eesti uue luulejärgu avanud, milles

vana rahvalaul uuel kujul üles äratatakse. See on Weske luuletodangu kõige tähtsam iseäraldus ja suurem teenus. Vana rahvalaulu ülesäratamisel näeme kaks arenemiseastet. Esmalt jätab Weske regevärsil välise kuue puutumata, tarvitab parallelismust ehk mõtteriimi, kuid vähendab ehk suurendab ridade arvu, nõnda et nad moodsa luule salmiehituse seaduste alla painduvad. Seeläbi sai võimalikuks vanu rahvalaule mõne uuema viisi järele laulda. Kiiduväärt see regevärsside moendamine Saksa lauluviiside jaoks kunsti seisukohast küll ei olnud, kuid Weske leidis sellest siiski suurt võitu, et vanad ilusad laulusõnad jälle lauldavaks said, sest endised vanad Eesti viisid olid kas täieste ununenud ehk jälle ei rahuldanud nende retsiteeriv ettekandmine enam selleaegist maitset. Kuidas Weske vanu regevärsseid salmidesse seadis, seletagu järgmised näited:

Pikemad, kuuerealised salmid:

Nüüd on kesa kevadina
 Talve rinnalt võõrutanud,
 Nurm kui neitsi ikka nukkus,
 Öitse urval uhkendamas,
 Mets on keelis, mets on häälis,
 Keelis, häälis suve soojal.

Maru mattis murdes anged,
 Sula kautas vete kaaned,
 Pani laened paisumaie,
 Laene keerud kerkimaie,
 Päike pettis pääsukese,
 Virgus kiuru kergitama jne.

Lühemad, neljarealistid salmid:

Siin ma istu, siin ma ike,
 Siin ma nõrgu, siin nõrenda.
 Siin ma muretse, siin murdu,
 Siin ma kaldu, siin kahetse.

Sia tiigi tekküneve,
 Sia hallika asuve,
 Jõe kääru kääve kokku,
 Oja otsa jooseve jne.

Sel kombel on ka tuttav Saare piiga laul Kalevipoja IV loost salmidesse seatud. Nende moderniseeritud rahvalaulude jaoks seisid Weskel ka moodsad viisid valmis, kuid jäid avaldamata, vist sellepärast, et C. R. Jakobson suure agarusega Eesti ja Soome viisisid laulukooridele hakkas soovitama ja Weske võõraste viiside laialilaotamist siis muidugi enam ajakohaseks ei pidanud.

Kuid vana rahvalaulu äratamiseks oli samm astunud ja sellele järgnes teine, veel suurem ning mõjurikkam: Weske loobus regevärsside mõtteriimist ja värsimõödust täieste, luuletas moodsa salmiehituse seaduste järele, kuid hoidis rahvalaulu tooni alal, võttis rahvalaulu ütlemiseviisi omaks ning ehtis uut kunstlaulu rahvalaulu toredate ehetega, nimelt alliteratsiooni ja assonantsiga. Sel teel saavutatud salmid olid regevärssidest palju painduvamad, endisest lüürikast hoopis kõlavamad ja Eesti kõrvale koduselt armsad. Rahvas kuulis siin oma laulu uuel kujul ilmuvat ja võttis uuenduse hea meelega omaks. Võtame näiteks järgmised salmid:

Üle eha ilu sirab
 Hele ehatäheke.
 Minu veli närbis noorelt,
 Anti vara hauale.

Lehekuul mets lehitses,
 Rohtu tärkas rohkest maa.
 Haigeks jäi mu helde veli,
 Võitles suisa surmaga jne.

Weske lauludes ilmuvad järsku alliteratsioon ja assonants iseäralise rohkuse ja ilukõlaga, millest enne seda Eesti kunstluulest jälgegi polnud leida. Seatagu ainult Jannseni „Eesti laulik“ ja Koidula noorema ea luuletused „Emajõe ööpikust“ Weske lauludega kõrvu, siis ei või ometi märkamata jääda, missuguse suure sammu Eesti luulekeel ilukõla poolest Weskega edasi on astunud.

Õhtu õhud sõudvad sala
 Lepa lehti libistes,
 Lustil laksu lööb nüüd kala
 Järve pinna selguses.

Missugune keele iseäraline peensus, kujuline ilutäius ja heliline puhtus lehvib meile juba sellest 1873. aastal luuletatud Weske laulust vastu! Häälikutel, mis siin korduvad, on omadusi, mis mõtet heliliselt ette kujutavad. Häälikus õ tunneksime nagu õhulaineid sumedal suveõöl nagu siluvat, häälikus l kuuleme tuulekese tasast libisemist üle lepa lehtede. Weske tundis Eesti keele sügavat loomu teaduslikult ja luuleliselt.

Wõiks ehk ütelda, et suurema ilukõla toomist Eesti kunstluulesse mitte üksinda Weskele auarvesse ei võid panna, sest et ka Reinwaldi „Viljandi laulik“ 1869 ja Kuhlbari noodiraamatus „Vanemuine“ 1870 samasuguseid luulekeele ilustamise püüdeid on märgata. Mõõndame, et Weskel seda teenust Kuhlbari ja Reinwaldiga tuleb jagada.

Ometi jääb Weske luulele iseäraldusi, mis otse esimest korda Eesti kunstluulesse toodud. Enne teda ei olnud keegi vana rahvalaulu tooni tabanud, rahvalaulu kompositsiooni ning meetodi omaks võtnud. Nagu teada, ei ilmuta lüüriline rahvalaul hingeelu mitte sõnades, ei püüa tundeid mitte individuaalselt, eristatult esile tuua, vaid selle asemel jutustatakse väliseid nähtusi ja juhtumisi, mis tundeid äratanud, ja lastakse lüüriline element selle loo taha ära kaduda. Et laulu subjektiivne laad ikkagi alale jääks, jutustatakse tähendatud lugu esimeses isikus. See luuleviis, oma tundeid varjata ja ainult mõista anda, käib rahva häbeliku kinnise loomuga hästi kokku ja on eestlase hingeelule üldse väga omane. Nõnda tekib iseäraline luulevorm, mida jutustavaks lüürikaks võiks nimetada. Weske on esimene, kes rahvaluule eeskuju järele seda vormi kultiveerib. „Ehatäht ja veli“, millest eelpool paar salmi tsiteerisin, on leinalaul venna surma pärast — jutu näol ette kantud. Seesama ilmeviis esineb ka armastuselaulus „Kadunud kinnas“:

Saaniga sõitsin ma sohinal
Külüst läbi kiirega;
Ära mu kinnas siis kadus sääl,
Läksin kinnast otsima.

Talule sisse ma sammusin;
Vastu tuli neiuke.
„Neiu, kas nägid üht kinnast maas?
Ütle mulle, hellake!“

„Ei ole näinud,“ kostis ta mull’;
„Tahan töistelt küsida.“ “
Neiu mult häbendes ära läks;
Pea tuli jälle ta.

„Külamees, keegi su kinnast ei näind,
Palun, võta vastu see!“ “
Kinda ma võtsin ja sõitsin säält,
Sinna ma jätsin südame jne.

Niisugune on see uus luulevorm, mis Weske Eesti kunstlüürikasse tõi, ja suurem osa tema parematest lauludest esineb selles luulevormis. Olgu siin võrdlemiseks nimetatud: „Kui mu kallist isatalu“ — „Minu isa ütles mulle: Prii on jälle meie maa“ — „Minu isa aias kasvis kõrge, kähär kasepuu“ ja veel mitmed teised. Weske on ka Vene, Soome, Ungari ja Rootsi kirjandusest luuleaineid laenanud, kuid see kokkupuutumine võõraste rahvaste lüürikaga ei lisa tema luuletajaprofiilile enam uusi jooni juure. Ainult seda võib siin kindlaks teha, et niihästi Soome, Rootsi kui ka Vene lüürikast temale üksnes see on meeldinud, mis rahva-

pärane lihtne on, nii Soome „Ei taeva alla, ei väljadella“, „Kullake kaebab, kaugela kaebab“, Rootsi „Sa vana, sa priske, mu põline maa“ ja Vene lüürikast iseäranis Koltsovi laulud. Niipalju üleüldiselt Weske luule arenemisekäigu kohta. Üksikasjalisem analüüs on siin võimata. Weske laulude käsikirjades ei ole luuletuste sündimiseaega mitte üles pandud, sellepärast ei saa tema luuletusi ka mitte vanaduse järele korraldada.

Kahtlemata pidas Weske oma sugurahvast ja kodumaad üle kõige kalliks, oli vaimustatud Eesti patrioot. Isamaa-armastus, mis ta kodukohas Paistu kihelkonnas iseäralise hooga lõkkele löönud ja ka noore luuletaja südame sütitanud, on Weske laulude sügavam motiiv ja selle poolest lähevad nad Koidula omadega kokku. Kõik muu on neil õieti selle motiivi mitmesugune teisendus. Koidulat ühendab isamaaga mingisugune teoreetiline idee, tema luule kajastab hulkade tundmusi. Weske isamaalaul on palju isiklikum, individuaalsem. Mis ta selles ütleb, on kõik isiklikult nähtud, isiklikult kuulnud, isiklikult üle elatud. Weske ei laula mitte üleüldisest isamaast, nagu seda Koidula teinud, Weske luule käsitleb palju üksikasjalisemaid ja reaalsemaid objektisid: vaikne kodumägi, metsa-äärne kodujärv, kodune tare, helde ema, kallid veli, kähär kask ja naabrineiu — see on faktiline miliöö, milles parem osa Weske luulest juurdub. Seega on Weske Eesti kodulaulik, on talulaulik, kes Eesti hurtsikusse astub ja seal laulma ning ütleva hakkab, mis ta seal näinud. Nii sünnivad vaiksed idüllid, milles koduelust intiimsetes värvides ülikaunid piltisid maalitakse, näit. „Nüüd hele heinaaeg on käes“ jne. Idüllilisest kodulaulust pärleb enesele tähtsa osa just karjasepõlve ülistus. Karjasepõlve nimetab ta kallimaks kõigist põlvedest; sellepärast on talle terve rida laule pühendatud. Kuid ka veel vanemas eas võtab ta karjalaste rõõmust, iseäranis õitselkäimisest osa. Õitselaulud ja armastuselaulud sulavad Weskel ühte. Õitsel saab ta oma kallimaga kokku ja neiu ise on kestev õitseag:

Neiu, õitsi ülem ilu,
Sügise ei närtsi ta.
Õitseb igasugu ilmal,
Kasvab kangemalgi külmal
Teise aasta õitse a'aks.

Teiseks kuuluvad koduluule hulka tunderikkad eelegiad, milles kadunud õnnerikast koduelu mälestatakse ning taga kaevatakse. Seesugused luuletööd on näit. „Kui mu kallist isatalu“, „Minu isa aias kasvis“ jne.

Isamaa-armastus avaldub ka neis lauludes, milles Weske Eesti loodust kujutab. Siin esineb jällegi luuletaja soe süda ja süvenenud tähelepanemine. Looduselüürika rikkuse poolest võiks vaevalt mõni teine vanem luuletaja Eestis Weskega võistelda. Isamaa ja tema looduse peale vaatab Weske heledal pilgul, leiab oma kodumaa lahke, rikka, imelise ilusa olevat. Eesti metsad on uhked, häälerikkad, vabad, aasad priske rohuga, nurmel hällib rohkerukis, taevas heljub sinaga ja päikse pilk valab rõõmu, elu, õnne alla. Naeratav lahke suvi on soe, õndsaste laulab siin lõoke. Ja kui lõpuks vaade laieneb ja kogu kodumaa oma ärkavas rahvuslikus iseteadvuses esineb, siis kujutab ta seda iluvärvides, laulab isamaale vaimustatud ülemlaule, nagu: „Kas tunned maad, mis Peipsi rannalt?“ ehk jälle: „Minge üles mägedele!“ Vaimustatud isamaalasena ja edumeelse kultuurategelasena astub Weske nende võimudivastu võitlusesse, mis sugurahva edasipüüdmist takistavad. Need olid vaesus, rumalus, seltskondlik alaealus ja poliitiline õigusetus. Rõõmusära silmis, tervitab teadusemees Weske, kes ise alati puuduses elab ja iseenese eest ei oska hoolitseda, majanduslikku tõusengut ja elavat haridusepüüet Eestis:

Siin tõstab rahvas põllurammu
 Ja matab endist viletsust;
 Siin püüab rahvas vaimuvalgust
 Ja võidab rõõmsalt pimedust.
 Oh töötagem südamest
 Me mehed olla igavest
 Ja laulgem nüüd ja lõpmata:
 Sa kosu, kasva, kallis kodumaa!

Kuidas võiks aga kodumaa kosuda, kui tal rahvusliku elu hingeõhk — priius puuduks. Priius on kõige edu põhjustingimiseks. Nii saab Weskest suurem priiuselaulik Eestis. Priiusemõiste ei või kunagi kaduda; priius on nagu voolas jõgi, mis mägedelt võimsalt alla vahutab ja ikka suuremaks, vägevamaks läheb.

Võivad ohjad jõe hoida
 Kui ta kohab kevadel?
 Kes võib priiust paeftu panna,
 Kui ta paisub paistusel?
 Kes võib meie metsal hüüda,
 Kui on käes kevade:
 Kaasik, ära aja kasu,
 Lepik, ära lehitse!
 Kes võib tõusval' päeval' hüüda:
 Veere jälle tagasi!
 Teda pilv küll varjab vahel,
 Aga päev on ometi!

Palav tänutundmus täidab luuletaja südant nende vastu, kes meile priiuse annud ja seda aegamööda laiendanud ning täiendanud: need on Vene keisrid, meie riigisad; sellepärast laieneb ja kasvab Weske Eesti isamaalaul ka loomulikult Vene keisrihümnuseks;

Kiitust sull', kõrgus sull', keiser sa,
Jumalast kingitud kaitseja!
Me isa, oh kaua veel ela sa,
Su keiserlik sugu, ka õitsku ta!

Seesugune on Weske luule suurtes peajoontes. Kuidas Weske keeleteadlasena Eesti filoloogiat on edendanud, seda teavad mõned üksikud, mis osa Weske seltskonnategelasena etendanud, seda meie noorem sugupõlv ei mäleta, kuid luuletajana seisab ta kuju tänapäevani selgelt meie silmade ees; just oma luuleandega on ta kogu rahva südame enesele võitnud, iseäranis Eesti lüürikas nähtava ja lugupeetava koha omandanud. Ometi ei ole Weske luuleand mitte oher ja viljakas. Weske luuletab suure vaevaga. Kui tema laulude käsikirju lehitsed, siis leiad, et ta mõne luuletuse mitmes teisendis loonud ja nende esimesi ülestähendusi mitmet puhku parandanud ning muutnud, nõnda et harjumata silmal raske, peaaegu võimata on ära lugeda, mis seal tahetud ütelda. Kui aga Weske soovitud kuju oli leidnud, siis ei lubanud ta, et teised seda oleksid tohtinud muuta ja parandada.

Weske ilmavaate põhijoon, nii kaugelt kui see tema lauludes avaldub, on elurõõmus optimismus. Luuletaja elukäik oli hällist hauani okkiline ja raske ja päris imeks tuleb panna, kuidas ta kõigist kividest ning kändudest ilma komistamata üle sai. Oma püüete täitmisel tõukas ta eht luuletaja kombel siir ja sinna ootamatalt külge. Ta oli oma ajal üks neist Eesti meestest, keda suure hoolega määrati, kuid kas see ära teenitud ehk mitte, tema kandis seda ilma meelegibeduseta, armastas ühesuguse palavusega oma rahvast ja kodumaad, ei kaevanud ega kurtnud iialgi, et tema töid ja püüdeid vahel vildakalt hinnati. Tüli ja riid ei võinud rahva armastust tema vastu ja tema armastusest rahva vastu mitte kõigutada. Tema otsis ja leidis maailmast enam head kui paha. Kodumaa loodust kirjeldab ta alati iluvärvides; loodusevägede viha, kareduse ja tumedate külgede tähelepanemiseks ei ole luuletajal silma, need on meie ilutsejale vastumeelt. Ja kui sügis maa külmaks riing karedaks teinud, kui elu kibedaks läinud, siis tõstab ta pea püsti, öeldes:

Ära kaeba, ära vaeva
Südan musta murega,
Tõsta silmad, vaata taeva:
Tähed hakand sirama!

Oma idealismusega ühendab Weske küll teatavat vabameelsust, kuid meie leiame tema hinges kõigist uuendustepüüetest ja arvustusehimust hoolimata pieteeti mõnegi varanduse vastu, mis vanematelt päritud. Kiriku selleaegiste esitajate vastu oli Weskel nii mõnigi kibe sõna ütelda. Ta paberites leidub pilkelaulgi nende kohta. Selles siunatakse Balti vaimulikkude isandate saksusevaimu, salalikkust ja silmakirjalist vagadust, iseäranis aga vähest hoolimist rahvarahiduse tõstmises. Väga võimalik, et Weske arvamised tema kiriklikkudest vastastest selles lahku läksid, mida tõsiseks hariduseks tuleb pidada. Kuid oma sügavamas südames pole Weske usulisi tundeid mitte eitanud. Ta jutustab näit. kirjas Kunderile, kuidas ta ülikooli kirikus lastejumalateenistusel meeltülendavaid jõulu-laule laulnud. Vahest tuli talle tarvidus usulisi tundeid ka luules avaldada ja need on siis tõsiselt tuntud, ei mitte mõistusest juhitud targutus usumõistete üle. Võtame näiteks:

Kõla, õhtulaulu mõnu,
Tähte poole minu tänu!
Südamest sa sala sõua
Palvega, sa taeva jõua
Mu isa kõrvu!

Puutumata ja püha on Weskele Eesti isamaa, Eesti mõte ja Eesti meel; nende üle ei heida ta nalja ega luba teisi neid rüvetada. Ta isamaa-armastus oli tõsine, armastus looduse ja inimeste vastu õiglane. Püha on Weskele luule, tema ei ole kunstlikka tundeid lauludesse kudunud, tema ei edvista kõlavate õõnsate kõnekäändudega. Püha ja puhas on Weskele ka Eesti keel. Kirjaviisi püüab ta reformeerida, keelevaimu jätab ta puutumata, on selle vastu ülihell ja järeleandlik. 16 keele grammatika on ta ära õppinud, tema teadmiste ulatus filoloogia alal leiab autoriteetide poolt lugupidamist, ja siiski ei märka meie kuskil, et siin filoloogiline agitator katsuks luuletada, vägivaldselt sõnu ja kõnekäändusid lauludesse toppida, ilma et nad tema enda ehk teiste suus ja kirjas ennemalt oleksid tarvitusel olnud. Seda keelab sügavam arusaamine luulekunsti tõsidusest ja puhtusest ning aukartus keelevaimu ees. „Vaigistage kõnekõmu, kuulge tõsist laulu nüüd!“ — nii algab pühenduselaul Weske esimeses luuletustekogus, ja siis pöörab luuletaja palvega isamaa poole:

Pühitse meid, üliarmas,
 Ikka hoidma Eesti meelt!
 Hoidma vabaduse idu,
 Parandama Eesti pidu,
 Kosutama Eesti keelt!
 Löögem, vennad, käed kokku,
 Tõstkem silmad taeva pool':
 Isamaa, sind armastama,
 Eesti elu ülendama,
 Olgu ikka meie hool!

Need sõnad tähendavad Weske vaimlikku testamenti, mis ta järele jätnud. Ja leidus paljugi, kes need sõnad enesele lipukirjaks võtsid. Weske luule avaldas tugevat ja kestvat mõju Eesti lüürikas. Weske luule ilukõla puhuse võtsid muu seas Piirikivi, Bergmann, Lipp, Jakob Tamm ja Jakob Liiv enestele eeskujuks. Weske rajatud jutustavat kunstlüürikat ehk kõrgema-astmelist rahvalaulu kultiveerisid iseäranis K. E. Sööt ja O. Grossschmidt ning saavutasid sel teel head mõnu ning meeldivust. Nii astub Weske luule teatavas ajajärgus juhtivale kohale ja teenib veel meiegi ajal õigusega tähelepanemist ja lugupidamist.

Luuletegevuse kõrval tundis Weske ka veel huvi muude kirjanduseharude kohta. Nõnda kirjutas ta 1878 ajaloolise monograafia „Keiser Aleksander I elu ja olu“, mida omal ajal palju loeti. E. Kirjameeste Seltsi abiesimehena õiendas ta Tartus nimetatud seltsi asju. Tema käest käisid need käsikirjad läbi, mis seltsi toimetuste hulka üles võeti. Huvitav on kuulda, et Weske sel ajal, mil Hurt alles E. Kirjameeste Seltsi esimees oli, oma peale on võtnud raamatute jaoks tõlkijaid leida, mida Sangaste krahvi proua Berg omal kulul tahtis välja anda. Kirjas Weskele teatab krahviproua, et tema nõus on järgmiste raamatute tõlkijatele honoraari maksuma: Laboulaye, Franklini noorpõlv; Grube, Ajaloo pildid; Cooperi Nahksuka jutud; Auerbachi Paljasjalgne tütarlaps ja Luteruse Jõulujutlused. Suurem osa nendest raamatutest on, nagu teada, tõeste ilmunud ja tõlkijatele maksis krahviproua honoraari Weske kaudu välja. Auerbachi „Jooseplumes“ ei soovi krahviproua omal kulul välja antavate raamatute hulka vastu võtta ja see tuli siis ilma abirahata trükki anda.

See oli 80. aastate lõpul, mil Weske Balti Saksa krahviproua toetusel Eesti kirjavara rikastuse kallal töötas. Varsti pärast Jakobsoni „Sakala“ ilmumist pöörab Weske

Saksa seltskonnale selja. Nüüd algas Eestis venesõbraline liikumine ja Weske etendab siingi silmapaistvat osa, mis ka kirjanduse alal ilmsiks tuleb. 1884 hakkab Weske kuukirja „Oma Maa“ välja andma, mis selle eest peab hoolitsema, et „võõras Venemaa eestlasele peab tuttavaks omaks maaks, armsaks kodumaaks saama“. Ja „Oma Maa“ väljaandmiseks palub Weske Vene „Литературный фондъ“ilt 600 rbl. abi, olgugi esmalt laenuks, kuni uus kuukiri ennast hakkaks ära tasuma. Sellekohases palvekirjas seletab Weske, Balti sakslased ei sallivat seesugust lehte, mis Eesti rahvast Venemaaga ja Vene kirjandusega tutvustab. Abiraha läbi olevat võimalik mõnda venesõbralist noortmeest kirjanduse alal tööle harjutada. Iseäranis olevat üliõpilane J. Jõgewer ja toimetuse asemik M. Pödder Vene jutukirjanduse tõlkimises ja rahvakooliõpetaja Jakob Tamm Vene lugulaulude eestistuses osavust üles näidanud. Neist loodab Weske ka tulevikus „Oma Maale“ selles sihis kaastööd. Kas Vene kirjandusekapitali valitsus Weske palvet täitis, seda ma ei tea. Paari aasta pärast annab Weske kodumaalt lahkudes kuukirja toimetamise oma abiliste hoole. Weske aegne „Oma Maa“ on sisurikas kuukiri ja veel meiegi ajal mitmeti huvitav. Temas on hulk rahvalaule, seletusi vanast usust, Kalevipoja teisendid ja ilus kogu harmoniseeritud Eesti rahvaviisisid ära trükitud, mis Eesti omapärase muusikamaitse ravitsemisele äratust andis. Nii on Weske tegevusest Eesti kirjandusesse mõndagi uut silmapaistvat joont järele jäänud.

M. Kampmann.

Üksikud mälestused Dr. M. Weskest.

Kogunud ja trükki annud J. W. Weski.

Järgnevatel ridadel on väljapaistvamad kohad neist mälestusekirjadest, mis sellekohase üleskutse peale Eesti Kirjanduse Seltsile saadetud või osalt ka ajalehtedes siin-seal ilmunud, pea-ainete järele korraldatult trükki antud. Väljavõtete toomine neist allikatest, mis kirjanduse kaudu võrdlemisi hõlpsamine kättesaadaval ehk E. K. Seltsi arhiivi rikkalikkude Dr. M. Weske kirjavahetusesse uurimise otstarbeks kogutud, on siin ära pidanud jääma, sest et käesolev kokkuvõte selles mõttes mitte kõlgektülgse sisutäielikkuse peale ei taha pretendeerida, vaid otsekohe ainult trükkimata ehk muidu raskemine kättesaadavate trükitud mälestuskirjade peajooni mõtleb pakkuda. Ka nende kirjade originaalid hoitakse E. K. Seltsi arhiivis alal.

Mitmel pool on vanema põlve tegelastel veelgi Dr. Weskessepuutuvaid mälestusi meeles, osalt küll ka kirjalikka dokumenta seismas, mis teadmisi Dr. Weske kohta vahest mõnestki küljest aitaksid täiendada, kuid käesolevate väljavõtete trükkimiseni polnud need veel pärale jõudnud. Tahaksime hea meelega loota, et need mälestuseallikad end vähemalt edaspidigi avalikkusele avavad.

M. Weske kodu- ja sünnipaik. Holstre ja Aidu mõis ühes valdodega olid 1731.—1751. a. Magnus Johann von Bergi käes 6000 rbl. hõbeda eest, mista kroonule oli laenanud. 1751.—1847. a. oli Holstre vald ühes mõisaga sellesama Bergi ja tema järeltulijate käes ilma mingi rendi maksmiseta tarvitada. M. J. v. Berg oli väeülem ja tema staabis teenis ka pärastine sõjaminister ja feldmarschall Barklai de Tolly; vägi oli Viljandi linna ümbruses, staab Holstres. Mõisa ja valla andis Berg sakslasele Schlossmannile kuni 1831. aastani 19000 bankorubla eest aastas rendile, viimaks aga 16500 rubla eest: mõis ja vald olid ära kurnatud, ei võidud enam endist renti maksta. 20. küünlakuu-päeval 1804. a. väljaantud „Lihvlandimaa Talurahva Seaduse“ § 55. järele ei tohtud valla vakumaad mõisa kasuks vähendada; kaardile oli „punane joon“ mõisa- ja vallamaa vahele tõmmatud, sellest mindi aga seeläbi mööda, et mõisa mets maha raiuti ja maa põlluks tehti; valla maad võeti jälle ja külvati mets peale, — tööjõudu oli ju hinnata käes. Nõnda võeti valla vakumaast üle 900 dessatini ometigi mõisa külge, ilma et orjust selle võrra oleks vähendatud. Ka jaama ülespidamine, teedesillutamine ja kirikukohustus jäid endiseks. v. Bergi rentnikud kurnasid valla nõnda välja, et paljud peremehed ei tahtnud talu pidada ja jõukamaid sulaseid vägise sunniti peremeheks hakkama; on juhtumisi olnud, kus sulasele vitsu anti, kui ta talu vastu ei võtnud. Rohkem kui pooled praegustest talupidajatest on nende sulaste järeltulijad. Mõisa orjus oli ränk, tarvitas kõik tööaja ära; oma põldu ei saanud õigel ajal harida ega vilja muul ajal koristada, kui ainult õõseti. Hobused olid mõisa viina- ja viljavoridega ära kurnatud, kariloomi peeti toidu puudusel vähe; iga kevade söödeti õlekatused loomadele ära, sügise pandi jälle uued. Oli ka ikalduseaastaid, kus vilja vähe saadi; juhtus veel vihmane sügise olema, siis idanes vili kõrre otsa ära, — mõisa põld pidi enne ja kuiva ilmaga koristatama. Siis ei olnud seemet külvamiseks ega jahu leivaks; söödi agana-, nõnda-nimetatud rapandsileiba. Kehva toitmise tagajärg oli kõhutõbi, nõnda et ühest talust ühel ainsal päeval 7 surnut välja viidi . . .

M. Weske sündimisetalu on jõe ääres. Sellel talul oli Rootsi valitsuse ajal vesiveski olnud. Kui mõis v. Bergi kätte sai, võeti veski ühes 20 vakamaa parema põlluga mõisa külge. 1860. a. anti osa põllust talule tagasi, aga veskit mitte.

P. Ainson.

. . . Weske talu seisab looduse poolest kenas maa-koahas. Pikasilla kaudu Viljandit Tartuga ühendav maantee käib talu krundist põigiti läbi. Verstaposti ühel küljel on 20, teisel küljel 80 lugeda; see tähendab, et sealt 20 versta Viljandi ja 80 versta Tartu on. Just sellesama posti juurest maanteelt viib väike külatee Weske talu ja talust eraldatud Hansuveski õue. Õue piirab Hansu vesiveski järve ja jõega põhja poolt; lääne poolt jooksevad sinna järve kaks jõge kokku. Maantee ja järve vahel niriseb Weske talu krundi seest kaldanõlvakul väike allik järve. Seal samas mäekese peal kasvavad ka mõned üksikud kased. Tähendan neid kohti siin sellepärast, et Weske oma sündimisekoha ümbrust iseäranis kalliks näis pidavat ja luulemõttele neist kohtadest: mäest, allikast, kasest, järvest, jõest nii mitmel puhul ja mitmes teisendis juttu tegi. Ida pool õue on Weske talust ära lahutatud Weske Ritsoni talu; idast lõuna poole üle põllu ja maantee kasvas kuusemets.

Dr. Weske venna Johanni mälestamise järele üles kirjutanud vennapoeg Mihkel Weske.

Elati rehetares, kuhu külmal ajal ka vasikad ja lambatalled toodi. Igapäev kõeti reheahju hagudega, suits läks lahtisest uksest välja; lapsed, kes hamme- (särgi-) väel ja paljajalu olid, viidi seniks, kui suits vähemaks jäi, lauda juure. M. Weske sündiski lammastelaudas; häbeneti ju hulga inimeste seas sünnitada. Last pesti edaspidi ikka ahju peal. . .

P. Ainson.

M. Weske alghari- Mihkel Weske vanemad lugeda ei mõistuse saamise kohad. nud, aga isa vend Juhan, kes sulaseks oli, mõistis, ja selle tütar ka. Nende kääst õppis Mihkel lugema.

Pulleritsu külakoolimaja (Holstres), kuhu M. Weske 12-aastaselt kooli pandi, oli tol ajal vilets: madal kamber rehetoa otsas, kahe väikse aknaga, oli ühel hoobil kooli-, söögi- ja magamiseruumiks; selle kambri nurgas asus suur teliskivist ahi, mida iga õhtu enamaste tooreste lepa-
hagudega kõeti. Magamisekotid viidi iga hommiku rehe-

tuppa, kus ka linu hariti; leivakotid olid külmas võõruses, kuhu ka vana emis sagedaste külaliseks käis. Öhtul pandi koolmeistri abikaasa omatehtud rasvaküünal üle koolitua tõmmatud nõõri sisse kunstlikult rippuma; sellest pidi 50 lapsele silmavalgust jatkuma. Vesi lõppes sügisel esimese külмага kooli kaevust otsa; siis käis igaüks lähedalolevast talust vett toomas; kui ka sealt enam saada ei olnud, siis toodi vett koolmeistri hobuse ja reega versta kaugusel olevast Kulli järvest. Koolitua põrandat ja söõgilaudu pühkisid tütarlapsed, ahju kütsid poisid. Kui jõulud möõdas olid, tulid ümbruskonna usklikumad inimesed iga neljapäeva õhtu koolimajasse, kus koolmeister neile palvetundi pidas. Hulga inimeste sisse- ja väljakäimisest läks koolituba külmaks, põrand poriseks ja märjaks. Rehest toodud tolmused magamiskotid pandi porise ja märja põranda peale. Koolis õpetati testamendi lugemist, katekismuse peatükka, rehkendamist, laulmist ja kirjutamist. Paberi peale kirjutati anesulgedega; nende lõikamise töö oli koolmeistri toimetada. Ka terassulgi oli juba saada, aga nendega ei lubatud kirjutada, — rikkuda käe ära.

Ema hoole ja sugulaste kaasaitamisel läks korda Mihkel Wesket peale 2-aastast külakoolis käimist ka kihelkonnakoolist läbi aidata. Sinne soovitas teda Pulleritsu koolmeister Jaan Adamson panna, sest et Mihkel Weske tere vaimuga ja tal ilus lauluhäääl oli. Paistu kihelkonnakool oli pärast seda, kui H. Wühner sealt Tarvastusse kõstriks läks, viletsasse seisukorda sattunud. Koolirahad maksti kohaliku kirikuõpetaja kätte, kes selle eest jälle kõik kooli tarbeasjad lubas muretseda. Kui päevavalgus lõppes, mindi kas magama või kooliõpilased pidid ise igaüks oma silmavalguse eest hoolt kandma. Kellel raha oli, ostis omale lähedalolevast kirikukõrtsist kõrtsinaise omatehtud rasvaküünla ja pani selle koolitua põranda külge oma magamiseaseme kohale põlema ja luges siis teki all pikutades oma raamatut; mõnel õhtul põles 10—15 niisugust tuld. Terve kooli kohta oli üks ainus tindipott; see oli ülema klassi laua peal. Iga alama klassi õpilane pidi sinna oma sulge sisse kastma minema ja sai sagedaste ülema klassi poiste käest rusikaga kuklasse. Koolitua kaevu ei olnud. Igapäev peale koolitundide lõppu võtsid poisid vannid ehk lassid õlale ja läksid kolme vakamaa kaugusele kirikukõrtsi allikale vett tooma; vahest käidi seal hommikuti nagu pesemas. Iga nädala algul nimetati kordamööda kolm poissi „teomeesteks“; need koristasisid tubasid ja kütsid ahjusid. Puid ei olnud; kui külm sõrmi

ja varbaid hakkas näpistama, põletati õpetaja aedu ja sügisel paigale pandud ernekärbiseid; kui need otsas olid, oldi külmalt. Kuni külma tulekuni magati koolimaja pööningul, kuhu paari tolli paksuse liiva peale magamiseks otid pandi... Kui Weske kolm talve Paistu kihelkonnakoolis ära oli käinud, ei olnud ta enam päris koolipoiss, aga elas siiski veel (aasta või paar) koolipoiste seas ja käis ühes nelja teisega õpetaja Hanseni juures keeli õppimas ja end gümnaasiumi vastu ette valmistamas... Weske õppis ööd kui päeva ja töi, kui kuskilt muidu ööseks küünalt ei saanud, kirikust laelühtrite seest küünlaotsakesi. Ta õppis terved leheküljed ladinakeelsetest raamatutest pähe. Ta ütles omal õige kõva pea olevat...

P. Ainson.

Et M. Weskel pähejäämine mitte just kerge ei olnud, vaid ta ainult visa, hoolsa püüdmise varal edasi jõudis, näitab muu seas seegi, kuidaviisi ta Saksa keelt õppis ja pähe tuupis. Kord Paistu kooli vahetunni ajal olnud ta tiigi ääres, võtnud maast kiva ja visanud neid vette. Iga kivi visates hüüdnud ta: „die Welle — laine, die Welle — laine“ jne. Teinekord, õpetaja koolikatsumise ajal, pole ta rehkenduse-ülesandega nii ruttu või heaste, kui tarvis, valmis saanud. Ta saanud enese üle siis nii vihaseks, et haaranud käega äkitselt peast kinni ja tirinud sealt juukseid välja... Suvisel kooli vaheajal kodus töötades oli tal ikka raamat õppimiseks kaasas. Wabail tundidel ronis ta puude otsa õppima, kuhu keegi teda eksitama ei pääsnud...

Paistust käis ta talvel vahetevahel oma endise kooliõpetaja Adamsoni äraolemisel koolis ka õpetundisid andmas; sest esialgu oli mõte vallakoolmeistriks hakata. Paistu õpetaja juures oleks tulnud sellekohane eksam ära teha ja seega oleks täieõigusline eksamineeritud vallakooliõpetaja valmis olnud...

Johann Weske mälestamise järele Mihkel Weske.

Dr. Weske Vene ... Enne Dr. Weske Kaasani minekut (1887. a.) keelt õppimas. juhtusin ma temaga Peterburis kokku ja elasin temaga seltsis 3 kuud Moskvas.

Weske tuli veebruarikuul 1887 Ungarist, kuhu ta kui Kaasani ülikooli erakorraline professor oli saadetud, Peterburisse. Reisiluba tähtaeg oli juba möödas ja tema pidi Kaasani oma uuele kohale sõitma, et seal õpetama hakata. Peterburi sõbrad aga andsid Weskele nõu hariduseministeeriumist vissiste veel pooleks aastaks, kuni 1. septembrini,

omale prii aega paluda — Vene keele äraõppimiseks. Iseäranis soovitasid seda advokat Ermas ja selleaegne vaimuliku akadeemia student Raska. Weske oli omal ajal Tartu gümnaasiumis ilma Vene keeleta õppinud. Tema Vene keele tundmine oli nii puudulik, et pidi päris aabitsast peale hakkama.

Kirjutati ka varsti palvekiri valmis ja Weske läks selleaegse hariduseministri krahv Deljanowi juure. Vastuvõtmine ministri poolt oli ootamata sõbralik. Deljanow kirjutas otsuse kohe palvekirja peale, et prii aeg Vene keele õppimiseks lubatud on; nõudis aga, et Weske peab Peterburist ära Moskva ehk mõnda muusse Sise-Venemaa linna sõitma ja Vene keele vissiste hästi ära õppima. Weske oli sellega päri ja hakkas ka kohe kõvaste tööle. Selleaegne Peterburi Eesti üliõpilaste ringkond avitas omalt poolt tegelikult ja südamest kaasa. Doktori päris õpetajateks soovitati mind kooliõpetajate-instituudist ja stud. A. Eriksoni ajaloo- ning keeleteaduse-instituudist. Meie pidime kordamisi iga õhtu kaks kuni kolm tundi Weske juures istuma ja temale Vene keelt õpetama.

Esiotsa paistis asi küll nagu lapsik olevat: vana inimest (Weske oli siis juba 44 aastat vana), kes mitte sugugi Vene keelt ei mõistnud, nii kaugele viia, et ta mõne kuuga Vene keele nii ära õpiks, et ta professori kõnetoolilt ettelugemisi võiks pidada — see näis päris võimata olevat. Olgu nüüd mõtted kuidas olid, aga seda mõistis igitüks, et Vene keel pidi ära õpitama, sest mingit muud nõu üle ei jäänud.

Hakati tööle. Raske oli õppimine küll; sest keel pidi niihästi teorialiselt kui ka praktiliselt kätte õpetatama, ja mitte pealiskaudselt, vaid põhjalikult. Kuidas seda teha ja kätte saada, see andis pead murda. (Peterburis elas Dr. Weske „Vana-Riia“ võõrastemajas, (Новый переулокъ.)

Tehti siis omavahel otsuseks: doktoriga räägivad tutvavad Vene keeli; doktor vastab need sõnad, mida mõistab, Vene keeli, aga mida ta ei mõista, muudes keeltes. Opekavaks oli: niipalju kui võimalik grammatikat õppida, kõige suuremat rõhku aga lugemise ja proosa päheõppimise peale panna. Proosatükkide lugemiseks ja päheõppimiseks anti doktorile valida: kas Turgenjew või L. N. Tolstoi? Weske valis Turgenjewi, kellega ta eesti- ja saksa keelsete tõlgete kaudu osalt juba tuttav oli.

Juba esimesed kolm õppimisenädalat näitasid, et asi nihkub. Grammatika põhjusseedused sai Weske kui keeleteadlane kergeste kätte, Väga raskelt läks aga lugemine ja iseäranis rääkimine.

Peterburis tülitati Wesket aga sagedaste ja sellepärast rutati Moskva, et vagusalt õppida. Dr. Weske asus sinna aprillikuul. Ta palus mind kohe kaasa minna, aga mul oli instituudis veel tegemist ja võisin sellepärast alles 1. mail järele sõita.

Doktor oli Moskva kesklinna osas, Roshdestvenski põikuulitsas, Panafidini möbleeritud numbrites kaks tuua üürinud. Seal hakkas siis päristöö peale.

Enne minu Moskva jõudmist oli Weske paari nädalaga terve Turgenjewi romaani „Нобъ“ Vene keeles läbi lugenud ja sellest poole pähe õppinud, mida ta mulle suure heameelega deklameeris ja seletas. Seati järgmine päevakord kindlaks: Mitte mingit muud keelt kui ainuüksi Vene keelt peab õppija lugema ja rääkima. Eesti elust, mis Wesket nii väga huvitas, pidin mina ajalehtedest lugema ja temale igapäev Vene keeli jutustama. Imestama pidi seda püsivust, millega Weske keelt õppis ja uuris. Ta ei maganud tervel suvel enam kui 4—5 tundi päevas. Hili- sed venekeelsed õhtulehed ja varased hommikulehed pisteti talle ukse praovahelt sisse. Hommikul tõusis ta kell 6 üles ja uuris, pliiats käes, voodis olles lehti. Kui mina hommiku kell 8 tema poole läksin, oli mõni leht juba läbi loetud ja seletust-nõudvad sõnad ning kõnekäänud ära märgitud. Kuni kella 11-ni vältas õppimine toas. Siis mindi jalutama. Aga jalutamise ajal oli veel kõige kibedam töö: iga ukse, posti ja paberinatukese ehk karbikese pealkiri, mis silma puutus ehk pihku juhtus, pidi läbi harutatama. Kõige kentsakam oli lugu aga Moskva voorimeestega. Igaüks neist arvas oma kohuseks end ikka sõnades „поѣдемъ, баринъ!“ meele tuletada. Weske hakkas oma puuduliku keelega neile nina peale andma, et nad kõndijaid ilmaaegu ei tülitaks. Tekkis sõnelemine ja vaidlemine. Asi lõppes harilikult ikka nii, et sõbralikult kõik järele päriti, kust pärit, mis kodused teevad ja muud, või peale istuti ja sõideti. Ka sõidu ajal puhus Weske voorimeestega juttu, et aga end rääkimises enam harjutada.

Keele õppimisega käsikäes õpiti näitlikult ka Wene-maa ajalugu. Keiserlikkude losside ja suvituskohtade valitsuse poolt anti meile kaks priipiletit, millega suve jooksul igale poole vabalt sisse võisime pääseda ja kõike vaadata millel vähegi ajaloolist tähendust oli. Vastuvõtmine oli igal pool ütleмата lahke ja sõbralik. Nõndasama lahkeste lasti meid igale poole muuseumidesse ja arhiividesse. Iseäranis sõbralik oldi meie vastu Moskva ülikooli suurtes raamatukogudes ja kabinettides; selleks aitas kuraa-

tor Kapustini soovitusel, mis see Weskele ligi oli annud, palju kaasa. Ka mõned Moskva Vene kirikud ja kloostrid huvitasid Wesket... Iseäranis meeldis Weskele kuulus Troitsko-Sergijevi klooster oma keelematerjali rohkuse ja ajalooliste jätiste poolest... Vahetevahel sõitsime Moskvast välja Vene küladesse, et lihtrahva keelt ja kõneviisi kuulutada. Weske kuulmine oli nii terav, et ta juba esimestel väljasõitudel kohalikkude keelemurrete väljarääkimises iseäraldusi leidis, ka seal, kus venelane ise seda ei märganud.

Linnas ettevõetud jalutuskäigult, mis igapäev kava-kindlalt tundi neli kestis, tulime tunniks ajaks lõunale. Lõunasöögi-isu oli Weskel hea. Väga harva tuli seda ette, et ta pärast sööma klaasi õlut ehk veini ära jõi; napsi sööma alla ei tarvitanud ta aga iialgi.

Õhtu kella 6—8 õpiti keelt jälle raamatute järele. Kell 9 läksime kuhugi suveaeda ehk teatrisse, kuhu kuni kella 12-ni jäime, ehk Weske läks üksi kuhugi õpetlase poole võõrusele. Nimelt professorite juure kutsuti teda sagedaste theed jooma, sest mitmed Moskva õpetatud mehed hakkasid ennast sel ajal juba kaunis tõsiselt meie maa elu ja oludega tutvustama. Asi läks nii kaugemale, et Moskva professorite seas mõte tõusis Wesket mitte Kaasani lasta minna, vaid teda Moskva ülikooli juure professoriks jätta. Prof. Gerje käis Dr. Weske juures ja andis nõu: mitte Kaasani minna, vaid palvekirja Moskva ülikooli juures professorikoha saamiseks sisse anda, ja lubas selle eest muret pidada, et Weske Moskva jääks. „Niisugust meest, kui Teie, hr. doktor, olete, on meile siin keeleteaduse ja Baltimaa olude selgituseks vissiste tarvis.“ Kas Weske selle soovi täitmiseks midagi tegi, seda ma ei tea.

Terve suve kohta ainult kahel korral lubas Weske omale Eesti keelt rääkida. Önnis J. Kunder tuli Kaasanist, kus ta ülikoolis ennast Eesti Aleksandri koolis töötamiseks ette valmistas. Siis räägiti pool päeva ning ligi öö otsa Eesti keelt ja harutati kodumaa minevik ning tulevik põhjalikult läbi... Teist korda lubas Weske omale Eesti keelt jaanipäeval. Moskva Eesti ringkond võttis sel päeval Weske auks väljasõidu Sokolniki metsa ette. Ilm juhtus soe, ilus ja vaikne olema ja selges, puhtas Eesti keeles kõlasid toredas männikus Weske laulud: „Minge üles mägedele“, „Kui kallist kodust läksin“ j. t. nii vaimustavalt ja toredaste, et Vene keel selleks päevaks tahes või tahtmata kõrvale pidi jääma...

Nõnda kadus suvine kooli-vaheaeg Moskvast õige ruttu ära... Weske õppis Vene keele nelja kuuga nõnda ära, et kui me 6. augustil raudteejaamas teineteist jumalaga jätsime, ta enese üsna kerge südamega ütles Kaasani sõitvat, sest Vene keel ei tegevat talle enam mingisugust raskust.

Juba poolteist aastat pärast seda kirjutas Weske mulle Kaasanist, et tema tähtis suurem venekeelne kirjatöö „Славяно-финскія культурныя отношенія по даннымъ языка“ käsikirjas valmis on ja trükki läheb.

A. J. Anson.

Dr. Weske ... Kaasanis ei olnud mitte ainult ülikoolis õpetuse andmine M. Weske tööks. Teatavaste asuvad laialistel maaosadel põhja pool Kaasani linna juba iidsest ajast saadik Soome sugu rahvad. Need maaosad, seal asuvad rahvad, nende kultuur ja keelemurded otsekui ootasid nii sügava mõttega ja terava mõistusega meest, iseäranis aga nii kirglikku teaduslist uurijat, nagu M. Weske oli. Vaevalt oli M. Weske Kaasani jõudnud, kui ta sedamaid kohalikkude Soome sugu rahvaste elu-olu ja nende keelte-elu tundma hakkas õppima, ja ainult surm viis ta Soome keeleteaduse autoriteetlikkude esitajate keskest selle koha pealt, mida ta uhkuse ja auga pidas — uhkusega iseenesele ja auga teadusele. Kõigest kaks ja pool aastat elas M. Weske Kaasanis ja selle aja sees tegi ta kaks rahva- ja keeleuurimise teekonda tsheremisside ja mordviinide asupaikadesse, kogus ligi 200 Tsheremissi ning Mordva rahvalaulu, kirjutas 1889. a. raamatu Tsheremissi keelemurrete uurimiste üle ja 1890. a. ilmus esimene köide tema raamatust „Славяно-финскія культурныя отношенія по даннымъ языка“ (Slaavi-Soome kultuurilised vahekorrad keeleandmete põhjal) — kirjatöö, millel prof. J. N. Smirnowi sõnade järele „Slaavi ja Soome sugu rahvaste alg-ajaloo kohta määratu suur tähtsus on“. Surmaõhu puhumisel tardus tema käsi, kui ta parajaste selle väärtuslise ajaloolis-keeleteaduslise uurimisetöö teise köite tarvis kokkukantud materjali läbi töötas.

Dr. Weske viljaka tegevuse tähendus meile (kaasanolastele) koha poolest kõige ligemal asuvate Soome sugu rahvaste vaimu- ning kultuurielu nähtuste tundmaõppimise alal ei peitu aga mitte üksnes selles, et ta eelnimetatud töödega teadust on rikastanud. Nagu kõigil, keda miski suur asi vaimustab, oli ka Weskel imeline anne oma kirge armsaks saanud teaduse vastu igasse andekasse ja teaduslikult ettevalmistatud inimesesse istutada, kellega saatus

teda kokku satutas... Nendesamade Kaasani ümbruse Soome sugu rahvaste etnograafiale pühendatud tähtsad prof. J. N. Smirnowi kirjatööd, mille seast ta ühe (1891. aastast) täie õigusega isegi Dr. Weske mälestusele on pühendanud, on tähtsal määral just nende sagedate jutuajamiste viljana tekkinud, mis täh. kirjatööde autoril kadunud finnoloog Dr. M. Weskega on olnud. Pealegi võib seda elavat huvi, mis iseäranis viimasel ajal Kaasani õpetlaste seas hiljuti alles põlatud muulaste mitmesuguste elu- ja olukülgede vastu on tärnanud, osalt selleks mõjujäljeks tunnistada, mis Vene finnoloogiamisjonäri M. Weske isik ja kaasatõmbav tegevus enesest järele on jätnud...

Talupoegade töö- ja ühiskonna-elu, millega Dr. Weske lapsepõli ühte oli seotud, istutas temasse armastuse inimeste vastu, osavõtlikkuse kõigi seltskondliku korra rõhutatud elementide vastu, vastutulelikkuse ja lahkuse kõigi vastu, kes tema tutvusest eemale ei hoidnud. Ta ei olnud mitte niisuguste inimeste hulgast, kes nõus on ainult teoorias — ja sealgi mitte alati — seltskonna-elu ühtsuse ja ühiskondlikkude elementide vastastikuse tegevuse seadust maksvaks tunnistama ja enestele väliste ning kõige sagedamine otse naeruvääriliste elu-sisseseade vormidega erandlikkuse ning eraldatuse pitseri püüavad peale suruda. Mõtletaja igas asjas, ironiseeris ta põlastavalt kindlate jutulevõtmise-päevade korraldust nagu balaganilist katset, läinud aegade kaunite Prantsuse salongide mälestust haavata, ja ei mõistnud kuigi palju neid teaduse-esitajaid, kes mitteametlikkudeks läbikäimisteks isegi oma õpilasi nädalas kõigest 2—3 tunni jooksul endi juure lasevad pääseda. Dr. Weske enese korteri ukсед olid alati kõigile avatud, kes aga iganes tema juure tulid tema laialdasi teadmisi tarvitama või tema südamlikust jutuajamisest puhkust maitsma. Südameheadus ning lahkus ühinesid temas filosoofilise lihtsusega, mis loodus tema loomule juba algusest peale aluseks rajanud.

Väliste aumärkide, auametite ega muude autasude sära ei avatlenud iialgi, mitte minutikski M. Weske uhket hinge; ta elas ja suri kui mõtletaja ja õpetlane. Väeramata kindel oli ta selles arvamises, et inimese tõsine suurus peitub tema vaimuhariduses, teaduste teadmises, tema mõtete kõrguses, iseloomu jõus ning puhtuses ja hingeliste püüete aususes. See äratundmine juhtis Dr. Weske elu algusest lõpuni, kogu tema teaduslist ja seltskondlist tegevust.

Rahal, ainelistel soetustel, isegi elu-sisseseade mõnususel, mille poole püüdmine inimesele vist külge sündinud näib olevat, ei olnud tema silmis mingit väärtust. Vaesuse, puuduse ja enese täieliku tulevase kindlustamatuse äratundmise rõhku, mille võimusesse ta iseäranis haiguse ehk töövõime tahtmata kaotuse korral võiks sattuda, tuli tal kuni surmani kanda. Kaasanis olles elas M. Weske viimast korda ränka rahaliste raskuste ajajärku siis läbi, kui tal täieste võimata oli mahatehtud tähtajaks rahalisi kohustusi täita, mis ta ühe kirjastuslise ettevõtte esitajate vastu enese peale oli võtnud, kellelt meie vaesel idealistil õnnetus oli tuhat rubla ette saada, ja mille tagajärjel siis sunnitud oldi tema palgast suuri osasid võla tasuks maha arvama, nii et tema, ülikooli õpetuseandja, häbitava tasuga — paljalt kolmekümne rublaga kuus pidi leppima...

Kuid seesugused viletsused, mis paljuid teistsuguse iseloomuga ja teistmoodi ideaalidega inimesi peaaegu meeleheitmisele viivad, kandis tema rahulikult ära, nagu ei oleks need temale peaaegu midagi iseäralikku ega tähelepandavat, vaid midagi hoopis võõrast tema aina teadusliku tööpiirkonnale, millele kõik tema paremad südamekalduvused olid määratud. Nõndanimetatud „hariliku“, kuid tõepoolest lihtsalt füüsilalise, loomalise elu ilm ei olnud tema maailm. Hoopis teistsugused, võrdlemata kõrgemad ning kaunimad huvid täidavad tema üürikest Kaasanis elamise järku, mis see vaimutöö-tegija alatasa keset puhtraamatulist tegevust mööda saatis. Aga missugune töö tõstab inimese veel rohkem üleüldise tähtsuse kõrgusele ja avab temale surematusevalla, kui mitte vaimutöö?

Välispidi oli M. Weske elu üleüldse niisama haruldane, isesugune, nagu oma sisemusegi poolest. Tema elu imekspandavad küljed on spartalik valjus iseenese vastu, mungaline ühekülgsus, põlgatus nende mõnususete ja sisse-seadete vastu, mida meie kõik oleme harjunud korraliku elamise möödapääsmata tarvilikkudeks tingimisteks pidama. Endine Leipzigi ülikooli üliõpilane ei surnud M. Weskes õieti mitte kunagi. K. A. Juschkowi mööbeldatud tubade viimase, kolmanda korra koridoril odavas, madalas, väikeste akendega ruumis vallaselt, üksildase poissmehena elades istus Dr. Weske päevast päeva kodus oma raamatute taga. Lõunat sõi ta tihtipeale alles õhtul, ilma et päeva jooksul einet oleks võtnud, ja vahel töötas ta ööd otsa kuni koiduni, silmi kinni panemata, nii et tõusev päike ta ikka veel töötamast leidis ja oma valgusega uurija uusi mõtteid,

mis teda algava päeva peale langevat tööd ühtelugu jatkama sundisid, otsekui täide valgusesse seadis. Selle puhkuseta töötaja juure võis vara hommikul minna ja teda mitte ainult virgelt, vaid isegi ergutatult eest leida, need-samad riided seljas, mis eelmisel õhtul. — „Küll olete Teie aga, Michail Petrovitsh, täna vara üles tõusnud, — juba riideski!“ — „Ei,“ vastab Weske, ilma vähemagi uhkustusega, vaid ennemine ehk veidi kohmetuks ja segaseks minnes, „ma ei heitnudki magama. Sattusin nii huvitavate mõtete ja tähtsate keeleteadusliste võrdluste peale, et magamise unustasin: oli vaja edasilükkamata järele mõtelda, läbi katsuda, järeldusi teha. Vaadake, mis ma tegin.“ Ja ta hakkas siis isesuguse ülimeeldiva, liigutava õhinaga selle, uneta möödasaadetud öö töö-tagajärgedest jutustama. Suur oli tema vaimuenergia ja tema kõlbliste jõudude küllust tuleb aina imestada.

...Elamiseviisi korravastatus, mida Dr. Weske ei mõistnud või ei tahtnud korraldada, väga suur jõupingutamine, mitte küllaldane ja terviseliselt mitte rahuldav Kaasani restoraniköökidest toidus — kõik need igale inimesele kahjulikud tingimised üheskoos hävitasid õpetlase tugeva ja loomu poolest vastupidava kehatervise ja avasid temale enneaegse haua.

M. Weske suri 1890. a. 4. mai õhtul oma vahetamata korteris K. A. Juschkowi numbrites järsku südamerabandusesse, mis teda tabas, kui ta parajaste oma ainsa ametliku õpilase — nüüd (1891. aastal) end professoriametile stipendiaadina ettevalmistava N. S. Tihowiga sõbralikult juttu vestis...

Kaasani nõndanimetatud „seltskond“ muidugi ei märganudki enda keskel Dr. Wesket. Olen kindel, et paljud alles käesolevast ülevaatest esimest korda Weske Kaasani elamisest kuulevad...

Aleksander Russki.

(„Казанский Биржевой Листокъ“ 1891. а. nr. 123.)

*

Dr. Weske ja Dr. Hermanni vahelisest läbikäimisest. See oli sügisel 1873 Taaralinnas, kui meist, Eesti noortestmeestest, kõmu läbi käis: „Dr. Weske tuleb Tartu ja jääb siia elama. Ta on Leipzigis doktoriks tehtud ja tuleb nüüd koju tagasi.“ Kes seda esiti kõneles, seda enam ei mäleta, kuid kõik 12 noortmeest, muist üliõpilased, muist seks saada tahtjad, olid täis põnevust, noort Eesti doktorit näost näkku näha saada. Nüüd ei ole sellest suurt imet, kui eestlased kandidaadiks või doktoriks tõusevad, aga siis,

1873. aastal, oli see otse imeasi. Pisuke salk Eesti haritlasi, kelle südames armastust Eesti rahvuse vastu tundus, vaatas igamehe otsa nagu ime peale, kes end julges Eesti põlatud rahva poole hoida. Küll teadsime juba siis, et eestlaste seast mõnigi studeeritud mees oli välja tulnud, aga see oli siis iseenesest mõista, et igauks neist sakslaseks sai ja Eesti sünnirahvale kaduma läks. Masingit, Rosenplänterit, Fählmanni ja mõnda teist, kes meelega eestlaste poole olid hoidnud, ei tuntud enam, sest keegi ei olnud Eesti kirjanduse ajalugu kirjutanud ega õppinud, ning need vähesed mehed olid juba surnud. Dr. Kreutzwald-Ristmets elas nii vagaseste Võrus, et temast midagi kuulda ei olnud. Dr. Hurt toimetas Otepäas kirikuõpetajaametit. Taaralinnas ei olnud ühte ainustki tähtsat meest, kes ennast eestlaseks oleks tunnistanud. Nüüd korraga pidi Dr. Weske tulema ja temast oli jutt liikumas, et ta Eesti rahvast ei põlga. Juba see lugu, et keegi Eesti õpetatud mees võis Saksamaal enesele doktori-aunime keeleteaduses saada, oli otse imeasi. Meest oodati siis meie noortemeeste salgakeses põnevusega.

Dr. Weske tuli. Meie nooredmehed püüdsime teda näha saada, mina nende hulgas. Käisin sügisesel päeval kord sõbraga Kroonuaia uulitsal. Sõbra nimi oli, kui ma ei eksi, Sperrlingk, ülikooli student. Korraga lööb sõber minule käega külge ja ütleb: „Kas näed seal seda kollaka habemega herrat, kel kummkübar peas on?“ Mina vasta: „Näen küll. Kes ta aga on?“ Sõber vastas: „See on Dr. Weske!“ Täis põnevust vastasin mina: „Dr. Weske, tõeste? Oh sa heldeke! Kas sa teda tunnend?“ Sõber vastas: „Tunnen küll!“ Mina vahele: „Tee mind ka temaga tutvaks!“ Tema vasta: „Miks mitte! Astume tema ligi. Ta on lahke mees, kel uhkust ega kõrkust ei ole.“ Astusime ka siis ligi, ja sõber ütles kohe, kui oli teretanud, minule: „Sean ette: Dr. Weske ja siin Hermann, mulus.“ (Ladina keeli nimega hüüti neid, kes üliõpilase-eksami tahtsid teha, mulus'eks.) „Oi, see on minule armas,“ ütles Dr. Weske, „et sellega tutvaks saan. Olen kuulnud, et tema muusikat oskab, „Vanemuises“ lauljuhataja on ja laulusid oskab teha. Minule on viisisid vaja, sest mina ei oska muusikat, aga tahaksin mõnda luulet viisiga välja anda.“ Minul oli muidugi hea meel, et õpetlane minukese nime ja tööd tundis. Tutvus oli siis tehtud, ja tutvusest kasvas peagi soe sõprus, mis ka peagi „sina“ ütles „teie“ asemel.

Dr. Weske kutsus meid oma tuppa, mis läheduses oli. Meil oli Eesti asjadest pea palju juttu. Ta luges

peagi mõned oma luuletused meile ette, mille trükkimine praegu käes oli. Igaüks võib arvata, kui suure vaimustusega meie Dr. Weske luuletusi kuulasime.

Edaspidi tuli nüüd minu ja Dr. Weske vahel südamlük läbikäimine. Ta küsis tihti minult muusika kohta nõu. Raamatus, mis pea pärast seda ilmus, on minu nimi õige auliselt nimetatud, ehk noodid, mis ma läbi vaatasin, küll iialgi trükkis ei ole ilmunud.

Kõige huvitavam lugu, mis Dr. Weske ja minu vahel sündis, oli küll selle laulu sünd, mis pealkirja „Ilus oled, isamaa“ kannab. Dr. Weske tuli nimelt, kui talv käes, minu juure Goldmanni majasse Puu uulitsasse. Ta astus kesk tuppa ja ütles: „Pane tähele, Hermann, ma olen ilusa luuletuse loonud; pane sina viis talle juure! Eks ole nii? Ma loen varsti ette.“ Ja ta luges ette ning ütles, kui 4 salmi läbi: „Noh, mis sa ütled? Kas ei ole ilus? Eks ole sünnis laulda?“ Mina pidin, kui ka kadunu enesekiietus vähe veider kõlas, siiski tunnistama: „Luuletus on ilus ja tuumakas küll!“ Dr. Weske aga kordas: „Eks tee sa viis juure — nüüd kohe!“ Mina vasta: „Pea, pea, nii ruttu ei lähe, ega ma käisest puista; aga jäta sõnad mõneks päevaks siia, siis ehk tuleb mulle midagi meele.“ Dr. Weske jättis sõnad minu juure. Juba vähe aja pärast mõlkus minul viis pähe. Ma kirjutasin ta üles, ja nii oli viis valmis, nagu teda praegugi paljud tunnevad.

Mõne päeva pärast tuli Dr. Weske jälle minu juure, ja ta esimene küsimine oli: „Noh, Hermann, kas viisi minu luuletusele on?“ Mina vasta: „On küll, aga ega mina tea, kas ta sulle või teistele meeldib.“ Weske ütles: „Noh, laula ette! Sul on ju siin klaver.“ Mina istusin klaveri ette ja laulsin. Weske hüüdis: „Tore, ilus, kaunis! Õpeta mind ka viisi laulma! Laulsin temaga viisi mitu korda läbi, kuni ta mõistis. Pärast oli ta väsimata. Talvel kutsuti teda pulmadele ja varrudele, igal pool ajas ta inimesed kokku ja laulis nendega „Minge üles mägedele“. Laul ilmus ka „Eesti Postimehe“ kalendri lisas ja oli peagi üle terve rahva tuntud.

Järgmine, 1874. aasta oli Dr. Weske kohta iseäranis tähtis. Ta asus Kroonuaia uulitsast Veski uulitsasse Lenzi majasse elama. Kuidas see tuli, et Weske läks Veski uulitsasse, oli teadmata. Vististe oli see kogemata juhtumine, kuid andis meile asja „veski“ sõna üle kõnelda. Mina läksin talle uude korteri õnne soovima ning hakkasin peagi sellest kõnelema. Ma ütlesin: „Weske, kuule, sina ju tead, et „veski“ sõna midagi muud ei ole kui

lühendatud „vesikivi“? Weske ütles: „Tean küll, aga mis siis?“ Lisasin siis juure: „Õigem on siin küll siis „veski“, aga mitte „veske“, sest sõnast „vesi“ võib küll „ves“ lüheneda, ja sõnast „kivi“ saab „ki“, ei kunagi „ke“. Sina peaksid oma nime Weski kirjutama, ei mitte Weske.“ Dr. Weske vastas: „Sul on õigus, ja ma tean küll, aga ma olen maast madalast oma nime nõnda kirjutanud, ei tohi ega taha seda enam muuta.“ Mina vasta: „Siin on jälle sinul õigus, sest nime kirjutamine on ükski nii õige, nagu teda ta kandja kirjutab.“ Sedaviisi on siis Weske nimi muutmata jäänud, kuna „veski“ muidugi siis tuleb kirjutada, kui tundub jahvatamisekohast juttu on.

Ühel päeval tuli Dr. Weske täis huvitavat põnevust minu juure. Ma nägin seda juba tema näost ja küsisin, enne kui ta rääkida sai: „Noh, Weske, mis on sündinud? Ega ometi midagi paha?“ — „Ei ole paha ühtigi sündinud,“ vastas Dr. Weske põnevuses, „aga midagi suurt head on sündinud: Mõtle ometigi, mind on univertsiteedi Eesti keele lektoriks valitud.“ Mina vahele: „Oi, see on ilus! Soovin kõigest südamest õnne.“ Weske hüüdis: „Ole terve soovimast. Hulkusin juba ligi aasta ümber ja ei olnud ametit ühtigi. Nüüd on amet ning aus veel pealegi.“ Mina kiitsin tagant järele: „Jah, amet on aus. Kui mina studendieksamini saan teinud olema, tulen sind ka kuulama.“

Et siis kahel korral aastas eksami võidi teha, siis läksin mina jõuluks üliõpilase-eksamit tegema ja sain õnnelikult läbi. Üks esimestest käikudest oli Dr. Weske juure. „Tulin sulle ütlema,“ hüüdsin ma, „et olen õnnelikult studendieksamini ära teinud.“ Täis õiglast osavõtmist hüüdis Dr. Weske: „Oi, see on ilus! Nüüd on minu kord õnne soovida. Soovin siis õnne ja loodan, et sa suurekooli kasvandikuna ka mind kuulama tuled.“ Mina vasta: „See on iseenesest mõista. Mis eestlane see on, kes Eesti keele kõrgema õpetaja ettelugemisi kuulama ei lähe!“ Ma pidasin sõna, sest üsna täieste 6 poolaastat olen ma Dr. Weske ettelugemisi kuulanud, kui mul ka tema tarkus sagedast läbikäimisest väga tuntud oli. Dr. Weske ei olnud mitte nii tuline kõnemees, kui ta keelemees oli. Kõneand on hoopis teine kui keeleand. Dr. Weske rääkimine ei meeldinud üliõpilastele. Ta kokutas palju ja tegi asja nii kuivalt kui vähe võimalik. Esimesel ettelugemisel poolaastas oli 5 või 6 kuulajat, teisel 3 või 4, kolmandal ehk paar, ja viimati jäin ikka mina ükski. Ma armastasin Wesket, ja mulle ei olnud see meele järele, kui temast oleks üteldud, et tal kuulajaid ei ole. Sellepärast läksin puudumata tema

ettelugemisele ja käisin enne kuuldesaali ust pörrides välja ja sisse, nagu oleks kaugele kuulda mitu meest Wesket kuulamas käinud. Mina ei hoolinud sellest, et Weske kokutades kõneles. Ta kõneles ju targaste, ja mina ei käinud mitte ilukõnet õppimas, vaid õppisin keelt. Mõnikord laskis Dr. Weske õige kaua end oodata. Ta tuli alles siis, kui pool tundi või rohkem möödaski. Nüüd algas õpetus. Iga ettelugemise algul edenes õpetus vähe raskemine, kuid kui ettelugemine lõpu poole jõudis, läks ka kõne soravamaks ja elavamaks. Tuli kordasid, et Dr. Weske ettelugemise-tund juba ammugi möödaski ja ta üle tunni tahtis edasi kõnelda; kuid ka teiste professorite juures oli vaja õpetust kuulata. Et Dr. Weske ikka veel midagi ütles, pidin mõnikord ta vägise maha jätma, et ettelugemisi ka teiste juures kuulata, kes pärast Wesket lugesid.

Iga viivituse korral tegi Dr. Weske aga vabandust, öeldes: „Ära pane pahaks: Kärkna vallavanem hakkas teel minuga kõnelema, aeg läks ruttu mööda,“ ehk muud selle sarnast.

Sedaviisi olen mina küll rohkem Dr. Wesket kuulanud kui keegi teine üliõpilane. Et kord pidin tema järelkäijaks saama, seda küll ei teadnud keegi arvata, ei ma ise ka. Eesti keele teaduse ja seaduse üle olen mina küll väga Dr. Weskega kõnelnud. Mäletan, kuidas üks põhjus teise järele kõne all oli. Nii küsis Dr. Weske ühel päeval: „Hermann, kas oled sa tähele pannud, et sõnadel daativis ehk allativis -lle lõpuks on, kus üksnes -le peaks olema?“ Mina vastasin: „Tean küll: Allativi -lle ilmub alati neljandas silbis: „isale — isadelle, emale — emadelle, ojale — ojadelle, loomale — loomadelle“ ja palju teisi, siis veel „rahvale“, sest et see enne ka „rahvaalle“ oli, niisama ka „vahvale — vahvaalle, heldele — heldeelle“, milles midagi väheneb.

Pärast läksin mina Saksamaale. Kui sealt tagasi tulin, hakkasin ajalehe toimetajaks, ei saanud enam nii sagedaste Dr. Weskega kokku kui enne. Kui ta siis 1887 Kaasani läks, oli ta 3 aastat kaugel maal. Ta suri.

Minaks see olin, kes noorusesõprust meeles pidades Eesti Kirjameeste Seltsi eestseisuse liikmena palvekirja ülemale poole sisse andsin, kust siis luba tuli, et Dr. Weske surnukeha Kaasanist kirikuaialt välja kaevati ja sugurahva sekka Taaralinna Jaani kiriku uuele surnuaiale toodi ning siia maeti. . .

Dr. K. A. Hermann.

(„Valguses“ 1906. a. nr. 140 ja 141.)

Dr. Weske talurahva elujärje kohta materjalisid korjamas. Palju tööd oli Dr. Weskel enne Manasseini Liivimaale revideerijaks ilmumist ja tema revideerimise ajal. Manassein oli prof. Koelerile soovi avaldanud, et hea oleks, kui tema ka Eesti talupoegadelt materjali saaks, mille peale temal revideerimise ajal peaaesjalikult oma tähelepanemist tarvis oleks juhtida. Kes muu oli siis materjali korjajaks parem ja kohasem kui Dr. Weske. Oli ju tema kui elav adresside kalender. Ei olnud ühtegi, kui just mitte valda, siis ometi kihelkonda, kus Dr. Weskel mõnda usaldusemeest ei olnud, kes temale ühes ehk teises asjas teateid ehk materjali võis kätte toimetada. Selles asjas olid Dr. Weskele iseäranis vallavanemad ja -kirjutajad abiks. Seal, kus praegu raamatukaupmehe K. E. Sööt'i maja Tartus on, oli sel ajal Barchowi trahter. Seal oli üks tuba — büroo, kuhu vallavanemad ja vallakirjutajad kokku tulid — materjali kokku seadma ja ära andma. Materjalid saadeti Peterburki prof. Koeleri kätte, kes need, kuhu tarvis, edasi toimetas.

Preester V. Raska

Dr. Weske keelt uurimas ja rahvalaule korjamas. Peale Leipzigi ülikooli lõpetamist elas Dr. M. Weske suve otsa Holstres sugulaste juures, käis põllul ja heinamaal rahvaga juttu ajades keelt uurimas ja rahvalaule korjamas, niitis heina, lõikas rukist ja kirjutas kõnekäändusid üles; raamatukott ja pliiats olid tal ikka ühes. Heinaajal, kui päevatöö lõpnud ja tule juure maha istuti, oli kõik talutäis inimesi koos; mida siis üks ei teadnud, seda teadis jälle teine. Kohanimesid, mis -vere'ga lõpevad, laskis ta küll vanu inimesi, küll karjaseid omale ette ütelda, küll laulunaisi ette laulda; sõi heinalistega ühes räimeleiba ja lassipiima, kiitis Eesti kama ja haput leiba — nii tublit toitu Saksamaal ei saavat. Kord saatis ta Leipzigist kiku leiba ja laskis omale jälle Eesti leiba saata, et Saksa perekonnale näidata, kui maitsvat leiba tema ema oskab teha. . .

P. Ainson.

Dr. Weske käinud korra ka Avinurmes keelemurrete korjamisel. Ühel suvisel päeval, valla koosoleku ajal, istunud ta terve päeva vallamaja ees pärnade all, kuhu talle laud olnud pandud, ja kirjutanud, rahva juttu kuulatades, ilma et sõnagi oleks kellegagi rääkinud. Viimaks hakanud mõned mehed küsima: „Kes sie obusevaras on siin? ja mes asja ta kuulab siin?“ — „Sie on toktor Weske; tämä

kirjutab rahva kielt,“ vastanud selleaegne vallakirjutaja Carl Schulbach, kes Weskele kirjutuse tarvis tooli ja laua rahva hulka pännade alla asetanudki.

Kord nekrutite vastuvõtmise ajal tulnud Dr. Weske Tartus ühel õhtul Avinurme loosipoiste ja nende küüdi-meeste hulka korterisse ja hakanud nende käest küsima, kuidas keegi ühte ja teist asja nimetab, ja palju muud. Kirjutusemapp paberitega olnud tal ühes, mille ta kohe lahti võtnud ja laual tööle hakanud. Ta küsinud ja kirjutatud, kuni enamaste juba kõik magama heitnud. Oma küsimistega tüütanud ta kõik ära, küsinud aga ikka veel, kui paar inimest üleval olnud. . .

Jüri Kuusk'i suust Mihkel Sild.

1874. a. suvel elas Dr. Weske 2 nädalat Aa mõisas, Lüganause kihelkonnas. Sealt tegi ta rahvakeele uurimise otstarbel oma ringkäikusid ümbruskonna rahva sekka. Esiotsa võõrastasid siinsed elanikud teda — keegi ei julenud temaga rääkida; harjusid temaga aga õige ruttu ära. Iseäranis jõudsaste edenes see tutvus siis, kui minu vanaisa Aleksander Pääro, üks Kuuda seminari esimestest kasvandikkudest, kes tol ajal Aa valla Varja küla koolmeistriks oli, Dr. Weskele külasid mööda käimisel seltsiliseks heitis. Armastust rahva vastu tundes käis Dr. Weske nendega ühes tööl, kõigist töödest heinamaal ja põllul natuke osa võttes. Oma puhkusetunnid saatis ta siis Varja koolimajas mööda, kus ta muu seas enda laulusid orelil saatel laulis...

Linda Normak.

Dr. Weske käis keele uurimise asjus 1879. a. alates mitu korda Amblas ja peatas selleaegse kihelkonnakooliõpetaja Johann Willmannseni juures. Et mina sel korral sealsamas ligidal Raka valla kooliõpetaja olin, siis viibisin alati tema juures. . .

Kord kutsub Weske meid Udu kõrtsi (kõrts Amblas alevis). Seal ostab ta kortli viina, kutsub seesolijaid jooma ja vanu Eesti laulusid laulma. Kõik on esiotsa arad, aga üks läheneb ometi, maitseb viina ja katsub mõnda uuemat regevärssi laulda. Weske paneb ette, ta laulgu umbes niisugusid laulusid: „Oleks minu olemine, teiseks minu tegemine, ma paneks herrad härgadeksi“ jne. Kõik kõrtsisoolijad saavad julgemaks ja ütlevad endid vähe seesuguseid laulusid teadvat, juhatavad aga, kus laulikuid on. Siiski kirjutas Weske mõne pisema laulu üles.

Kord oli Dr. Weske jälle keele uurimise pärast Amblas, kui Willmannsenile pulmakutse tuli. Peale Weskega tutvustamist palus pulmakutsuja ka teda pulma tulla. Dr. Weske võttis kutse tänuga vastu.

Aleviku asutamise ajal oli Ambla koledaste saksastatud ja kindlatesse klassidesse jaotatud; tihti kuuldus halvaks panev, põlastav Saksa sõna „Kerl“. Seda klasside vahet pehendas üsna tuntavalt õnnis Dr. M. Weske. Ta oli pulma kutsutud, kus kõik Ambla „paremlased“ koos olid ja kus Eesti keelt ainult teenijatega kõneldi. Weske, kes tema enese soovil pulmalistele esitlemata jäeti, seab end neidude sekka eestikeelsete naljadega. Et Weskel frakki ei olnud ja ta Eesti keelt kõneles, siis tõmbasid „preilnad“ nina kärssu ja andsid mõista, miks niisugune „Kerl“ pulma on kutsutud. Asi läks veel vähegi, kuni Weske teatas, et ta neile nüüd oma ilusama Eesti laulu laulab, ja „Vasknarva piigat“ laulma hakkas. Jookstakse piduperemehele kaebama, et rahurikkuja ära saadetaks. See ütleb tasakesi: „Ärasaatmisega teen enesele häbi: see on Dr. Weske, Leipzigi universiteedis studeerinud.“ Neiukesed kohkuvad ja vaatavad aralt Wesket, kes vanemate inimestega juttu ajab. Weske märkab neidude kohkumist ja ligineb neile uueste. Nüüd on „Kerl“ nende silmatera: lugegu ta vanu laulusid, seletagu Eesti grammatikat või heitku nalja — kõik võetakse vaimustusega vastu. Terve pulm oli Weskest vaimustatud ja räägiti tema auks ainult Eesti keelt. Kaua aega pärast pulmi räägiti Weskest ja harutati tema Eesti keele grammatikareeglid, ehk küll Saksa keeles. Aga klassidevahe oli raske löögi saanud.

V. Kullerkupp.

Ühel ilusal heinakuu-päeval, kui ma õigeste mäletan, siis 1879. a., ilmus kellegi V ä n d r a aleviharitlase saatel minu isa talusse, Piista Kuusikarule, Dr. M. Weske. Et küla-teed tol ajal meie maal veel armetumas korras olid kui nüüd, siis olid mehed terve tee, Vändra alevist kuni Vana-Vändra Piista külani — tubliste 10 versta — jala ära käinud.

Weske tuli siia rahva keelt uurima. Meie üksikusse talusse tõi teda tutvus vanema vennaga (J. Lilliga), kes tema ülesandel Cooperi jutustusi tõlkis ja muud kirjatööd tegi. Ka isa tundis teda nime järgi. . .

Weske ilmumine talusse ja mõnepäevane viibimine seal tõi pere sekka rohkest kõneainet. Esimesena kukkus tema keeleuurimise ohvriks vana sulane Tõnis, kes Weske küsimise peale mingi kohaliku murdekäändega oli vastanud. Kui ussist nõelatud kargas doktoriherra vana Tõnise

kallale: „Kuidas sa ütlesid, kuidas sa ütlesid! Korda veel kord!“ tõmbas taskust pliiatsi, taskuraamatu ja pani selle, et õues lauda ei olnud, Tõnise laia piha peale, et kuulnud sõnavormi üles märkida. Vana Tõnis aga mõtles: sõna pistab, sõna päästab; arvas, et ta midagi trahviväärilist oli ütelnud, naeratas kaval-lollakalt ja katsus ennast oma „rumaluse pärast“ vabandada. Mõtlemine ei olnud ülepea tema kangem külg ja keeleteaduse ehk grammatikavormide olemasolemisest ei olnud temal ka kõige kahvatumatki ettekujutust. Meil läks kaua ühemeelelist seletust ja vaigistust tarvis, enne kui ta Weskega jälle rääkida usaldas. Niisuguste takistustega tuli Weskel tihti valmis saada. Ei olnud tol korral vanavara-uurijaid, ei pärastist Hurti poolt alustatud sõnalise vanavara ülestähendamist, nõnda et temal siin täitsa uut rada tuli astuda. Ja Weske rāpakas-vaimustatud viis iga kuulnud huvitava keelelise vormi vastu äratas umbusklike taluinimeste juures tema vastu võõristust.

Omal ajal oli sakste seas kartust olemas, avaldati vist ka kuskil seda, et Weske keeleuurimise katte all või vähemalt sellega ühes maal rahva seas politikalist kihutustööd teha. See etteheide oli selle järele, mis mina tol korral Weskest nägin, täitsa asjata. See lapselik-luulelik keeleteadlane ei olnud kellegi politikamees. Vaimustatud isamaalane küll, aga esimesel joonel oma rahva vaimustatud luuletaja ja keeleuuriija. Lihtrahva seas kõneldes ei saanud teda ülepea ühegi jutuzine peal kaua kinni pidada. Juhtus jutu sisse mõni teda huvitav sõna või keelevorm, siis pistis ta selle kallale ja unustas muu¹⁾. Pealiskaudu ja mööda minnes huvitas teda kõik. Nii kippus ta, kui jutt kuidagi külapoiste maadlemisekunsti peale tuli ja ta kuulis, et mina maadlemises ehk „rabelemises“, nagu Väandras öeldi, osav olla, vägise minuga püksivärvlist maadlema. Ta nõudis, et mina oma „põia pealt löömise“ (jala ettepanemise) kunsti tema vastu hoolimataalt tarvitaksin. Vist huvitasid teda, võib olla, maadlemisepeensuse tehnikalised sõnad, sest maadlemisest enesest ei olnud tal aimugi. Ka oli ta kehaliselt nii kerge ja vähese jõuga, et ma püksivärvlist kinni võttes ta jalad kohe lendu tõstsin ja terve mehe kukkumise pealt veel kinni jõudsin pidada. „Paljas suur

---

1) Nii kuulis ta, et rahvas Piista külas meie talu „Tarjasselja“ nimetas, liivakünka järele, mille peal talu seisis. Weske seletas kohe, et „tarjas“ Rootsi või Soome keeles „määrä“ tähendada, nii siis mäeselga, kus „määräd“ (mägrad, kährid) elavad. Toepoolest leidus seal meitsas küngastel rebaste ja määrade aukusid ja kaks määrä laskis vend veel 20 aastat pärast Weske käiku maja ümbrusest maha.

habe, muud midagi," tähendas vana Tõnis, kes selle maadlemise pealtvaatajaks oli, Weske kurnatud kehajõu kohta õige kujukalt.

Weske oli lihtne ja ilma vähemagi õpetlaseuhkuseta. Minu väiksele viieaastasele õekesele esitas ta ennast, last käe kõrvale võttes: „Mis sinu nimi on? Minu nimi on Mihkel.“

(„Virmalistes“ 1914. a. nr. 1.)

A. Jürgenstein.

Narva Kreenholmis, 25. juunil 1883. a. Ilus suine pühapäeva hommik. Kose juures värskendavad kukkuvad veepiisad õhku ja rohekas vesi on silmale nii meelitatav. Seal ütleb Dr. Weske: Ma tahan ülevalpool koske paadisõitu ette võtta ja lähematesse küladesse minna, kust vanu Eesti laulusid ja muud vanavara leiduks. Varsti oli ettepanek otsutatud ja sellesama päeva õhtupoolel võtsime teekonna ette. Endise Alutse (Narva) jõe ja Kulgu külast ei leidnud meie mitte ühte vana inimest, kes meile mõnda Eesti regevärssi ette oleks „varistand“, nagu nevakad seda oma keelemurrakus ütlevad. „Me eõ mõista Virun värssa kaikelaisi, mõnda küll Soomesta.“ Aga mitte üksi vanad rahvalaulud ei huvitanud meid. Dr. Weskel nõudis üks sõnakänd seletust: mis keelest on sõna „ahel“ Eesti keele saadud? Sest meie esiisadel ei olnud orjavangisid ega vist ka mitte vangikodasid olemas. Sellekohaste järelepärimiste peale saime vastuseks: laeval on ankur ja sellel on „vedaja“, millega ta, kui tarvis, mere ehk jõe põhja peatama sunnitakse, ja tema olla järgunrongstest koos, kuna meil Eesti keeles ankrul ahel ja tema pikendajad ahela lülid on. „Kett“ on saksakeelne sõna. Lülistik on raudne. Vangid olid raudus ja ahelad kõlisesid. Loomad on laudas kinni võrustikus — vitstest tehtud ahelates.

Nüüd oli asi kuiv. Tarvis versta 15 Peipsi poole Väeska külasse minna, ehk leiab sealt veelgi selgust. Kauplesime paadi ja kaks sõudjat-meest 3 rubla eest, kuna peale minu ja Weske joalaste kooliõpetaja kaasa võeti, kes Soome ja Eesti kui ka Vene keeles osav oli. 7 tunni pärast olime Väeska külas, kus ka kõrts asus. Et püha oli, siis oli kõrtsis kaunis hulk selle küla rahvast, kes siiski mitte joobnud ei olnud. Pärisime järele vanu inimesi, kes vanu laulusid oskaksid. Juhatati kaks vana naist, kelle käest 3 laulu umbes 100 reaga saime, aga „ahela“ üle mõtlesime Kudru külast ja Narva-Jõesuust teateid koguda. Väeskas pidime ettelauljatel enne pead soojaks kütma, muidu ei tulnud „regevärssid veeremaie“.

Hakkasime siis kahe mehe laulusid üles tähendama, kuna Weske ise naisi küsitles ja keelevormisid parandas. Osalt olid laulud katkendid, uue ja vana aja luuletus. Tellisime enestele ja sõudjatele lõunasöögi... Alla vett oli õige lõbus ja rutuline sõit Narva.

Kell 9 olime Kreenholmis tagasi ja asusime õhtulauda, et teisel päeval teekonda teisale jätkata. Istusime parajaste lauas, kui Kreenholmi politseiametnik S. uksest sisse astub ja nõuab „natsirateli“ (politsei-ülevaataja) käsul seda võõrast meest, kes Dr. M. Weske nime all H. Otsa juures peab olema, kui „aresteeritud“ isikut politseisse. Weske tõmbab oma lubakirja välja, mille Tartu ülikooli rektor Dr. M. Weskele kui ülikooli lektorile 15. augustini välja oli annud ja millega lubatud oli kõigis Wene riigi piirides Soome-Ugri keelte uurimiseks vabalt teaduslist materjali otsida, ja palutakse talle, kui tarvis läheb, selleks ilma takistamata kaasa aidata. „Teie võite mind vägivallaga küll oma „natsirateli“ juure viia, aga vabatahtlikult ei tule ma mitte, nii kui mõni hulgas!“ sõnas Weske. Kinnivõtjale politseinikule oli ka veel vabrikumajade korrapidaja abiks antud. S. luges Weske lubakirja läbi, seadis käe au pakkudes kõrva ääre ja sõnas uksest taganedes: „Я не виновать!“ (Mina ei ole süüdlane). Kuulsime, kudas korrapidaja „stooros“ trepil politseinikule siunas: „Kuradi koolmeister¹⁾, kes sarnase kupatuse meile kaela ajas, ja ise veel eestlane!“ Weske sõitis veel selsamal ööl Narvast välja ja meie keeleuurimise-teenkond jäi igaveste katki.

Hans Ots († 1914. a.).

(A. Tõnurist 1915. a. „Meie Elu“ 39. nr. avaldanud.)

J. Kunderi Mäletan, et J. Kunder Dr. M. Weske üle näidend näidendi lõi, millel pealkirjaks oli „Dr. Weskest. Weske kimbatuses“. Nimelt oli Dr. Weske kord maale keele ja muinastarkuse uurimisele läinud. Keegi kõrges ametis olev mõisnik olla temalt passi nõudnud. Weskel ei ole passi olnud; ta ütelnud, et ta universiteedi õpetuseandja olevat. Ametnik ei ole uskunud, vaid arvanud teda petiseks, kes universiteediga kelgib. Weske pistetud puuri. Pärast on järelekuulamistel ja uurimistel välja tulnud, et mees tõeste suurekooli õpetaja oli. Ta lastud sedamaid lahti. Et Dr. Weske

1) „Koolmeistri“ nime ei ole käsikirjas nimetatud. Arvatavaste on ta seesama mees, kes neil Väeskas kaasas käis ja laulusid üles kirjutada aitas. H. Ots elas sel ajal Kreenholmi vabriku kasarmus, kus võõraid hea meelega ei nähtud.

Kunderiga väga tuttav oli, kõneles ta lugu sellele. Kunder tegi sellest kohe näitemängu „Dr. Weske kimbatuses“. See mäng toodi sõpradekogu poolt koguni „Vanemuise“ seltsi näitelaval ette. Dr. Weske ise kutsuti ka vaatama. Ta istus esimeses reas näitelava ees ja oli täis imestust ning lõbu, kui nägi, et näo- ja juuksekunstnik teda oli osanud muus inimeses igapidi täielikult järele teha. Habe, nina, nagu — karvapealt Weske. Ka käte liigutused olid loomutruult järele tehtud. Weske ütles: „Ja jah, õige küll! Waata mul poissi Kunderit, mis ta kõik teeb!“ Esialgne kartus, et ehk Dr. Weske asja pahaks paneb, ei olnud õige. Weske lõbu ja lust oli niisama suur, kui meiegi oma. — Kuhu kena pala „Dr. Weske kimbatuses“ on jäänud, ei tea ma mitte. Wist on ta kadunud. . .

(„Hüüdjast“ 1907. a. nr. 6.)

Dr. K. A. Hermann.

Dr. Weske selts- Dr. Weskel oli igast seisuseliigist tuta-
kondlikust läbi- vaid. Iga liik leidis temas midagi enese-
käimisest. taolist: teadusemees leidis temas teaduse-
 mehe, talumees talumehe, noorsugu lõbusa
 mänguseltsilise. Kord jalutasin ühes teise kaasõpilasega puies-
 teed mööda Raadi mõisa poole. Kui mõisa pargi ligidale jõud-
 sime, kostis sealt meile tuttav lauluviis: „Ich weiss nicht, was
 soll es bedeuten“ kõrvu. Meie läksime pargi aia ligi, et
 näha saada, kes seal on ja mida seal tehakse. Näeme, et
 keegi vanem habemega mees selili pingi peal lamades,
 poisike rinna peal, ennast ühelt poolt teisele poole õõtsutab.
 Poolringis tema ümber seisavad noored neiud ja laulavad
 ülevalnimetatud laulu. Kui lauldi: „Ich glaube, die Wellen
 verschlingen am Ende Schiffer und Kahn“, siis kukutas
 õõtsutaja mees enese ühes poisikesega pingi pealt maha,
 mispeale suur naerulagin kuuldavale tuli. Kui mees üles
 tõusis, tundsimine meie temas selgeste oma Dr. Weske ära.
 Dr. Weske mänguseltsilised olid Raadimõisa ülemvalitseja
 Rosenpflanzeri perekonna liikmed, kus Dr. Weske vilisteriant
 (majasõber) oli. . .

Preester V. Raska.

. . . Enam kui ükskord kõneles Weskest tema endine
 heasoovija, inspektor Karl v. Mickwitz, kelle majas noor
 Weske Tartus, nagu teame, mõnda aastat sisse-välja on
 käinud ja kes temale, nagu kõigile Eesti soost õpilastele,
 kelle juures ta tõsist haridusepüüdu leidnud, ütlemata suure
 lahkusega vastu tulnud, kui need Tartu gümnaasiumi õpi-
 laseks saanud. Tean omalt poolt selle kalli mehe lahkust
 hinnata, sest et ma seda ka ise olen maitsnud, ja kui ma

oma etteseatud sihile saanud, selle juures palju tänu just K. v. Mickwitzile võlgu olen. Kui Weske Leipzigi misjonikoolist oli lahkunud, läksid talle need ukсед kinni, mis talle sinnamaani lahti olid seisnud; ei tahtud tema nimegi suhu võtta. Teisiti Karl v. Mickwitz. Tema jutustas meile suure lahkusega gümnaasiumi tertsiaaklassis Weskest, kui ta seal mõnes tunnis pidi vikareerima, kui eriõpetaja haige oli ehk muul põhjusel puudus, et ka meid niisugusele edasipüüdmisele vaimustada, nagu väsimata Paistu talupoeg seda avaldanud. Selle juures tuli ilmsiks, et Weske just ka Mickwitzi perekonnas kõige lahkemat vastuvõtmist leidnud. Oli seal mõni iseäralik pidupäev, siis on ka Weske sest osa võtnud. Nii oli ta selle perekonnaga kord ühel näokattepidul olnud. Seal on üks maske õrnemast soost noore Weske südame sütitanud. Kes see oli, jäi meile teadmataks. Üksnes niipalju saime teada: Weske on tema auks ühe laulu luuletanud. Selle pealkiri olnud: „Die Königin der Nacht“ (Õo kuninganna) . . . „Õo kuninganna“ võis üks tema esimestest luuletustest olla, ja see laul oli — saksakeelne.

Õpilaste hulgast on parun Hermann Bruiningk, pärasine ajaloo-uuriija, nagu ta umbes aasta eest mulle ise kirjutas, M. Weskele, kellega ta Tartu gümnaasiumis ühel ajal õppinud, iseäranis lähedale astunud. Tema on Weske keeleeuriija-ande juba siis ära tunnud. Et sellele teed silendada, talle nimelt võimalust anda Inglise keelega tutvaks saada, on ta noore Weske tihti oma perekonda kaasa võtnud, sest selle kodukeeleks oli suuremalt jaolt Inglise keel, — oli ju Hermanni võõrasema, paruniproua Elisabet Bruiningk, sündinud inglane. Vabameelse vabaherra perekonnas on M. Weske lahkemast vastuvõtmist leidnud. Kui ta sinna külalisena ilmunud, on see kõigile meele järele olnud, üksnes mitte Bruiningkide — Eesti toa-poisile! — Kui Weske Saksamaalt tagasi tulnud, on Hermann Bruiningk talle uueste püüdnud läheneda, paraku pole see aga nüüd enam võimalik olnud: Weske on see olnud, kes pakutud kätt pole näinud ehk näha tahtnud. Aus mees, kel meie rahva vastu igal ajal soe süda olnud, on seda südamest kahetsenud. Et Weskes säherdune muutus võis tulla ehk ka koguni pidi tulema, seda seletavad meile küll kodumaa olud, mille mõju alla ka M. Weske pärast oma kodumaale jõudmist pidi astuma.

Et M. Weske kutsutud keeleeuriija oli, mitte kõnemees, mitte ka politikamees, mitte ka otsitud seltsiline perekonnas, kus ta nimelt naisterahvastele otse hirmu võis peale ajada,

kui ta kõneainetega tuli, mis neid poolegi ei huvitanud, see on vist küll üleüldiselt tuttav tõeasi, nii et mul seda vaja ei ole pikemalt seletada.

M. Lipp.

Veel mõnest M. Weske iseloomu-joonest. Oma emast pidas Weske suurt lugu ja saatis talle Tartust alati mišagi. Kord oli ta emakodust Tartusse minemisel; saatja ootab, aga Mihkel on kadunud, keegi ei tea, kuhu ta on jäänud. Viimaks ilmub ta. Ta raiunud lepikus hagu ja teinud söödi sisse mõne kütise, et ema sügisel võiks natukene rukkid maha teha. Ka Kaasanist saatis ta emale ühte ja teist.¹⁾

Rahast ta suurt lugu ei pidanud; kui tal seda oli, siis andis ta ka teistele. Kord laskis üks sõber teda oma poisi ja hobusega edasi küütida; ta andis poisile terve rubla jootrahaks, ehk temale enesele küll enam teist rublat tasku ei jäänud. Sellegi pärast ta päris hädasse kunagi ei jäänud. Ta mõistis ka ilma rahata elada: astus kas talusse või saunahurtsikusse sisse, ajas juttu, kirjutas rahvalaule üles, sai süüa ja reisis jälle edasi; tuli õhtu, heitis heinaküüni magama ja reisis hommiku jälle edasi.

P. Ainson.

Kõige lapselikum oli Weske rahaga ümberkäimine: ikka puutusid näpud rahakoti põhja ja ikka oli mammonast puudus. Peterburis ja Moskvas 1887. a. elades sai Weske Kaasanist peale 200 rbl. kuus palka. Mulle, kui oma Vene keele õpetajale, ei maksnud ta muud kui korteri-üüri ja sõidurahad; söögi- ja kõik muud kulud maksime pooleks; elasime kokkuhoidlikult ja napilt; aga mitte ühte kuud ei saanud Weske oma palgaga läbi. nneks elas Moskvas keegi J. Sepper, Pillistverest pärit. See lahke teenija inimene oli hea meelega valmis Wesket toetama ja andis iga kord, kui tarvis oli. Raha saamisel maksti võlg muidugi kohe jälle tagasi . . .

A. J. Anson.

Keeleuurija M. Weske, kës keele sügavustesse terava mõistusega tungis, oli ka helde ja armurikka südamega inimene. See ei tuksunud mitte üksi suuremale isamaale vastu, kelle auks ja ülenduseks ta oma laulud on laulnud, vaid ka üksiku häda võis teda liigutada. Kus see talle vastu astus, on ta oma käe avanud, ehk ta oma päevalik

---

1) Oma „heldele emale armastuse, austuse ja tänu täheks“ on ta ka enda esimese eestikeelse raamatu — Laulud Viisidega — pühendanud.

leib talle nii napilt oli kätte mõõdetud. Kaks juhtumist on mulle teada, kus M. Weske selle piskuga, mida ta omaks nimetas, leski naise on toetanud, kui need puuduses olid.

M. Lipp.

. . . Waeseid, kes tema käest armu palumas käisid, ei lasknud ta kedagi ilma abi andmata ära minna. Kord ütelnud keegi temale vennapoja Peetri juuresolekul: „Mis sa niisugusele annad, — ta joob ju raha ära!“ Tema vastas seepeale: „Mis see minusse puutub, kui aga mina annan.“

Ka oli kadunu suur laste sõber. Oma passijaks võttis ta lastega naise. Passija lapsed pidas ta oma korteris, toitis ja koolitas neid.

Johann Weske mälestamise järele **Mihkel Weske.**

Oma igapäevases elus oli Weske vähesega leppiv, lihtne, sõbralik ja, nagu näis, väga hea südamega inimene. Tema elutoas valitses aga korratus. Tema kirjutuselauad olid kõik asjad segamine — raamatud, paberilehed ja muu kraam. Oli midagi tarvis leida, siis pidi kaua otsima. Läbi ja läbi idealist, keelte uuriija ja luuletaja, seisis Weske igapäevasest tegelikust elust nagu kaugel väljas. Kui tema töötas, olid tema mõtted koondatud, muidu olid need aga nii laiali, et seda nähtust nagu haiguseks võis pidada. Igal korterist väljaminekul oli tarvis korda kaks-kolm tagasi minna: ikka oli midagi ära unustatud ehk maha jäetud ja pidi midagi veel otsitama.

A. J. Anson.

Suur oli Dr. Weske hiljaksjäämises. Ettelugemistele ülikooli ilmus ta sagedaste pool tundi hiljem, luges siis jälle peale tunni täissaamist poole tundi üle. Temal oli suur kirjavahetus seltside ja keele asjus. Tartu postkontoris võeti ainult kella kuueni kirju vastu, aga Dr. Weske ilmus peaaegu alati peale kella kuue. Tema kirjad võeti aga siiski vastu. Kord aga küsinud postmeister temalt: „Herra doktor! kas Teie meid õige meelega tülitate või sünnib see kogemata?“ Dr. Weske vabandas ennast muidugi töörohkuse ja ajapuudusega. — Kord tuli Dr. Weske puisteel kivi- ja puusilla vahel mulle vastu. Tema nukrat nägu märgates küsisin ma: „Kust sa tuled?“ Natukese aja vaikimise järele vastas ta: „Ei maksa rääkida.“ Ma läksin teda saatma ja panin talle uudishimuliselt jälle endise küsimise ette. Siis seletas ta mulle, ta tahtnud Karowi postimehega ühte tarvulist kirja Viljandisse saata, aga postimees olnud juba ära sõitnud; ta kihutanud küll kahe hobuse

voorimehega talle järele — 10 versta Viljandi teed, aga asjata. Ja see oligi tema nukruse põhjus. (Tartus asuval Karowi raamatukauplusel oli Viljandis abikauplus ja seda vahet käis üks voorimees iga nädal korra kaupluste asju toimetamas.) — Kui Dr. Weske raudteega välja sõitis, siis juhtus sagedaste, et ta konduktoril vile ajal suure rutuga voorimehe pealt ilma piletitä vagunisse hüppas. Niisugusel korral hüüdis jaamaülem juba liikoval rongil olevale konduktorile tagant järele: „Докторъ Веске двойной билетъ!“

Enne Kaasanisse minekut peatas Dr. Weske paar nädalat Peterburis. Selle lühikese aja sees oli temal nii mõnigi pood üles leitud, kus poe pidaja eestlane oli, ja ainult niisugusest poest ostis ta omale sigarid. Niisamuti oli ta juba ka üles leidnud, missugustel uulitsanurkadel Eesti keele rääkijad linnavahid olid.

Preester V. Raska.

Amblast Jäneda külasse sõitmiseks saime kord tühja postisõidu. Weske hüüab ikka ühele ja teisele: „Anna teed!“ Viimaks saame viinavoori järele. Sellelt nõuab Weske mitmel korral tee andmist. Voorilised aga ei kõsagi. Sõidame mööda ja peatame Pirso kõrtsi juures. Voor jõuab meile sinna järele ja jääb peatama. Weske seletab meestele, nad teinud õieti, kui teed ei annud, sest ilmaeegu ei pea ennast igal pool orjaks alandama.

Amblas kutsutakse Dr. Wesket võimalikult rutemine kohvi jooma, sest muidu jahtuvat kohvi ära. Weske küsib naljatades: „Ega ta veel külm ei ole?“ Selle peale vastust saades, seletab ta, et meie rahvas ei viitsivat keelepeensusi tarvitada, mille tagajärjel need viimaks kaotsi minevat. Kui rikas on meie keel temperatuurivahede äratähendamise poolest! — kohv võib olla: keev, kuum, tuline, palav, soe, leige, jahe, külm. Siis jutustas ta: Minul on Tartus teenija. Et ma tihti parajal ajal ei saa sööma minna, siis käib ta vahel söömaminemist meele tuletamas, öeldes: „Kohv on juba külm, kartulid on külmad.“ Kui ma seepeale siis natukese aja pärast sööma lähen, leiab ma kohvi ja kartulid ikkagi veel soojad olevat. Kuhu jäid need vahelmised temperatuurimäära äratähendavad sõnad: leige ja jahe?

V. Kullerkupp.

Dr. M. Weskel oli viisiks enamaste iga suvi heinaajal mõne päeva oma sündimise- ja kasvukoha ligidal Hansuveskil mölder Mihkel Ainsoni juures mööda saata... See oli siis, kui meie Eesti ärkamiseaja lained kõige kan-

gemas vaimustusekohinas voogasid. Ühel ilusal heinaaja päeval peale jaanipäeva, vist C. R. Jakobsoni surma-aastal (1882) või aasta hiljem, toodi mulle sõna, et Dr. Weske mind oma juure Hansuveskile kutsub. Käisid ju sel ajal kanged parteivõitlused Jakobson-Weske-Treffneri ja Hurt-Grenzstein-Jannseni (baltlaste) erakonna vahel. Mina, täis isamaalist vaimustust, olin kange Jakobson-Weske partei poolehoidja ja eestvõitleja; seda teadis mölder M. Ainson ja see oli ka Weskele minu seisukohta seletanud. Vist see oligi põhjuseks, miks ka mind alati Hansuveskile kutsuti, kui Weske sinna juhtus külaliseks tulema.

Kui ma nimetatud kutse peale Hansuveskile jõudsin, istus M. Weske parajaste vesti väel hommikuse pruukosti lauas. Mind paluti kohe lauda istuda, kus peale Weske veel kolm teist võõrast ja Weske ema asusid. Lõbus jutt hakkas peagi hoogu võtma; iseäranis teravaid naljatusi ja pilkelisi tähendusi sadas vastaspartei meeste pihta, sest raamatuke „Laulurahe baltlaste lilleaias“ oli seekord kõneaineks ja tujutõstjaks.

Kui õnnis Weske meile mõndagi paremate rahva-meeste sihtidest oli seletanud, tähendasin mina temale: „Lubage, herra Weske, meile täna ütelda, kus kohas see kuulus kask ja allik asuvad, millest Teie oma laulus „Kui kallist kodust läksin“ tervele kodumaale vägevaste laulate.“ Weske ütles: „Täna tahan Teile kõigile seda ise näidata.“ Peagi lõpetasime jutu ja seltskond sammus toast mäele, lõuna poole jõekallast. Siin näitas õnnis Weske seda kase kändu, kus ta ütles enne oma Saksamaale minekut kase kasvanud ja sealsamas kohas mäekülje all allika nirisenud olevat. Mitte väga mudane, nagu Weske oma laulus tähendab, see allik aga küll ei olnudki ja nirises nüüdki edasi.

Kõrgel ilusal mäeveerul, kus all orus jõgi kohades üle veskirataste sajab, kus jõe kallast ilusad lihavad lepad ja kaharad pajud õitsvate toomepuhmastega ehivad, seal, kus Weske jalg küllalt kõndinud ja oma nooruse ilusamaid päivi mööda saatnud, sealt kõlas õndsas Weske soovil nüüd meie ühine laul alla: „Kui kallist kodust läksin“, „Minu isa ütles mulle“ jne., jne.

Olime küllalt laulnud, siis läksime edasi jõe käärule. Jalutades hoidis õnnis Weske mölder Ainsoni poega oma käe kõrval ja süles. Jõe käärul istusime halja rohu sisse ja Weske jutustas vaimustatult oma kooliajast, meie rahva tulevikuloostustest jne...

Pärast läksime Weskega kahekesi ujuma. Weske oskas väga osavaste ujuda, küll külili, küll selili; ajuti ei

olnud muud veest väljas, kui tema ilus kahar habe. Mul oli tema pärast koguni hirm — kartsin, et ära upub, sest ta näitas vees liig suurt julgust üles. Palusin teda ujumist lõpetada ja kaldale tulla.

Päikese veerul seisime veskitammil ja laulsime lahkumiseks „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“. Vaimustatult lauldes võttis kadunud Weske oma laia äärega musta kaabu peast ja keerutas teda kõrgel hoides oma pea kohal...

Tarvastu Kägera talu omanik **J. Käger** (varjunimega **Linnu**).

See oli 1882. aastal. Ma teenisin Tallinnas, ja et mul õhtuti vaba aega oli, juhatasin proua Johanson-Pärna käsitöökooli kasvandikkudest kokkuseatud kahekordset näiskvartetti, millel nimeks C. R. Jakobsoni luuletaja-varjunimi „Linnutaja“ oli. (Kool asus vanades „Lootuse“ seltsi ruumides, mis sel korral „Linda“ seltsi omad olid.) Koori kokkuseade oli imeõnnelik: neiu K. Soop'il oli imeselge, puhas ja kõrgeleulatav sopraano, millele teised hääled kõigiti vastasid, neiu M. Pärnal ja I. Danielil toredad sügava ulatusega bassid (kontraaltod). Meil oli piduõhtu ja sellest võttis osa ka Dr. M. Weske, kes „Linda“ seltsi asjus juhtumisi Tallinnas viibis. Esimene kontserdijärk oli läbi, kui doktor saali astus. Algas teine. Lauljad esinesid rahvariites — neid nagu Murueide tütreid. Esimeseks lauluks oli „Kui mu kallist isatalu“ — Läti viis, M. Weske sõnad. Seda kandis koor osavaste ette, ja kui viimane salm: „Taevas anna, mis teil vaja, Jumal küll teid õnnista“, mida sugu pikemas tempos, nagu toonitades kuuldavale toodi, ei jõudnud doktor enese üle valitseda, vaid tõusis istmelt ja sammus laulupõrandale. Otse liigutav oli teda näha. Silmad täis pisaraid, hääli liigutusest ärev, pigistas ta juhataja ja lauljate kätt, tõendades: „See on inglite laul!“

Nõnda peenike ja õrn, kui Dr. Weske kui keeleuurija kõrv oli häältejärkude kõvaduse ja pehmuse kuulamises, nii ütlemata tuim oli ta kõrva kuulmine õige lauluhääle tabamises. Kord oli meid väike seltskond koos, kõik lauljad — peale doktori. Sel korral lauldi võõraste rahvaste, peaaesjalikult Saksa heliloojate töösid; Eesti viisisid peale Kunileidi omade käsil ei olnud. Dr. Weske soovitas muu seas laulu „Üksinda armastan, Jaanike, sind“. Et meie teised selle viisi ei tunnud, tahtis doktor teda meile ette laulda. Vaevalt oli ta lause laulnud, kui meie kõik naerma puhkesime. Ta algas laulu ühest teatavast helitõust ja jõudis mitmest duurist läbi ujudes üles kõrgele, nõnda et hääli enam edasi ei ulatanud. „Jaanike“ oli üle-

üldse üks tema armsamatest lauludest, mida ma peale selle veel tihti tema suust kuulsin; kuid õieti ei suutnud ta teda kunagi laulda. — Sel korral luges ta meile ka oma uue luuletuse ette: „Laske lipud lehvitada“. Deklameerimisel „vägi marsib, kasak ajab“ hakkas doktor ise toas marssima, sellega nagu sõnale ja mõttele isiklikult hoogu anda tahtes. „Jäta püha Eesti pinda, vaenlane, siin näed meest“ ette kandes lõi ta omale rusikaga vastu rinda, ja kui ta jatkas: „Jooksku higi, jooksku veri, andke, vaenlasele tuld“, siis ei olnud meie ees enam keeleuurija, vaid vahva kangelane, kelle silmist kindel võidusära vastu helkis.

A. Daniel.

Sellesama „Sõjalaulu“ vaimustavat deklameerimist Tartus H. Treffneri koolis, kus selleks Dr. Weskele üks vanem koolikasvandik nim. laulu viisi mängimisega asja andis, kirjeldab S. Lind, kes muu seas ütleb:

See oli aga deklamatsioon! Oli midagi iseäralikku, nii et meie kõik, suud-silmad lahti, kuulama jäime. See vaimustusetuli, mis siin Weskes ilmus, oli midagi haruldast; isegi harilikult sasis juuksed ja habe näisid vaimustuse jaoks just kui loodud olevat, kui ta näituseks need minule unustamata kohad ette kandis:

Jäta püha Eesti pinda,
Vaenlane, siin näed meest!
Kodu poole pööra rinda
Kättemaksja meeste eest!

Jooksku higi, jooksku veri,
Andke vaenlasele tuld!
Vaba olgu Lääne meri,
Vaba Eesti muld, sa kuld!“

Dr. Weske silmis kulla väärtuses seisev „Eesti muld“ hõisati niisuguse jõuga välja, nagu oleks seda kõik maailm kuulma pidanud, aga mitte üksi meie, mõningad koolipoisid.

S. Lind.

Saadame, Willmannsen ja mina, Wesket Amblast hobusega Tapale. Korraga kargab Weske vankrilt maha, ajab hobuse ees kaks kätt laiali, teeb kõva ptrrr ja deklameerib: „Kas tunned maad, mis Peipsi rannalt“ jne. Lõpuks küsib ta: „Kas oli ilus laul?“ Vastus: „Laul on ütlemata tore ja täis vaimu; aga kus ja millal trükitakse?“ Vastus: „Varsti ilmub.“

V. Kullerkupp.

Ligemalt sain Dr. M. Wesket tundma ükskord suvel Tartus, kui proua Johanson-Pärna oma Tallinnas asuva käsitöökooli näitemüüki „Vanemuises“ pidas. Meie, käsitöökooli õpilased, olime esimest korda rahvariietes. Dr. Weske oli riietest iseäranis vaimustatud. Kui esimese

näitemüügi-päeva hommikul „Vanemuisesse“ läksime, siis seisid meie selleaegsed Eesti tegelased: üliõpilased vennad A. ja N. Sõerd, P. Hellat, V. Raska, G. Punga ja veel mõned, eesotsas H. Treffner ja Dr. M. Weske, peakatteid õhus keerutades trepil, ja meid mööda minna lastes tervitas Dr. M. Weske meid sõnadega: „Neiukesed, noorukesed, linalakka linnukesed, käherpeega kaunikesed!“ Olime seekord 3—4 päeva Tartus, kus Dr. Weske ja teised meile tüdimata abiks ja juhtijateks olid.

... Olen Dr. M. Wesket kui õrnatundelist, sügava hingeeluga, ausameelset, rahva kasuks töötajat Eesti poega tundma saanud, kes looduselapse südamega, ilma auahnuseta ...

Kristine Lettner.

Kuigi Dr. Weske, nagu tähendasin, lauluviisi õieti tabada ega häält kindlaste kinni pidada ei suutnud, elas ta lauluga sõna tõsisel mõttes kaasa. Meie alaliseks lauluks oli, kui piiratud seltskonnas koos viibisime, tema loodud sõnadega laul „Vaigistage kõnekõmu“. Kui meie teised salmi juures „Vennad, löögem käed kokku“ seda vahel teha ei viitsinud ehk teha ei saanud, sest et üksteisest eraldi istusime, ei jätnud Dr. Weske laulus nõutavaid kombeid iialgi täitmata: alati tõusis ta istmelt, haaras parema käega lähema seltsilise käe ja sammus sellega ühtlasi kaugemalistuja juure. Kõikide käed pidid kokku põimitama, — seda nõudvat tema ütluse järele laulu tunne.

Hea vabalt kõneleja Dr. Weske ei olnud. Ettevalmistamata kõnelema hakates kogeles ta tihti, ja et ta õige palju ja mitte just kõige paremaid sigarid suitsetas, oli temal arvatavaste alalise kurgukatarriga võitlemist, mis teda tihti nina- ja kurgulage kõhimise taoliselt puhastama sundis. Kuid kui ta teinekord kõnehoosse sattus, siis oskas ta oma kõnet kujukate näitustega läbi põimida, igapäevasest elust värvikaid pilta ette tuua. — 1886. a. olime Tartus Filosoofi uul. ühe noorpaari juures pidulaual. Õhtusöögi järel on laua juures harilikud lauakõned ja eladalaskmised. Teiste hulgas pidas doktor nii ilusa kõne, et noorik teda eht Eesti viisi tänas ja doktorile suud andis. Teiste vaimustus oli kirjeldamata. Kuid imestades jäime kõik vaatlema, kui Weske pärast suudlemist sülitama hakkas. Mis see pidi tähendama? Kadunud H. Treffner püüdis meid piinlikkusest päästa, öeldes: „Doktori-herra ei ole vist oma elus nii värvirikast kõnet pidanud, nagu meie noorpaarile täna.“ — „Ka nii valurikast mitte,“ oli doktori vastus. Selgus, et nooriku musu doktorile nii

ootamata olnud, et ta segaduses sigari hõõgava otsa suhu pistnud ja suu ilanaha ära põletanud. Üleüldine naerulagin. Sel õhtul seletas ta meile lugu mesilasest, kes teda noorespõlves ka ootamata nõelanud, mille järel ta laulu „Suveõhtu ehaajal“ loonud.

A. Daniel.

Mihkel Weske oli Eestile seda, mis Soomele Siegfried Europäus oli. Elu oli neile mitmeti ühtlase liisuosa kätte jaganud, et nad surmaski ühesuguse saatuse osaliseks saaksid. On ju mõlemad suures puuduses lahkunud — ja alles peale nende surma on tänulik isamaa nende põrmu kaugelt võõrsilt kodumulda toonud. Jaanikuul 1881 jutustas mulle proua Theolinde Hahnsson, pärsine proua Koskinen, et mõlemad, Europäus ja Weske, kord tema perekonnas viibinud. Oh seda igavust, mida siis naisterahvad pidanud välja kannatama, kui mõlemad mehed keelesaladusi seletanud, keeles, millel sõnaosavus puudunud ja milles kõnevanker kuidagi ei tahtnud edasi veereda!

Siiski olen ükskord seda leidnud, et Weske ka võis kõnelda, ilma et ta konarline ettekanne kuulajaid oleks haavanud. Oli ühel talvel 1880. a. ümber. Weske pidas Vanemuises kõnet Aleksander I üle. Kõne aine oli kõnelejale tiivad annud, mis tal muidu puudusid. Eesti rahva vabastajast kõneldes olid kõik keelepaelad vallale pääsnud. Kõne tuli südamest ja läks südamesse. Nii võis siis konarline Weskegi kõnemeheks saada, kui iseäralik vaimustustund oli tulnud.

M. Lipp.

... Üsna hõiskele ajas Dr. Wesket 1881. a. Tartus „Vanemuise“ aias pidusöögi ajal neiu Ida Danieli puhtas Võru murdes peetud üliosav kõne Eesti ettevõtete kohta. Kui elektriseeritud haaras Dr. Weske toolist kinni, mille peal neiu Daniel seisis; H. Treffner ja teised läksid temale abiks ja kandsid neiu Danieli piduliste laudaderidadest läbi, et kõigile pidusöögist osavõtjatele esimest niisugusel koosolekul kõnepidajat Eesti neidu näidata. Pärast seletas Dr. Weske, kui soovitav see on, et seesuguseid osavaid mõteteavaldajaid naisterahvaid meil Eestis palju oleks. . .

H. Tõevälja.

Eesti muld ja Eesti süda. Oli ilus kevadine aeg. Dr. Weske ligematele tuttavatele ja sõpradele oli teada, mis päeval tema Ungari keeleuurimise reisile pidi asuma. Nad olid isekeskis läbi rääkinud ja otsuseks teinud selle päeva mälestuseks kirjameest lauluga äratada.

Teatavaste harjutasid tol ajal mõned noored inimesed hr. Rebase juhatusel segakvartetis laulusid ja astusid nii mõnelgi juhtumisel üles, iseäranis aga pidustustel, mis Eesti Kirjameeste Seltsi ringkonnas toime pandi. Kvarteti liikmed olid peale nimetatud juhataja herrad: Juhkamson (pärasine arst, kes Vene-Jaapani sõjaväljal suri), Ainson ja Kansi; neiud: käsitöökooli juhataja M. Sarov, selle õde H. Sarov, V. Soome (praegune proua Jögewer), I. Daniel ja M. Tederson.

Dr. Weske elas siis Emajõe uul. nr. 3 (tol ajal Rassi, praegu E. Kuusiku maja), kus tal 4 väikest tuba ühes köögi-giga tarvitada oli.¹⁾ Sinna kogusid endid lauljad kesköö-tunniks kokku. Kuid kahjuks nägid nad, et liig vara olid tulnud, sest Dr. Weske istus kirjutusetoas laua taga ja töötas.

Uulitsalt asuti väiksesse eeskotta. Oodati tund, pool-teist. Kuid kirjutusetoast ei kustunud tuli ega liikunud Dr. Weske. Aeg läks igavaks.

Viimaks saadeti koorilaulja hr. Kansi — Dr. Weske sugulane ja „Oma Maa“ kaastöeline — tuppa. See käis kirjutusetoas ja kõndis ning kobas ka teistes tubades ümber, nagu silmakirjaks, et tal lehe toimetuse asjus tegemist on.

Nii oli siis ka teistel lauljatel võimalik tähelepane-mata suure tuppa — „saali“ hiilida. Kirjutusetoa üks suruti kinni. Ja nüüd pandi laul hüüdma: „Kiida nüüd Issandat, minu süda!“ Lauldi veel teine laul: „Lehvi, lahke laulukene, hellalt kalli kambrisse!“

Dr. Wesket kuuldi toolilt ettevaatlikult tõusvat ja toas edasi-tagasi käivat.

Aga siis kõlasid noored hääled:

„Sind surmani küll tahan
Ma kalliks pidada,
Mu öitsev Eesti rada,
Mu lehkav isamaa!“

Vaevalt oli esimene salm lauldud, kui doktor nagu maruhoog saali tormas, nii et lai habe kahele poole üle õlgade vuhises. Ja tänuavaldus lauljatele ja töötusesõnad, isamaale truuks jääda — need täitsid vaimustavas hüüdes. kogu maja.

1) Majapidaja kohuseid täitis regevärsside laulja Epp Vasar, Paistu Loodilt, ligikaudu 70 a. vana. Omal ajal oli ta Dr. W. lugupidamise-selle läbi võitnud, et ta temale mitmedsajad lauluread üleskirjutamiseks oli ette laulnud. Kui osav vanaeit majapidamises jaksas olla, on ise-küsimus.

Kui kvartett laulu jatkas, jooksis Dr. Weske kirjutuse-
tuppa tagasi. Kuid silmapilgu järele ilmus ta uueste laul-
jate juure — paberi sees peotäis sõredat mulda!

Üles toolile astudes ja mulda põrandale puistates
seletas ta endise paatosega, et see tema ja tema sõprade —
lauljate — kodumaa muld olevat. Ta olla seda kui kõige
kallimat, pühamat varandust väljamaal käies, võõra rahva
seas elades ühes kannud, et Jumala and — kodumaa mitte
hingest ei kaoks! Sellele maale vanduda tema igavest
truudust! Ja seda pidada ka teised — tema sõbrad, ven-
nad ja õed, tegema!..

Ja siis tegid ka teised seda — säravail silmil, käsi
vandetootusel taeva poole tõstes, nagu Püha Vaimu välja-
valamise päeval...

Väikse vaheaja järele, kui ühestoodud võileibu oli
söödud ja mõdu ning limonadi joodud, algas uueste
laul; ja kui see soiku jäi, siis mäng, kuhu doktor ise
tagasihoidmata hulka liitus — noor noortega, südamlük,
sagedaste peaaegu lapselik-naiiv.

Alles hommikul, päikse tõusul sammusid lauljad kodu
poole. Neil oli tunne, nagu oleksid nad hinge põhjas
midagi haruldast läbi elanud, mis kogu elule sihi ja väärt-
tuse annab...

* * *

Aastate pärast — Dr. Weske puhkas juba ammu oma
kalliks peetud kodumaa mullas — katsusid esimesed Pusch-
kini gümnaasiumi lõpetajad noored Eesti neiud kombeks
võtta küpsusetunnistuste kättesaamisel Dr. Weske vaikist
hauda lilledega ehtida...

Kui kaua sarnane komme vältas, ei tea ütelda. Võib
olla, senikui Dr. Weske sõber, tähendatud kooli usuõpe-
taja H. Treffner elas, võib olla, aasta kauem...

Kas peaks praegu veel noori leiduma, kes teatud sil-
mapilkudel meie rahvapoegade hauakalmusid jaksaksid üles
otsida, et neid lilleohvriga mälestada?..

Proua V. Jögeweri teadete põhjal K. E. Sööt.

Dr. M. Weske kirjatööde nimekiri.

Kokku seadnud J. W. Weski.

Leipzigis üliõpilasena kirjutab M. Weske järgmised tööd :

1. Mõned Eesti muinasjutud. Avaldatud „Ausland'is“.
2. Eesti rahvalauludest. Ilmus „Europa's“.
3. „Kalevipojast“. Avaldatud „Globus'es“.
4. Dr. Wiedemanni Eesti-Saksa keele sõnaraamatu arvustus — „Literarisches Centralblatt'is“.

1873. aastal :

5. Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes (tema doktori-väitekirj). Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel.
6. Ueber contrahirte Verba im Estnischen — Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatus lhk. 77—86.
7. Ueber Dr. Wilh. Thomsen's Abhandlung : „Den gotiske sprogklassen indflydelse på den finske. Kjöbenhavn 1869“ — seals. lhk. 94—98.
8. Mõts (mets), tema imelik kasu ja tema hävituse hirmus kahju — Eesti Põllumees nr. 8, lhk. 113—119.

1874. a. :

9. Laulud Viisidega. Tartus, trükitud K. Mattieseni kirjadega ja kuluga. 67 lhk. Hind 25 kop.
10. 1. Januaril 1874 kõige kõrgemalt kinnitatud Säädus Üleüldise wäe-teenistuse üle Venemaal. Tartus, trükitud H. Laakmanni kuluga. 126 lhk. Hind 20 kop.
11. Mythen und Märchen vom Ei bei den Esten, Finnen, Griechen und Syrern — Õpet. E. S. Aastar. lhk. 17—25.
12. Ueber die Identität des estnischen V e n e und des Völkernamens W e n d e n — seals. lhk. 34—40.
13. Ueber die Einwirkung der Schlussvocale auf die vorhergehenden Consonanten und Vocale — seals. lhk. 50—56.
14. Ueber das estnische Volkslied — seals. lhk. 68—84.
15. Ueber die Erklärung des estnischen mythologischen Namens V a n e m u i n e — seals. lhk. 100—101.
16. Ueber den Culturfortschritt im Leben der Esten — seals. lhk. 139—149.
17. Ueber die Bildung des Plurals im Estnischen — seals. lhk. 180—183.

1875. a.:

18. Ueber eine estnische Sängerin — Opet. E. S. Aastar. lhk. 17--25 ja 39--40.
19. Ueber estnische Volkssagen, welche durch den nordischen Krieg hervorgerufen sind -- seals. lhk. 163 nimetatud.
20. Kusimised kodumaa asjadest — Opet. E. S. Toim. VIII koidel. heft, lisa.
21. Ueber die historische Entwicklung der finnischen Sprachen im Vergleich mit der der indogermanischen und über die Methode der estnischen Grammatik (lektoriametisse astumise kone) — Opet. E. S. Toimetused VIII koide 2. heft, lhk. 13--26; ka iseraamatuna ilmunud (Dorpat, gedruckt bei H. Laakmann).

1876. a.:

22. Ueber den Culturfortschritt im Leben der Esten — Opet. E. S. Aastar. lhk. 37--50.
23. Ueber die Identität des estnischen Rootsi und des Volkernamens Russe, sowie über die Verwandtschaft des estnischen varas mit dem Altgermanischen wargs, wagr, warg — seals. lhk. 67--68 refereeritud.
24. Ueber den Harjelschen Dialekt — seals. lhk. 83--84 nimetatud.
25. Bericht über die Resultate der im Laufe des Sommers 1876 gemachten wissenschaftlichen Reise — seals. lhk. 161--169.

1877. a.:

26. Bericht über die Ergebnisse einer Reise durch das Estenland im Sommer 1875 — Opet. E. S. Toimetused VIII koide 3. heft (1876) lhk. 40--84 ja 4. heft (1877) lhk. 1--32; ka iseraamatuna 1877. a. ilmunud (Dorpat, gedruckt bei H. Laakmann).
27. Ueber die estnischen Ortsnamen auf -vere (im Deutschen auf -fer) — Opet. E. S. Toimetused VIII koide 4. heft; uhtlasi iseraamatuna ilmunud (Dorpat, gedruckt bei H. Laakmann). Ka Opet. E. S. Aastar. 1876. a. lhk. 84 ja 1884. a. lhk. 116.
28. Beiträge zur Sage von Kalevipoeg — Opet. E. S. Aastar. lhk. 32--38.
29. Bemerkungen zu Jung's estnischen Ortsnamen auf -vere (= fer) — seals. lhk. 52--61.
30. Mittheilungen über den Dialekt auf der Insel Dago — seals. lhk. 110--113.
31. Mittheilungen über die estnische Volkssage von Koit und Amarik — seals. lhk. 122--124.
32. Eesti kirjaviisist — Eesti Kirjameeste Seltsi Aastar. V aastakäik lhk. 37--42.

1878. a.:

33. Reisi aruanne, 1878 — E. Kirjam. S. Aastar. VI aastakäik lhk. 26--35.
34. Eesti metsajumalast: a) Ueber den estnischen Waldgott — Opet. E. S. Aastar. lhk. 47--49; b) Ueber den Waldgott in den Gebetliedern der Finnen und Esten — seals. 1883. a. lhk. 107.

35. Õntsa keisri Aleksandri Esimese elu ja olu. Pidukõne Aleksandri I. 100 aastase sünnipäeva mälestusepähal 12. Tetsembril 1877 Vanemuise saalis Eesti seltside ees pidanud Dr. M. Weske. Tartus, Schnakenburgi kuluga. 39 lhk. Hind 25 kop.

1879. a.:

36. Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis. Tartus, Schnakenburgi trükk ja kulu. 110 lhk. Hind 60 kop.
37. Reisi aruanne, 1879 — E. Kirjam. S. Aastar. VII aastakäik lhk. 34—41.
38. Tähendused Kodavere keelemurdest — seals. lhk. 62—64.
39. Eesti rahvalaulud. Esimene anne. Tartus, Schnakenburgi trükk ja kulu. 104 lhk. Hind 20 kop.

1880. a.:

40. Laulukogu. 1880-ma jubeli aasta mälestuseks. Välja annud P. Abel ja Dr. M. Weske J. Erlemanni, F. Säbelmanni ja teiste abiga. Tartus, Schnakenburgi juures trükitud. 78 lhk. Hind 50 kop.
41. Uebersetzung eines alten estnischen Volksliedes — Õpet. E. S. Aastar. lhk. 36 nimetatud.
42. Kritik über Dr. K. A. Hermann: „Der einfache Wortstamm und die 3 Lautstufen in der estnischen Sprache mit vergleichendem Hinweis auf das Suomi — seals. lhk. 92 nimetatud.
43. Ueber die Entstehung einiger Ortsnamen im Estnischen — seals. lhk. 164 nimetatud.
44. Aruanne Soome reisist — E. Kirjam. S. Aastar. VIII aastakäik lhk. 75—76.

1881. a.:

45. Eesti rahvalaulud nurganaisest, seletavate tähendustega — E. Kirjam. S. Aastar. IX aastakäik lhk. 23—48.
46. Passivi potentiali kõneviis Eesti rahva lauludes — seals. lhk. 74—81.
47. Aruanne Eesti Kirjameeste (Seltsi) 10-aastasest tööst — seals. lhk. 95—100.
48. Sõnumed Keisri Majesteedi Aleksandri II lahkumisest ja Keisri Majesteedi Aleksandri III aujärjele astumisest. Suurte ajalehtede sõnumed. Tartus, trükitud K. Mattieseni kirjadega. Hind 10 kop.
49. Soome keele õpetus I: Lühikene grammatik. Viljandis, trükitud F. Feldti kulu ja kirjadega. 53 lhk.
50. Ueber bemerkenswerthe Formen in dem ältesten estnischen Buch (1632) — Õpet. E. S. Aastar. lhk. 171—183, ka E. Kirjam. S. X (1882.) aastakäigu protokollideosas lhk. 20—21 refereeritud.

1882. a.:

51. Zur Erklärung einiger Verbalformen in den estnischen Volksliedern — Õpet. E. S. Aastar. 1881. a. lhk. 212—215 ja 1882. a. lhk. 33—50 (Beispiele des Potentialis).

52. Eesti kirjaviisi ja kirjakeele ajalüust — E. Kirjam. S. Aastar. X aastakäik lhk. 78—86.
53. Eesti ja Soome rahva vanast usust — seals. protokollideosas lhk. 5 nimetatud.
54. Aruanne käigist Virumaale — seals. protokollideosas lhk. 16—18 refereeritud, niisamuti ka Öpet. E. S. Aastar. 1884. a. lhk. 260.

1883. a.:

55. Eesti rahvalaulud. Teine anne. Tartus, Schnakenburgi trükk ja kulu. 88 lhk. Hind 20 kop.
56. Avalik vastus öpetaja härra J. Hurti „avaliku kirja“ peale. Ära-trükk Sakalast, Virulasest ja Valgusest. Lisaga vale põhjuskirjadest. Kirjutanud Dr. M. Weske. Tartus, trükitud väljaandja kuluga. 74 lhk. Hind 35 kop.
57. Eesti keele nimisöna muudete löppudest. Ruumi muudete löppudest I — E. Kirjam. S. Aastar. XI aastak. lhk. 82—90.
58. Soome keele öpetus II: Lugemise harjutused. Tartus, trükitud H. Laakmanni kulu ja kirjadega. 62 lhk. Hind 40 kop.

1884. ja 1885. a.:

59. Ueber den Namen des Landes „Ugaunien oder Ungaunien“ — Öpet. E. S. Aastar. lhk. 239—260; nimetatud seals. ka 1882. a. lhk. 32 ja 1883. a. lhk. 160.
60. Ueber den Strandwierländischen Dialekt im Kirchspiel Luggenhusen — seals. 1884. a. lhk. 268—282.
61. Soome sugu rahvad — Oma Maa I (1884. a.) lhk. 2—8, 33—37, 67—70.
62. Soome sugu rahvaste vanast valitsuse viisist — seals. lhk. 89—91.
63. Soome sugu rahvaste elumajade ajalüost — seals. lhk. 105—108, 125—128, 147—148.
64. Naise võtmise viisist Soome sugu rahvaste juures — seals. I aastak. lhk. 195—198 ja II aastak. lhk. 4—6.
65. Sönast raha — Oma Maa I aastak. lhk. 62—63.
66. Pöllu haridus — seals. lhk. 160—161, 220—222.
67. Venemaa rahvast ja üleülitse Slaavi sugu rahvastest — seals. lhk. 169—173.
68. Venemaa pinnast ja tema andidest — seals. lhk. 173—175, 201—205.
69. Kalevipoja juttude lisad — seals. lhk. 23—25, 56, 85—86, 135—137.
70. Eesti rahvalaulud — seals. lhk. 21—23, 164—165, 190—191, 229.
71. Dr. K. A. Hermanni Eesti keele grammatika arvustus — seals. lhk. 60—62, 87—88, 141—142, 163, 189—190.
72. Eesti rahva vanad ohvrikohad — Oma Maa I, lhk. 13—16, 40—43 ja II aastak. lhk. 53—55, 85—86; ka Öpet. E. S. Aastar. 1882. a. lhk. 141 nimetatud.

73. Vana Eestlaste palved metsa-jumalatele — E. Kirjam. S. Aastar. XII ja XIII aastak. (1884 ja 1885) lhk. 3—21, XIV ja XV (1886 ja 1887) lhk. 3—18 ja Oma Maa II lhk. 108; Gebete an den Waldgott bei den alten Esten — Õpet. E. S. Aastar. 1885. a. lhk. 208—239.
74. Eesti ja Soome keele võrdlus teiste sugulaste keeltega, iseäranis Ungari keelega — E. Kirjam. S. Aastar. XII ja XIII aastak. lhk. 59—79; Ueber die Verwandtschaft der magyarischen Sprache mit der estnischen, resp. finnischen Sprache — Õpet. E. S. Aastar. 1885. a. lhk. 187—203 ja 274—285.

1886. a.:

75. Ueber die durch den Ausfall von Consonanten entstandenen Diphthonge im Estnischen — Õpet. E. S. Aastar. lhk. 240—257.

1888. a.:

76. Lebedewi „Venemaa geograafia“ arvustus — ajakirjas „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“.
77. Dr. M. Weske professoriametisse astumise kõne. Trükitud Kaasanis.
78. Uurimise reis Tschereemislaste juure — Oma Maa V aastakäik lhk. 187—190.

1889. a.:

79. Изслѣдованія о нарѣчяхъ черемискаго языка I — Kaasani Archeologia-, Ajaloo- ja Etnograafiaseltsi Teadete VII köites; ka iseraamatuna ilmunud, 50 lhk., hind 40 kop.

1890. a.:

80. Славяно-финскія культурныя отношенія по даннымъ языка. Trükitud Kaasanis. 304 + XX lhk.

Peale selle on Dr. M. Weske Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamatu toimetajaks olnud aastal 1878 (VI aastakäik), 1879 (VII), 1881 (IX), 1882 (X) ja 1883 (XI); 1884. aastal pani ta kirjanduslise ning teaduslise kuukirja „Oma Maa“ käima, mida ta kahel esimesel aastal (1884, 1885) toimetas.

Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetuste seas (nr. 66. all) on veel üks Dr. Weske töö nimetatud: Korjandused Eesti rahva vanast usust ja vanadest kombedest, kuid see raamat ei ole mitte ilmunud.

1915. aasta Tellimisi teise pooleaasta peale palu- **X aastakäik**
takse võimalikult aegsaste ära saata.

„PÄEWALEHT“

ilmub seitsmendat aastat Tallinna Eesti Kirjastuse-ühisuse väljaandel ja praeguse toimetuse juhatusel, ustavalt seda ülesannet täites, mis ajakõrgusel seisval ajalehel haritud rahva elus nii tähtsal silmapilgul on.

Et meie oma ülesannet kõige laialisemate ringkondade rahulolemiseks oleme jõudnud täita, seda tunnistab kõige paremine meie lugejate arvu kiire kasvamine, millega me vähede aastate jooksul ka kõige vanematest Eesti lehtedest kaugele ette jõleme jõudnud. Nii ilmus 1915. a. uunikuul „Päewaleht“ laupäevadel üle 32.000-s, muil päivil üle 27.000-s eksemplaris.

Käesolev sõda ei lõika mitte ainult üksikute isikute ja perekondade elusse sügavalt, vaid otsustab riikide ja rahvaste saatust, vajutab oma jäljed terve ilma poliitikalise ja majanduslise elu peale ning seab inimkonna ajaloole uusi piirjoonesid; sellepärast seisab ta loomulikult kõigi arusaajate inimeste tähelepanemise keskkohas. Niisuguselt tõsiselt seisukohalt vaatame ka meie sõja peale. Meie ei püüa mitte võimalikult palju kõmulisi kuulujuttusid lugejate ette kanda, vaid asja tema täies ulatuses kainelt valgustada ja selgeid ülevaateid anda. Kuna meie niisuguseid ülevaateid mitte Vene lehtedest ära ei tõlgi, vaid toimetuses kõige uuemate telegrammide, ametlikkude ja teiste usalduseväärilistest teadete põhjal kokku tõuseme, siis on nad alati värsked. Selle kõrval leiavad ruumi huvitavad kirjeldused sõjaväljalt meie oma kaastööliste poolt, lahingutest osavõtjate kirjad ja paremad palad Vene ja väljamaa sõjakirjadest. Surmasaanud, haavatud ja vangilangenud Eesti sõjameeste nimekirjad ilmuvad ametlikkude ja erateadete järele võimalikult ruttu ja täielikult. Pealehes ilmuvad enamaste igas numbris pildid päevastundmustest, tähtsatest tegelastest jne. ja sõjavälja kaardid.

Teadete värskus, ülevaadete selgus ja asjaolude kaine hindamine on meie sõja-osakonna tundemärk.

Sõda on suurt mõju avaldanud ka Baltimaa sisemise elu kohta ja töötab tähtsaid uuendusi kodumaa avaliku elu korralduses tuua. Selleks jõudu mööda kaasa aidata, sissejuurdunud, Eesti rahva kohta kahjulikka eksiarvamisi selgitada ja uute aluste panemisel ühes töötada ei taha meie ka sõja päivil mitte unustada. Niisama ei lase meie silmast ka kodumaa majanduslist elu ega hariduslisi püüdeid, vaid tahame teesid otsida ja näidata, kuidas raskest ajast võimalikult vähemate ohvritega üle saada.

Ilma hinnata kaasannetena saavad kõik 1915. a. tellijad: 1) seinakalendri kunstnik N. Triiki ilustustega neljavärvilises trükis ja 2) Eesti Kodu kalendri. Piltidega ilust. „Perekonnaleht“ ilmub igal nädalal ja toob igas numbris 40–50 Eesti sõjameeste pilti.

Tellimiste ja kuulutuste vastuvõtmine on lehe kontoris — Tallinnas, Suurel turul, Dunkri uulitsa nurgal. —

Kõik Vene riigi postkontorid võtavad „Päewalehe“, „Aja“ ja „Koidu“ tellimisi vastu, ilma et lehe tellija ise pruugiks raha saatmise kulu kanda. Venemaa vastu sõdivatesse riikidesse tellimisi vastu ei võeta. Proovinumbriid saadetakse igale soovijale maksuta koju kätte.

==== **„Päewalehe“ tellimisehind:** =====

12 kuud postiga	6 rubla	— kop.,	postita	5 rubla	— kop.
6 „ „	3 „	20 „	2 „	70 „	„
3 „ „	1 „	70 „	1 „	40 „	„
1 „ „	— „	60 „	— „	50 „	„

Väljamaale aastas 12 rbl., pooles aastas 6 rbl. Tell. adr.: „Päewalehe“ toim. Ревель, Эстл.

„Päewalehe“ lühendat. väljaanne

„Aeg“

— ilmub 3 korda nädalas. —

Tellimisehind:

12 kuud postiga	3 rubla	50 kop.
6 „ „	1 „	90 „
3 „ „	1 „	— „
1 „ „	— „	40 „
12 kuud postita	3 rubla	— kop.
6 „ „	1 „	65 „
3 „ „	— „	85 „
1 „ „	— „	30 „

Väljamaale aastas 6 rbl., pooles aastas 3 rbl. 50 kop. Tellimise adress: „Aja“ toimetusele, Ревель, Эстляндия.

Teine lühendatud väljaanne

„Koit“

iseäranis maaelanikkude jaoks.

2 korda nädalas.

12 kuud postiga	3 rubla	— kop.
6 „ „	1 „	60 „
3 „ „	— „	85 „
1 „ „	— „	30 „
12 kuud postita	2 rubla	50 kop.
6 „ „	1 „	25 „
3 „ „	— „	65 „
1 „ „	— „	25 „

Väljamaale aastas: 5 rbl., pooles aastas 3 rbl. Tellimise adress: „Koidu“ toimetusele, Ревель, Эстл.

„Päewalehe“, „Aja“ ja „Koidu“ väljaandja

Tallinna Eesti Kirjastuse-ühisus.

Krahv A. A. Araktshejevi preemia keiser Aleksander I-se valitsemise ajaloo eest.

Suurtükiväe kindral krahv Aleksei Andrejevitsh Araktshejev pani 1833. a. 50.000 rubla Vene Riigipanka, selle tingimisega, et täh. summa ühes juurekasvuga sinna 93 aastaks puutumata paigale jääks.

See summa määratakse tasuks Vene kirjanikule, kes sada aastat pärast keiser Aleksander I. Pavlovitshi surma, s. o. 1925. aastaks, Vene keeles kõige parema, s. o. kõige täielikuma, õigema ja kaunikeelsema ajaloo Vene keisri Aleksander I-se valitsemise aja üle kirjutab.

Selle ajaloo väärtus peab Vene Teadusteakademia poolt hinnatud ja kõige paremaks tunnistatud olema.

Keiser Aleksander I-se ajaloo kirjutamiseks antakse 10 aastat aega. Selle aja lõpulejõudmisel peavad ajaloo kirjutajad oma töö 1925. aasta 1. jaanuariks Vene Teadusteakadeemiale läbivaatamiseks ära saatma. 1925. a. jooksul vaatab akadeemia need tööd läbi ja määrab nimelt 12.

detsembril 1925 kindlaks, missugune neist töödest preemia väärilisek-tunnistatakse. Preemiaks läheb 93 aasta jooksul protsentide läbi suures-nenud kapitalist kolmveerand osa. Ülejääva rahaga tuleb see ajaloo-käsikiri, mis preemia saanud, kuni 10.000 eksemplaris kõige nägusamal kujul välja anda. Müügihind olgu raamatul ainult nii suur, kui see trüki-s tööpoolest maksma on läinud.

Kõigest sellest veel üle jääva raha määrab akadeemia tasuks kei-ser Aleksander I-se valitsemise üle kirjutatud ajaloo eest, mis auhinna-võistlusel oma väärtuse poolest preemiaosalisele kõige lähemal seisvaks tunnistatakse, ja kahele tõlkijale, kes premeeritud ajaloo Saksa ja Vene keele tõlgivad, kummalegi ühevõrra.

Vene keeles väljaantud ajaloo müügist saadud raha võib raamatu saksa- ja venekeelse tõlke väljaandmise-kuludeks tarvitada.

Annetaja väljarehkenduste järele peaks tema annetus — protsendi-protsentide varal kasvades — 1925. aastaks 1.918.960 rbl. suuruseks sum-maks tõusma. Teisenenud protsendiarvamise tagajärjel võib kõne all olev annetus seks ajaks tööpoolest aga umbes 800.000 rbl. suuruseks kapita-lik kasvada.

Päevaleht

Pealinna Teataja

Rahvameelne välise Eesti häälekandja.

„Pealinna Teataja“ seab omale ülesandeks Eesti rahvuskultuurilisi ettevõtteid ja asutusi rahvameelses vaimus edustada ja kaitsta.

Kui välise Eesti häälekandja pühendab „Pealinna Teataja“ ise-äralikku tähelepanekut pealinna Eesti ja rohkearvuliste Eesti asunduste avalikule elule.

Kodumaaga vaimliste sidemete alalhoidmise ja kindlustamise ees-märgil toob „Pealinna Teataja“ ülevaatlikka kirjutusi kui ka sõnumeid kodumaa elust. Pealinna ametiasutuste ligiduse tõttu on „Pealinna Tea-tajal“ võimalik ustavate teadete varal kodumaa u u e n d u s t e k ü s i m u s i v a l g u s t a d a .

Suure ilmasõja ja sündmusrikaste aegade päivil paneb „Pealinna Teataja“ iseäranis rõhku sõnumite värskuse ja otstarbekohase valiku peale, lugejat kõigea tutvustades, mis Vene- kui ka väljamaa elus tähelepanemist ära on teeninud

Sõja ülevaated asjatundja poolt.

Riigivolikogus oma kirjasaatja.

Oma kirjasaatjad väljamaal, asundustes ja kodumaal.

Toimetuses töötavad alaliselt: tegev toimetaja vannut. advokadi abi V. Kann, stud. A. Allison, K. Ast (Rumor), M. Kelder, A. Lill, K. Pajo, pr. H. Press, Jul. Seljamaa. Vastutav toimetaja A. Janson.

Tellimise hind postiga kätte saates:

12 kuu peale 6 rub. — kop.	6 kuu peale 3 rub. 10 kop.
11 „ „ 5 „ 60 „	5 „ „ 2 „ 60 „
10 „ „ 5 „ 10 „	4 „ „ 2 „ 10 „
9 „ „ 4 „ 60 „	3 „ „ 1 „ 60 „
8 „ „ 4 „ 10 „	2 „ „ 1 „ 10 „
7 „ „ 3 „ 60 „	1 „ „ — „ 60 „

Address: Петроградъ, Екатерининский каналъ д. № 29 (Riigipanga vastas), ред. газ. „Pealinna Teataja“.

„Tallinna Teataja“ ja „Tallinna Uudiste“

tellimiste uuendamine II poole aasta peale on avatud.

Praegune aeg oma hiiglasündmustega nõuab, et igaüks vähegi haritud inimene ajalehte peab lugema. Suur rahvaste sõda, mille lõppu praegu veel ette ei ole näha, valdab kogu kultuurilist maailma ja ei jäta ka meie kodumaad ja väikest Eesti rahvast, kelle pojad tuhandetena vaenuväljal vaenlase vastu võitlemas ja kelle kodu külje all verised sündmused päev-päevalt arenevad, hoolimata pealtvaatajaks, vaid sunnib teda hoolisalt kui kunagi varem sündmuste käiku tähele panema. Tähtsad kavatsused riigi sisemises politikas ja oodatavad uuendused meie kitsa kodumaa omavalitsuses muudavad käesoleva aja kahekordselt põnevaks ja nõuavad kodanikkudelt, et need kaugeleulatava tähtsusega sündmuste vastu ette valmistatud oleksid. Sõda ajab vanad alused paigalt, hävitab, mis ajast iganenud — uuendatud Venemaal ja uue korra juures meie kodumaal ei tohi ükski maja, talu, või perekond ilma kultuurilise valgustajata — ajaleheta — olla.

„Tallinna Teataja“ ja „Tallinna Uudised“ pakuvad sõjalisest tegevusest kõige värskemaid teateid, tõelistest allikatest ammutatud uudiseid ja asjatundlikka ülevaateid. Nad ei taha kõmuliste väljamõeldustega rahva meeli ärevile ajada ega kuulujuttusid edasi kanda. Nende nõudmine on: **sõnumite värskus, tõelikkus ja asjalikkus.** Igas numbris ilmuvad teated meie kodumaa poegade, kes vaenlase vastu võitlemas, kirjad tegelikult sõjaväljalt ja piltidega kaunistatud lisas „Külalises“ Eesti sõjameeste näopildid. Sõjakäigu enese kohta saame igapäev vägede Kõrge Ülemjuhataja staabist antud kõige värskemaid teateid traadi teel.

„Tallinna Teataja“ ja „Tallinna Uudised“ ei taha ka sõja ajal meie rahva igapäevastest muredest mööda minna. Nad ei taha väsida, et ikka uueste meele tuletada, mis meil hädaste uuendamist nõuab, ja uuenduste põhjused oma lugejatele selgitada. „Tallinna Teataja“ ja „Tallinna Uudised“ peavad riigi sisemist elu ja sündmusi riigi sisemises politikas piinliku hoolega silmas ja tutvustavad iga tähtsama juhtumisega sellel alal oma lugejaid. Seaduseandliste asutuste tegevusest ja kavatsustest on meil võimalik oma kaastöölise kaudu kõige täpisemaid teateid saada.

„Tallinna Teataja“ ja „Tallinna Uudised“ ei taha mitte paberi rohkusega ega kõmuliste kaasannetega uhkustada; nad püüavad hästi väljavalitud ja väärtuslike sisuga lugejate täit rahulolemist võita.

Et „Tall. Teataja“ ja „Tall. Uudised“ viimasel ajal trükkimisetinimiste all on pidanud kannatama, sest et suur rotatsioonimasin, mille peal lehti trükiti, oma ülesannet ei täitnud, siis on ärijuhatus — suurte kulude peale vaatamata — võimalikuks teinud, et juba lähemal ajal uus, täiesti korralik ja järeleproovitud rotatsioonimasin „Ühiselu“ trükikotta üles seatakse. Selle korralduse läbi saab lehtede trükk rahulolev, ja lehtede õigel ajal ilmumine on kindlustatud.

„Tallinna Teataja“ ja „Tallinna Uudiste“ tellijate arv on sõja puhul ootamata suureks kasvanud. Lugejate ringkond on jõukas ja ostuvõimeline, sellepärast on äri meestel neis lehtedes kasulikum kui kuskil mujal knulutada. „Tall. Teatajal“ ja „Tallinna Uudistel“ on lugejaid üle kodumaa, igas Vene riigi nurgas ja ka väljamaal.

Tellimise hind „Tallinna Teatajal“ :

6 kuud postiga	3 rbl. 10 kop.	postita	2 rbl. 70 kop.
5 " "	2 " 75 "	"	2 " 30 "
4 " "	2 " 25 "	"	1 " 85 "
3 " "	1 " 65 "	"	1 " 40 "
2 " "	1 " 20 "	"	1 " — "
1 " "	— " 60 "	"	— " 50 "

„Tallinna Uudistel“ :

6 kuud postiga	1 rbl. 80 kop.	postita	1 rbl. 65 kop.
5 " "	1 " 60 "	"	1 " 35 "
4 " "	1 " 30 "	"	1 " 10 "
3 " "	1 " — "	"	— " 85 "
2 " "	— " 80 "	"	— " 60 "
1 " "	— " 40 "	"	— " 30 "

Soovitav oleks, et igaüks lehte otseteed talitusest telliks. See kergendaks talituse tööd ja aitaks selleks kaasa, et tellitud leht tellijale viibimata ilmuma hakkaks. Kuid ka kõik kroonu postkontorid ja postijaoskonnad üle riigi võtavad „Tall. Teataja“ ja „Tall. Uudiste“ tellimisi vastu ja toimetavad neid korralikult edasi. Peale selle on meil kodumaal igas linnas ja alevikus tellimiste vastuvõtjad, kes lehe tellimise asjus tellija ja talituse vahel vahemeheks on.

Neid, kelle tellimiseaeg 30. juunil lõpeb, palume aegsaste tellimist uuendada, et lehe saatmises vahet ei tuleks!

Võlgu tellimisi, kui need mitte meie alaliste tellimiste-vastuvõtjate poolt ei tule, tähele ei panda.

Kuukirja

„Eesti Kirjanduse“

endistest aastakäikudest on veel saadaval:

II. aastakäik	1907.	120 lhk.	30 kop.
III. " "	1908.	472 "	2 rubla 50 kop.
IV. " "	1909.	496 "	2 " 50 "
V. " "	1910.	512 "	2 " 50 "
VI. " "	1911.	488 "	2 " 50 "
VII. " "	1912.	488 "	2 " 50 "
VIII. " "	1913.	538 "	2 " 50 "
IX. " "	1914.	340 "	2 " 50 "

Kuukirja-toimekond.

Eesti kõige vanem päevaleht

Postimees

ilmub 1915. aastal peatoimetaja Jaan Tõnisson'i juhatusel
kindlal alal Eesti edulise rahvameelsuse vaimus edasi.

„Postimees“ tahab ka praeguse ilma-sõja päivil, mis meie maa ja rahva saatust aitab ära otsustada ja määrata, kui tõsine Eesti rahvusline häälekandja ajaviitmata ja kindlaste seisukohta võtta. Meie maa tuleviku arenemise sihtjooned on meil ülitähtsad.

„Postimees“ toob alatasa värsked ja täielikka teateid Eesti sõjameeste kohta, kes sõjaväljal haavatute, kadunute ehk langenute hulka tulevad arvata.

Iga päev värsked telegrammid sõjaväljalt.

Igal laupäeval ilmuv pildileht „Virmalised“ toob Eesti sõjameeste piltisid.

1915. aastal annab „Postimees“ kaasa: I. Maksuta: 1) „Virmalised“ — piltidega kirjanduslik ja teaduslik nädalaleht. 2) „Jutulisa“ — 2000 lhk. romaanisid ja uudisjuttusid. 3) „Postimehe“ tähtraamat 1916. a. 4) „Postimehe“ seinakalender 1915. a.

II. Maksu eest: 1) „Postimehe kirjakogu“ 4 raamatut: 1) Eesti Kultura, 2) Looduseteadusest, 3) Kodaniku Käsi raamat ja 4) Oma maa. „Postimehe“ lugejatele 1 rbl. 50 kop., muidu 4 rbl. 2) „Sädemed“, mitmevärviliste piltidega ilustatud iseseisev pilkeleht Hind 1 rbl. 50 kop. Eraldi tellides 2 rbl. 3) „Lasteleht“, hind 20 kop. 4) „Tervis“. Arstiteaduslik kuukiri. Hind 50 k.

„Postimehe“ tellimise hind: Postita 1 aastas 5 rbl., pooles aastas 2 rbl. 60 kop. Postiga 1 a. 6 rbl., pooles a. 3 rbl. 10 kop.

„Postimehe“ lühendatud väljaanne „ELU“

ilmub 3 korda nädalas. Peale „Postimehe“ hinnata kaasannete saavad „Elu“ lugejad ka veel „Lastelehe“ hinnata. Alandatud hinna eest saavad „Elu“ lugejad veel põllutöö-kuukirja „Talu“, 1 aastas 45 kop. ja pooles aastas 25 kop. (Eraldi tellides 1 aastas 1 rbl.) Hind postiga 1 aastas 3 rbl. 50 kop., pooles aastas 1 rbl. 85 kop. Adress: „Elu“ Jurjevis.

Peale selle ilmub Pärnus päevaleht

„Postimees“ — Pärnu väljaanne.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ adr.: Jurjevis, Rüütli uul. 9, г. Юрьевъ.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ talitus.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. Jögewer.

Дозволено военною цензурою.

„Postimehe“ trükk, Jurjevis.